

Put u Srce

Glas
Koncila

11. Susret hrvatskoga duhovnoga
književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«

11.
Kranjčić

Put u Srce

Izdavač

Udruga za promicanje znamenitih Križevčana »Dr. Stjepan Kranjčić«

Za izdavača

Tanja Baran

Nakladnik

Glas Koncila

Za nakladnika

Ivan Miklenić

Uredničko vijeće

Tanja Baran, Vladimir Lončarević, Ivan Miklenić,
Martina Valec-Rebić i Marina Vidović Krušić

Urednik

Vladimir Lončarević

Lektorice

Nina Drakulić i Danijela Zagorec

Korektorica

Tanja Baran

Naslovница i ilustracije

Zlatica Živković

Grafičko oblikovanje

Danijel Lončar

Naklada: 600 primjeraka

Tisk: Denona d. o. o., Zagreb

ISBN 978-953-241-612-1

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu

Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001046805.

Put u Srce

11. Susret hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva
»Stjepan Kranjčić«

Križevci, 2019.

Križevci
prosinac, 2019.

Glas
Koncila

Sadržaj

Riječ izdavača

Tanja Baran: Ima li sreće bez ljubavi?

7

Nagrađeni autori i radovi

11

Riječ urednika

Vladimir Lončarević: Kršćanski tonovi duha

13

Vu nebeskim trnacima (Poezija)

Nedjeljka Andrić-Novinc: Put do Jerihona

19

Ružica Anušić: Izvor sreće

21

Natalija Bajer: Odsutnost sreće

22

Andeo Begonja: Sreća

24

Tomislav Marijan Bilosnić: Sretna noć obnove

26

Magdalena Blagec: Vu nebeskim trnacima

28

Zdenka Čavić: Šaka sreće

29

Drago Čondrić: Radost uskrsnog jutra

30

Željko Funda: Pomori mi da človek budem

32

Božica Gašparić: U šetnji s Gospom

33

Ivana Hajsek: Čakanje

35

Pejo Karlović: Nada spasenja

36

Ružica Martinović-Vlahović: Kako volim obično

38

Antun Matošević: Da nije Ljubavi

39

Ana Mesar: Sreći ususret

40

Sunčica Orešić: Prežgana juva

41

Božica Slijepčević: Cierkva

42

Tomislav Šovagović: Život Nikole Šopa

43

Danijela Zagorec: Misterij

44

Ivana Zdrilić: Snaga pradubina

45

Posvajanje svijeta (Kratka priča)

Natalija Bajer: Odlazak	49
Željko Funda: Poraz na koji možeš biti ponosan	52
Ružica Gašperov: Iskupljenje	56
Živka Kancijanić: Kažuni na srcu	60
Ljiljana Matković: Križevačka legenda	61
Tomislav Šovagović: Posvajanje svijeta	70

Gospin slavonski krug (Putopis)

Željko Bajza: Čiji je škrljak	77
Biserka Goleš Glasnović: Putovati u Lavov i vratiti se iz Lviva	82
Vjekoslava Jurdana: Put u Srce sreće	87
Vinko Juzbašić: Zapadnom Ukrajinom: Tragom poginulih Hrvata u Prvome svjetskom ratu	92
Zdenka Maltar: Nedjeljna šetnja, Šmihel nad Laškim i kameni anđeli	98
Tomislav Šovagović: Gospin slavonski krug	104

Sreća sv. Franje (Esej)

Nikola Dominis: Odnos sreće i siromaštva u duhovnom pogledu sv. Franje Asiškoga	111
Neven Drozdek: Jedino Bog dostaže	116
Ružica Martinović-Vlahović: Beatitudo et felicitas	120
Tomislav Šovagović: Duh sreće (osnove materijalizma)	125

Moli i radi (Monodrama)

Renata Dobrić: Radi i moli i u Boga se uzdaj	131
--	-----

Bilješke o autorima

138

Bilješke o članovima Stručnog ocjenjivačkog suda

149

Sudionici (autori) 11. Susreta hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«	153
---	-----

Riječ izdavača

Ima li sreća bez ljubavi?

Što je sreća? Ima li života bez sreće? Ima li sreće bez ljubavi? Je li život bez ljubavi isto što i život bez vjere? Zašto se nedostatak sreće osjeća kao bol? Može li se izgubiti nada u konačnu, vječnu sreću? Kako doživjeti savršenu sreću?

O sreći je kroz poeziju, kratku priču, putopis, esej i monodramu na 11. Susretu hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić« pisalo 142 autora. Njih 104, koji su proteklih godina sudjelovali na natječaju, i njih 38 koji su se ove godine javili prvi put, na natječaj su poslali 207 književnih radova, i to 116 pjesama, 49 kratkih priča, 16 putopisa, 17 eseja i 9 monodrama. Tri su mjeseca u vremenu od 15. svibnja do svetkovine Velike Gospe 15. kolovoza pisci, ponajprije iz Hrvatske, ali i oni koji žive u Bosni i Hercegovini, Sloveniji i Njemačkoj, oblikovali i organizatorima natječaja i Susreta u Križevce slali svoje rade. U poticajnom je smislu bilo predloženo da autori pišu o sreći, ali to nije bio uvjet sudjelovanja na natječaju. Ipak je većina autora svoje kreativno književno nadahnuće posvetila promišljaju o sreći, o sreći u ovom i vječnom životu, o životu ispunjenim srećom, ljubavlju i vjerom ili nesretnom življenu koje nosi nedostatak tih emocija. Pisci su pisali o sreći u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, i to na sva tri hrvatska književna jezika. Kriterij prosudbe pristiglih djela Stručnoga ocjenjivačkog suda bio je književno-estetski. Iz ponuđenoga obilja najuspjelije je rade za nagradu, javnu interpretaciju na završnoj svečanosti i za objavu u zborniku »Put u Srce« izabralo tročlano povjerenstvo u kojem su bili izv. prof. dr. Vladimir Lončarević, kao predsjednik Stručnoga ocjenjivačkog suda od prve godine natječaja i Su-

sreta, te prof. dr. Sanja Nikčević i Zdravko Gavran, prof., koji su vrsnoću radova prosuđivali prvi put. Njih su troje odlučili da će u ovome zborniku biti objavljeno 37 književnih radova, i to 20 pjesama, 6 kratkih priča, 6 putopisa, 4 eseja i 1 monodrama, a da će 13 radova biti nagrađeno. Autorima najuspjelijih književnih ostvarenja priznanja dodjeljuju pokrovitelji novčanih nagrada: Hrvatska kapucinska provincija, Glas Koncila, koji je i nakladnik zbornika, Veritas – Glasnik sv. Antuna Padovanskog, Nacionalno svetište sv. Josipa iz Karlovca i Hrvatska dominikanska provincija. Pokrovitelji ovogodišnjega Susreta su Ministarstvo kulture RH, Grad Križevci, Gradska skupština Grada Zagreba, Župa sv. Ane Križevci i Župa BDM Žalosne i sv. Marka Križevčanina Križevci, dok doprinos Susretu daju: Radnik d. d., KTC d. d., Zadruga Žumbar i Pučko otvoreno učilište Križevci. Završna svečanost Susreta održava se u Križevcima u subotu 7. prosinca 2019., uz 101. obljetnicu rođenja križevačkoga župnika na glasu svetosti Stjepana Kranjčića po kojem ovaj književni festival nosi ime, a koji je u svojim bogoslovskim danima pisao poeziju, prozu i teološke meditacije.

Na taj način organizator natječaja i Susreta »Književnoga Kranjčića«, kako je književna manifestacija s vremenom skraćeno nazvana, Udruga za promicanje znamenitih Križevčana »Dr. Stjepan Kranjčić« nastavlja s organizacijom jedinoga nacionalnog natječaja u RH za književnost kršćanske inspiracije u pet kratkih književnih žanrova. U suradnji s Osnovnom školom Ljudevita Modeca iz Križevaca nastavlja i s organizacijom jedinoga nacionalnog natječaja za djeće duhovno književno i likovno stvaralaštvo za učenike osnovnih škola u RH Susretom hrvatskoga dječjeg duhovnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«, koji je skraćeno prozvan »Dječji Kranjčić«. Ovogodišnji natječaj otvoren je od 15. listopada do 15. prosinca, dok će najuspjeliji radovi u žanrovima poezije, proze, igrokaže i likovnoga stvaralaštva, prema ocjeni Stručnog ocjenjivačkog suda biti nagrađeni i javno izvedeni u Križevcima u subotu 25. travnja 2020., a širi izbor odabralih književnih i likovnih radova bit će tiskan u prigodnome zborniku. Predložena tema ovoga devetog natječaja za »Dječji Kranjčić« je otac/Otac.

Kako je i »Književnom Kranjčiću« i »Dječjem Kranjčiću« cilj popularizirati umjetnost riječi i kista kršćanskog nadahnuća te potaknuti starije i mlađe stvaratelje na umjetničke doprinose, Udruga »Dr. Stjepan Kranjčić« osmisnila je i oblikuje mrežne stranice obaju natječaja i susreta na kojima su dostupne najave, izvještaji, kao i fotografije sa svih dosadašnjih

manifestacija, a objavljeni su i zbornici najuspjelijih radova koji se mogu preuzeti. Adrese mrežnih stranica su: www.knjizevni.kranjcic.hr i www.djecji.kranjcic.hr.

U smislu boljega poznavanja i valorizacije hrvatske književnosti kršćanske inspiracije Udruga je u Križevcima, u zajedništvu s Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu i Glasom Koncila, dosad održala tri znanstvena skupa pod nazivom »Hrvatska književnost kršćanskoga nadahnuća«, i to 2014., 2016. i 2018. godine. Radovi sa znanstvenih skupova objavljaju se u časopisu »Kroatologija« Hrvatskih studija. I dok se ovih dana planira održavanje četvrtoga znanstvenog skupa za jesen 2020., očekuje se objavljanje treće »Kroatologije« s radovima sa znanstvenog skupa iz 2018. godine.

Čovjek žudi za srećom, za ljubavlju. Na ovome svijetu, a vjernici ponajprije na onom drugom, u Vječnosti. O srži poimanja i življenja sreće na ovogodišnjem se natječaju moguće najpotpunije izrekla autorica prvonagrađenog eseja »Beatitude et felicitas« Ružica Martinović-Vlahović: »Kažu, čovjek je biće ljubavi – utoliko je i biće sreće! Jer stvoren je za jedno i drugo. Samo ljubav idealno usklađuje sva dobra duše i tijela, ali ne na način blaženog mirovanja u nirvani ugasnuća svake želje i boli, nego tako da ih čini rasti, cvjetati i donositi plodove. Sreća nije pasivno stanje blažene opuštenosti, ona zadržava u sebi aktivni princip, djelovanje joj je bitna osobina – upravo se kroz njega i ostvaruje. Osobito kršćanski shvaćena sreća, koja je nerazdvojiva od radosne nade i vječnu sreću doživljava kao slavljenje zajedništva s Bogom, a ne prepuštanje uživanju i bezbrižnosti. I u vječnosti spašeni čovjek ostaje živ i djelatan. Jer Stvoritelj nikada ne prestaje činiti – oživljuje sve i zauvijek, zajedno s onima koji su u njemu. On voli sretna čovjeka, stvorio ga je za sreću. Iako sve usrećuje, sam darovatelj sreće ne može biti usrećen. Više je od toga – sreća sama!«

Ako bude sreće, doživjet ćemo i 12. »Književni Kranjčić« u subotu 5. prosinca 2020. godine! Do tada zahvala svima na sudjelovanju, potpori, susretima, sretnim i manje sretnim trenucima koji su doveli do ovoga finala 11. Susreta hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić« iznjedrenog iz kršćanskoga književnog bogatstva koje živi u ne rijetkom hrvatskom umjetniku riječi.

*dr. sc. Tanja Baran
predsjednica Udruge za promicanje znamenitih Križevčana
»Dr. Stjepan Kranjčić«*

Nagrađeni autori i radovi

na 11. Susretu hrvatskoga duhovnoga
književnoga stvaralaštva
»Stjepan Kranjčić« 2019.

POEZIJA (Pokrovitelj: Hrvatska kapucinska provincija)

1. nagrada – **Drago Čondrić** (Split):
Radost uskrsnog jutra
2. nagrada – **Danijela Zagorec** (Križevci):
Misterij
3. nagrada – **Anđeo Begonja** (Privlaka):
Sreća

KRATKA PRIČA (Pokrovitelj: Glas Koncila)

1. nagrada – **Živka Kancijanić** (Vodnjan):
Kažuni na srcu
2. nagrada – **Natalija Bajer** (Lukač):
Odlazak
3. nagrada – **Ljiljana Matković** (Zagreb):
Križevačka legenda

PUTOPIS (Pokrovitelj: Veritas – Glasnik sv. Antuna Padovanskoga)

1. nagrada – **Vjekoslava Jurdana** (Lovran):
Put u Srce sreće
2. nagrada – **Biserka Goleš Glasnović** (Zagreb):
Putovati u Lavov i vratiti se iz Lviva
3. nagrada – **Zdenka Maltar** (Novi Marof):
**Nedjeljna šetnja, Šmihel nad Laškim
i kameni anđeli**

ESEJ (Pokrovitelj: Nacionalno svetište sv. Josipa Karlovac)

1. nagrada – **Ružica Martinović-Vlahović** (Slavonski Brod):
Beatitude et felicitas
2. nagrada – **Nikola Dominis** (Postira):
**Odnos sreće i siromaštva u duhovnom
pogledu sv. Franje Asiškoga**
3. nagrada – **Neven Drozdek** (Zagreb):
Jedino Bog dostaje

MONODRAMA (Pokrovitelj: Hrvatska dominikanska provincija)

1. nagrada – **Renata Dobrić** (Kaštel Sućurac):
Radi i moli i u Boga se uzdaj

Riječ urednika

Kršćanski tonovi duha

Ove se godine navršilo stotinu deset godina od rođenja Stjepana Devčića, Ive Grgureva, Stjepana Hrastovca, Srećka Karamana, Jeronima Kornera, Zvonimira Remete, a točno stota od rođenja Luke Brajnovića. Između njih rođena je cijela generacija pisca što ih možemo nazvati *piscima katoličke duhovne naravi* – Mate Meštrović (1910.), Ivo Sokač, Josip Velebit, Ante Jakšić, Branko Klarić, Vinko Nikolić (1912.), Janko Bubalo, Alekса Kokić, Serafin Mičić, Antun Nizeteo, Luka Puljiz, Viktor Vida (1913.), Lucijan Kordić, Vinko Kos, Rajmund Kupareo (1914.), Predrag Kordić (1915.), Stanko Dominić, Ana Zorka Kojaković (1917.), Stipo Barišić i Jerko Skračić (1918.), kojima možemo pribrojiti i Miru Preisler i Ivu Lendića (1908.), koji je među tim *piscima katoličke duhovne naravi* svojim *Angelusima* (1936., tiskanim u katoličkoj nakladničkoj kući »Marulić«) utvrdio izražajni modernitet, a ujedno učvrstio tradicionalnu poetiku jedinstva istine, dobrote i ljepote u duhu »vječne filozofije«.

Njihovo stvaralaštvo važno je, dakle, ne samo zbog njihova književnog doprinosa raznim vidicima tematskoga stvaranja što ih poimamo kršćanskima, nego i zbog njihovih stilsko-formalnih i estetičkih prinosa i novuma u hrvatskoj književnosti. U ono doba plodna i validna, razvijala se pod ravnanjem ili bar pokroviteljstvom Hrvatskoga katoličkog pokreta te pod vodstvom uvaženih kritičara kao što su bili Ljubomir Maraković, Josip Andrić, Petar Grgec, Mate Ujević, Mate Meštrović, Ivo Lendić... Izlazili su brojni časopisi, revije, novine, listovi, almanasi, kalendari... i ta množina tiska nije bila tek puka kvantiteta, nego istinska kvaliteta duha.

Rat i poraće uzeli su svoj danak. Dio je pisaca poginuo, dio ubijen, dio je umro, neki su emigrirali, drugi završiše na robiji, a svi, osim onih u emigraciji, zamukoše na više godina. Tek malen dio preživjelih u Domo-

vini mogao je tamo negdje šezdesetih godina, kada se katolički tisak malo oporavio (*Glas Koncila*, *Crkva u svijetu*, *Marulić...*), ponovno propisati i donekle obnoviti ili bar podsjetiti na temeljni, odnosno *katolički identitet hrvatske književnosti*, koji je tridesetih godina bio dominantna u odnosu na svaki drugi duh, pa tako i na duh tzv. socijalno angažirane književnosti. No, nakon rata temeljito razbijena i raznesena, ta pjesnička »citadela« nije se do danas oporavila od gubitaka; dakako, onako kako se trebala obnavljati – u duhu svojega vremena, no isto tako u duhu načela Evangeљa i tradicije katoličkoga poimanja estetike, sljubljene s etikom i metafizikom. Unatoč silesiji modernih priopćivala, imamo tek sjene negdašnjega bogatstva. Slobodno je uvjerenje pisca ovoga redaka da nije problem u broju pisaca, nego u poimanju mjesta književnosti kao evangelizacijskoga sredstva (sada je to mjesto, naime, vrlo nisko), a onda i organizacije njezine prezentacije, metode interpretacije, valorizacije i emancipacije, te, naravno, u (ne) provođanju materijalne osnovice što predmijeva organiziran rad usmjeren jasnome cilju. Nije stvar u tome da bi trebalo težiti nekoj getoizaciji. Naprotiv! No, dok ne znamo što imamo, na čemu smo i koji nam je cilj te krajnja svrha, književni rad *pisaca katoličke duhovne naravi* ostaje tek dobro djelo po privatnom nadahnuću, ali s društvenim mjestom što mu ga se određuje po nekom drugom ključu od onoga koji nas nadahnjuje.

Ustanovljen prije jedanaest godina, »Kranjčić« je nastojao unijeti bar malo živosti i »sistema« u književno stvaranje *pisaca katoličke duhovne naravi*. Do neke mjere uspio je u tome. Bez njega, naime, unatoč naizgled obilnoj produkciji »katoličkih naslova«, bili bismo siromašniji za osjećaj zbljenosti ako već ne jedinstva, za osjećaj usmjerenoosti djelovanja ako već ne čvrsto određenih ciljeva i jasne svrhe. Drugim riječima, može se reći da smo »Kranjčićem« donekle probili led organizacijske pasivnosti i idejne dezorientacije kada je riječ o prezentaciji, emancipaciji i krajnjoj tendenciji književnosti koja se nadahnućem, identitetom, svrhom ili još kojekako može atribuirati katoličkom. Stoga hvala svima koji već jedanaest godina ustrajno, unatoč protivštinama (od pasivnosti odgovornih do nerazumijevanja neodgovornih), održavaju ovaj natječaj – kako organizatorima, tako piscima i darovateljima.

* * *

Ove godine pisci sudionici pokušali su svoje teme uskladiti s temom »sreća«. Zbornik donosi ono što je prosudba dr. sc. Sanje Nikčević i Zdrav-

ka Gavrana, prof., kao novih članova žirija (i ovom prigodom iskazujem zahvalnost bivšim članovima mr. sc. Božidaru Petraču i vlč. Dragi Bosnaru), i potpisnika ovih redaka držala ponajboljim. U najvećem dijelu izbora članovi suda bili su posve usklađeni, a gdje nisu, odlučiše glasovanjem. Drago nam je što i ove godine nagrađujemo radeove napisane na svim našim književnim jezicima.

Možemo ponoviti temeljne tvrdnje izrečene prošlih godina, prije svega kako je natječaj pokazao da književnost kršćanskoga nadahnuća ima vitalnost: svježinu, inovativnost, raznovrsnost – u nekim žanrovima više, u nekim manje, pri čemu smo ove godine za monodramu odlučili nešto većom dosljednošću primijeniti žanrovske kriterije. Natječaj je ponovo pokazao da književnost kršćanskoga nadahnuća ima poetskoga daha i duha, da je motivski spektar širok, ali i da tematski može biti koncentriran. Ukratko, »Kranjčić« pobuđuje stvaralačke energije i cjelini naše književnosti pridodaje tako potrebne joj kršćanske tonove duha.

Time »Kranjčić« ostaje znak želje i težnje obnove hrvatske književne riječi u duhu Vječnog Pisma, u duhu Vječne Riječi istine, dobrote i ljepote.

*dr. sc. Vladimir Lončarević
predsjednik Stručnoga ocjenjivačkog suda*

Vu nebeskim trnacima

POEZIJA

Put do Jerihona

(usp. Lk 18, 35-43)

Pustinjske oluje
na put mi prostrle
dine pješcane
koje treba prijeći.

Preda mnom pustinja
prostrla se cijela
i vrućim zrakom titra.
Propadaju koraci.
Kaplje znoj s čela.
Cijelo tijelo žeđa.
Oči pune pijeska.
Vid se zamagljuje...

O, koliko, koliko još ima
do tog Jerihona...?!
Vid je nutarnji već
skoro ugasnuo.

Pustinjsku ružu
želim ugledati
da razvedrim srce.
Jer kad ona može
u pustinji cvasti,
zar da moja vjera
ne može proklijati,
u pustinji srca
u snagu izrasti?!

Silno se probijah
do prvih zidina
grada Jerihona
izdaleka čuvši
Bartimejev glas.
Tad povikah,
još jače od njega:
»Sine Davidov,
smiluj mi se!
Smiluj mi se!«

Bistra suza ispra
pijesak u očima
i umah ugledah
ružu pustinjsku
čudesno procvalu
usred svoga
Jerihona.

Izvor sreće

Ko pahulja snježna
moja ljubav je nježna,
ali ne ishlapi niti nestaje
kad je zagrljaj Sunca ogrije.
Mijenja se, ko izvor vode vrije,
a onda je začas kao rosna kap,
čas je suza, čas pljusak, pa slap.
Zatim se opet u bujicu pretvori,
u bistrom se zrcalu jezera ogleda.
Katkad kao potok bistar žubori
il' se preobrazi u gromadu leda
da joj svježinu čuva u sebi,
da duši žednoj žeđ utaži,
samoći suhoću ublaži.
I stalno teče,
teče
u more,
hrli mu,
hrli,
da je opet uzdigne gore,
da svoje Sunce zagrli...

Odsutnost sreće

Zumbuli opojni čekaju
I sunovrati
Da pomiluju ih
Tvoje ruke.
Jagode cvjetaju
I niču božuri
U vrtu s ugaslom travom.

Jorgovan stidljivo
Nudi pupoljke
Sunčanom proljetnom danu
Dok javor crveni
Na vjetru usamljen
Pleše.

Nema tvog lika
Ni pogleda
Smjernog i ljubopitljivog
Usmjerenog k lijeski
U čijem podnožju
Spokojno
Zaboravljeni leže
Prošlogodišnji plodovi.

Da mogu
Pozvala bih te imenom
Zagrlila nježnošću
Zaštitala oprezom
Potrebnim da te sačuva
Od bolesti
Od odlaska
Od zaborava.

Svevišnji
Sad nad tobom bdije
A mene
Samo šešir tvoj prašnjav
Odložen
Na staroj polici
Podsjeća da želja
Nije dovoljna.

Sreća

... sriću vsaki išće...
ki z navukom med knjigami,
ki z oružjem med vojskami...

Ali srića je bižeća,
malo kadi obstojeća,
vsi ju žele, nasliduju,
retki pako dostiguju.
(Fran Krsto Frankopan)

sreća je široki osmijeh
moje malene Iris
na njezinu majušnu licu
sreća je nevini pogled
dva plava njezina oka
– dva različka –
iz kojih ko iz vječnog toka
toče se božanske zrake
u dušu mojih rastoka
sreća je svjetiljka mala
u mraku noći
na malenom svicu
sreća je igrokaz duginih boja
na vlati trave
kada kapi jutarnje rose
biserje prave
sreća je mir u vlastitoj duši
kada te obuze spokoj
i ništa te ne guši
sreća je mirno more
nakon oluje

kada se šijun bure
više ne čuje
sreća je pogled s moga balkona
na div – Velebit
u praskozorja
u kom otkrivam ljepotu njegove vile
i njenu bit
sreća je opuštenost i predanje
u Božje ruke
u trenucima neizbjegne muke

sreća je Bog u meni
i ja u Bogu
i nema ničeg
što s njim
ne mogu

Sretna noć obnove

Dugo sam, dugo čitao tvoje misli
sveti Ivane od Križa
dugo da više nisam znao što je put
dok nisam ušao u mrak
To bih isto trebao reći i o ljubavi
U mrak sam ponio sve što je vlažilo
što se ognju protivi
ono što će ga pocrniti kao dušu
koja iz njega izlazi
Bog za sve ima razloga
On ne stvara voljeno blago, a od njega
sva dobra dolaze
I dok mi je duša čisti oganj ljubavi
ništa joj se približiti ne može
osim onoga što je već zapaljeno bilo
Sveti moj Ivane od Križa, ti si sve ovo
podžigao, svjetlo razuma otvorio tami
kako bi razum ustao, kako bi van svega
dočekao novu noć
Iz noći u noć čitam
tvoju *Tamnu noć*, ne mogavši večer dočekati
u kojoj kuća i knjige, sve postaje tijesno
pa i položaj zvijezda na nebu
Noć tražim, tebe tražim u noći, u toplini
ljubavi, u pustoj visini
u suncu koje će nas poučiti mudrosti
kako ne izgorjeti
a gorjeti, gorjeti, sve ražariti
dušu usred tmine rasvijetliti
svjetlost ranjivu djeci povjeriti

Ne sramim se kazati da pijem vino
uliveno u mrak od same ljubavi
i čitam tvoje *Misli*
unaprijed umoran od onoga što tražim
Noć postaje sretna noć obnove
motrenja čovjeka stvorena po Bogu
Dakle, Bog sjedi sa mnom, i pije, i čita
Samo ja poput ljubavnika mislim kako sam sâm
u samoći, u noći požude i strasti
koja će se ugasiti zorom čim ukućani ustanu

Bože, koji si čas u mraku
i na svjetlu mi smo zajedno
jedni u snu, drugi sretni što su san
u pothvat pretvorili
Dobro, Ivane, ako propast duše
iz nje same proizlazi
proizlazi li to od mene, ili kušnje Njegove
Ili još jednostavnije:
ako mi je korisno sve što si na javi stvorio
zašto u noći moram biti lišen uživanja
Tako kaže iskustvo, tako upute vladara
svakome tko iz dalekih krajeva kreće
U tami me brani
u nju me uroni, što bliže Bogu
slabost vida on će razumjeti
Dugo, dugo u noć pijem svjetlost trsja
među lozama tražeći put
preko njih se u mrak uspinjem
u jezik siguran, pod štit Njegova lica

Vu nebeskim trnacima

Vu nebeskim mefkim trnacima
med travu od svetečnih oblakov,
pri zdencu rosnoga mira
angeleki z dušicami tancaju.

Popevaju neprepoznate pesme
si, z blaženjem nekterim, skup.
Moliju za zemlenu radost ludmi
iste si, z osmehom, skup.

Vu nebeskim skrivečkim trnacima
Otec i Sin angelekima pripomažeju.
Dušice z mirem zalevaju,
z sreću ih raniju.

Vu nebeskim blaženim trnacima,
kam se bumo, negda, vrnuli si.

Zdenka Čavić

Koprivnica

Šaka sreče

Drobno sem zrno žita
kaj je Bog posejal.
Med tem žitom i kukolja,
a i maki jega.
Makar lepi su ti maki
v žitu ih ni treba.
Tak se i v življenju našem
sakaj more najti.
Z šakom žita, šaku sreče
navek čovek grabi.
Vu ti sreči lefko
na Boga pozabi.
Jena misel navek
nek se znova rodi.
V saki brazdi
nek bu zaorjana.
Vera v stvoritela
navek zasejana.
A gda dojde skradnja vura
krunicu bi v šake
za molitvu dela.
Lubav čistu oblečenu
vu robaču belu
sebom ja bi zela.

Radost uskrsnog jutra

Raspamećuje me vatra tako stvarna
Oko tvoga tijela, uskrsnuli Kriste,
I lica stražara potpuno bizarna.
Oči pune straha. Premda su nam iste
Dileme u srcu, ipak ono čezne
Doći do istine, vatre tako trijezne.

Zakliktala duša u zanosu krvi.
Ko orao, lebdim povrh zračne struje
Pakao se u prah pred očima mrvi.
Sve što duša treba, sada pred njom, tu je.
Svjetlost što me miri s vječnim proljećem¹
Učini da mišlu do neba uzljećem.

Zora zali krvlju obližnje vrhunce.
Sreća svakog bića potiho se sprema
Pokazati lice. Nerođeno sunce
Shvaća; više tame ni u paklu nema.
Blještavilo tijela miomiris kroti,
Darujući srce sreći i ljepoti.

Aleluja s neba cijelom svijetu javlja
Poraz hude smrti, dan veći od nade.
Kada On ustade, tu pored uzglavlja
Osionost moja ukočeno stade.
Ona ista koja ponore zataji,
Sada nesigurna, kod tijela što sjaji.

¹ B. Miljković: Ariljski anđeo

Evo, od sada se porazi ne broje.
Zgaženi se zloduh smušeno okreće.
O, čista ljepoto, što dođe po svoje
U zavičaj smrti, sad vrisni od sreće.
Što je sakriveno oholost sakriva,
Pa svaki svršetak nepotpunim biva.

Pomori mi da človek budem

Gospone, pomori mi da človek
budem, on kaj živi ljubeči
i živeči ljubi, kaj na pleči
svoji istinu nosi ter ves beteg
ove ztvarenosti drage volje
jemlje kak svoje sudbe falačec
od koteroga beži vsaki lec
v preteklost. Tak moj žitek bi polje

radosti mogel biti vsačije.
Ona bi vsakodnevno rodila
naranče čija lit je od smeha.

Vu nje se človek najbolše vmije,
v nje bi vsaka reč blagovesna bila,
od besov najzaščitnejša streha.

ztvarenost – stvarnost; jemati – uzimati; falačec – komadičak; lec – (pojedinačni) strah; preteklost – prošlost; lit – sok; bes – bijes, vrag, demon; najzaščitnejši – najzaštitniji; streha – krov

Božica Gašparić

Koprivnica

U šetnji s Gospom

Marija Bistrica, 12. 7. 2019.

Večernja procesija, paljenje svijeća
Predvečerje umotano u teške sive oblake
Naprijed Majka Božja Bistrička u šetnji
s pridošlim putnicima.

Lagani koraci, vijuga srdaca, kišobrani
kao grmovi cvjetova, drhtaji svijeća,
Kiša koja pada pravilno i tiho glazba je
koju krajolik treba.

Majka Božja Bistrička u šetnji sa svojim
hodočasnicima prema staroj kapeli – blagoslovi nas –
Podižemo svijeće u Zdravo, Marijo, koraci tihi
i mokri, srce uzdrhtalo od lakoće i mira, spokoj
iako sivim stablima i daljinama svira.

Peru se sandale, naši putovi puni grijeha,
Blagoslovljeno kiša pada – »sestrica kiša«,
Kroz trubu vjetar odjednom pozvoni da
bismo iz ognjišta svijeće žarili put mira.

Putujemo lagani s Gospom, kiša nas milo
polijeva, u koracima let ptica, u srcu nebo latica,
Krunica nas radošću zaodijeva
i svjetлом svojim štiti.

U predvečerje blagdana Gospe, u šetnji
s majčinskom ljubavlju, ljudi i godine
slikorez su po njenom ljubavlju izvezenom plaštu.
Mir i ljubav u procesiji s Gospom, srca, ta naša
rupičasta srca rupčićem njene milosti postaju čvrsta.

Čakanje

Gda čakaš
nekaj velike i liepe
kaj duge prošene je,
jezero put se pitaš
gda te bu
i spregruntavaš si
kak te bu.

A gda te dojde
i tie ajngelek mali
h zibice spi,
zabezenut stojiš
i ...
najemput vidiš
svoje drage i sebe
znuovič rojene
i ...
hu sebe šepčeš:
– Fala ti, Majčica Buožja, fala.

Pejo Karlović

Zagreb

Nada spasenja

stvarnost
Uskrsnuća
prolomila
je
zbilju
u
osvit
nedjelje

Krist
postade
sama
bit
svjetla
i
sjaja

darovano
srce
uozbilji
stvarnost
koja
izvire
iz
radosti
neba

sve
vjerno
u
nadi
zadobi
blaženo
gledanje
Ljubljenoga
licem
u
lice

Ružica Martinović-Vlahović

Slavonski Brod

Kako volim obično

Hvala nebesima za ovo obično jutro
običan zagrljaj običnih ruku
običan dodir zapletene puti
kako volim običan dan
kad obično vrijeme protječe neobično brzo
a obične godine udvoje postanu neprebrojive
uvijek premašuju pojedinačni zbroj
dan na dan sat na sat trenutak na trenutak
i sraslost trenutaka na kraju
nerazdjeljivost vremena
podebljana dvostrukost
običnim računom ne da se više zbrajati
ni oduzimati dijeliti i množiti
umnoženo već u sebi
uz rub horizonta
ispod obzora zbivanja
ispod sunčeva zalaska
obično vrijeme na kraju
prelazi u neobičnu hladnoću tijela
i ono postaje polegnuta osmica beskonačnosti
priljubljena uz tlo...

U toj neobičnoj noći prokljat će sjeme zvjezdano
stostruko i obilno neobično rodno
i možda nam se ponovi
praskozorje jednog običnog jutra...

O, kako volim obično!

Ali' zašto obično uvijek završava tako neobično?

Antun Matošević

Zagreb

Da nije Ljubavi

Da nije Ljubavi u mom životu
nikada ne bih upoznao, i zavolio,
radost i vedrinu ptica,
koje niti siju, niti žanju,
već Bogom danom snagom
ne prestaju letjeti i pjevati.

Da me Ljubav nije dotakla,
nikada ne bih sišao
do kupališta Siloam.
Zauvijek bih ostao slijep.

Ana Mesar

Lukač

Sreći ususret

(mojoj Maji, prije rođenja)

Onoga dana kad pružiš ruke prema meni, anđelu,
I pogledom osvijetliš moje osmijehe
Tad rodit će
Još jednu zvijezdu na nebu.

Onoga dana kad treptaj oka tvoga
Zarumeni moje obaze
Ko bosonogi dječak želim tapkati
Oko tvoga srca
Osluškujući šapat ljubavi.

Onoga dana kad se rodimo
Ti za mene i ja za tebe posve nepoznati
Hoćemo li se znati prepoznati u ljubavi, dijete moje?

Sunčica Orešić

Kalinovac

Prežgana juva

Zadišala prežgana juva i kruv domaći z peći.

O sreći? Kaj bi više rekli o sreći?

Na polje si težaki otišli.

Z molitvom se den zbudil.

Staru lesu mati zaprla.

I pod lipu sela, da si počine...

Da me v stranem svetu najde.

Da me privleče k sebi i skušuje!

I moli Boga nek se doma vrnem!

Nekaj mi ima važnoga za reći...

O sreći. Da je Krista srela vu sreći...

Zadišala prežgana juva i kruv domaći z peći.

Cierkva

Negda me uotec otpelal v cierkvu –
Došli sme do velikih drvenih vrat
Iza njieh je bila velika, najvekša soba
Se je dišale po sviječah i cvijetju
Vu klupama nijeje nišče bil
Same su se čule naše cipele po cierkve
Pred nami je bil veliki stol i na njemu otprta knjiga
Šte je te na križu? – pitala sam tateka
Gledela sam vu krunu od trnja
A tatek je rekел da je to naš Spasitel
I da me on čuvlje i navek je vuz mene
Rekla sam tateku da je on tak ranjen i sam
I da bi ga mogli otpelati doma vu naš stan
On je navek znami. – rekел je tatek
I polehke je zaprl velika crieckena vrata
Se dok verujemo v njega dete moje on nije sam
Douce sem stiha išla i tužno gledela nazaj
I obečala da se bum vrnula vsaku nedelu...

Život Nikole Šopa

Tražio sam te u jutarnjem skupljaču boca,
radniku na skeli, prodavačici, šnajderici.
Tražio sam te u natječajima za poeziju,
bijeloj kronici, cenzuriranim razgovorima.
Tražio sam te u stručnim povjerenstvima,
kabinetskim odborima, ministarstvima.
Tražio sam te na odlagalištu krupnog otpada,
spalionicama, recikliranim smetlištima.
Tražio sam te po bolnicama, tvornicama,
poduzećima, parkovima, jezerima.
Tražio sam te u molitvi, tišini,
disko klubovima, razbijenim kafićima.
Tražio sam te u crkvi, po grobljima,
mrtvačnicama, krematorijima.
Tražio sam te uzaludan, pesimističan,
kritičan, ljutit, bijesan.
Nisam te nigdje našao, osim u sumnjama.
Najradije bih viknuo da te nema.
Ali...
Spremno krećem u nastavak potrage,
čim zajedno pročitamo novine.
Možda u sutrašnjem izdanju piše
Gdje si i kamo ideš, Gospodine?

Misterij

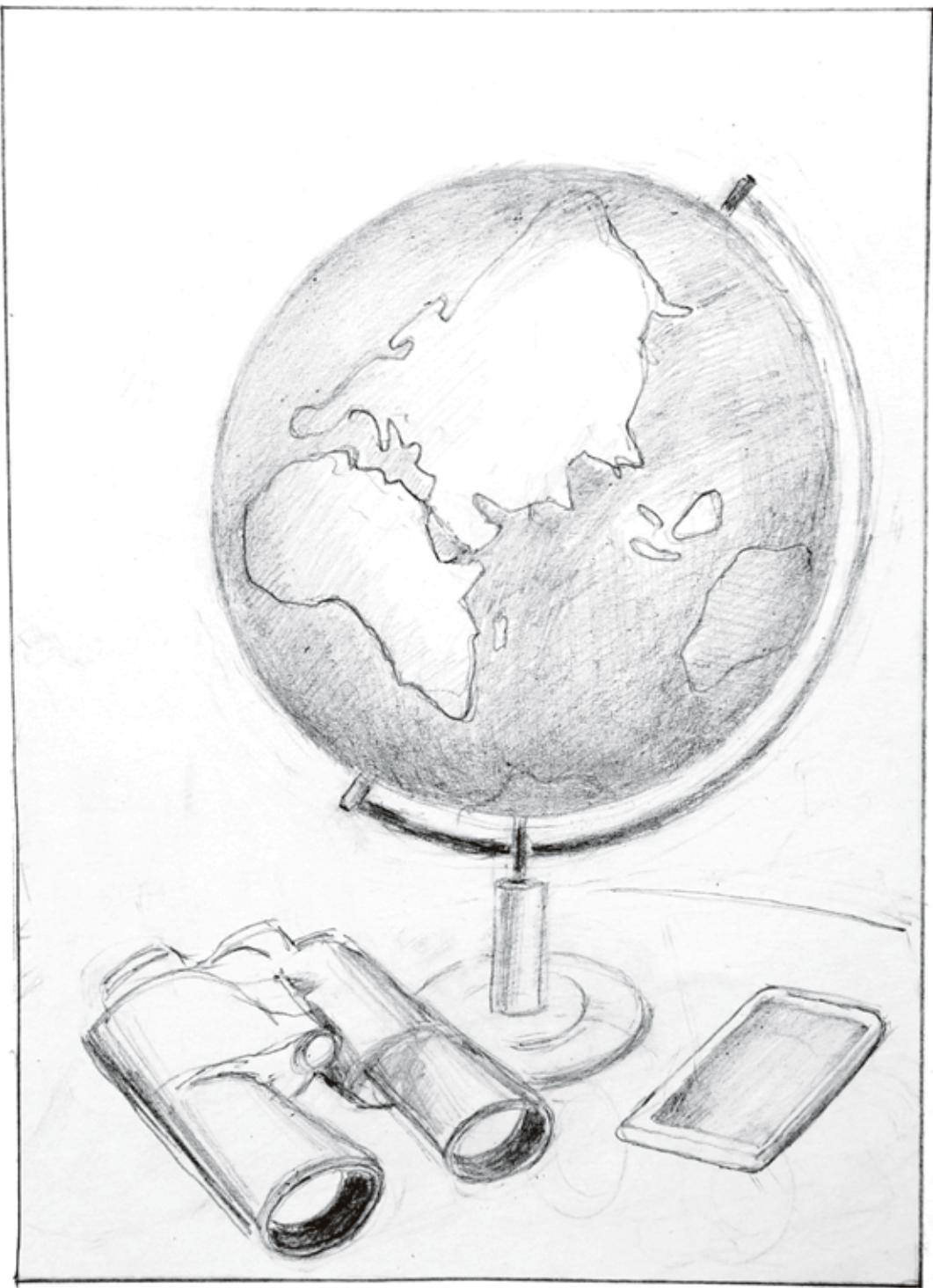
Spustiše se zrna u dlanove zemlje,
utrobu meku, uzdarjem zagrljenu.
Stoljeća huče u brazdama,
duboki se mir oslanja o sklopljene ruke.
Kiša škropi s visina, drhtaj sreće
omata klasje.
Rađa se život, zlatno je polje
odraz neba i molitve majke,
hoda u sjeni.
U titravu zraku plodovi se njиšu,
plešu i šapuću, daruju svitanje.
Sagiba se koljeno pred Istinom
i svaki dan iznova
u kruhu
se poznaje.

Snaga pradubina

Bijah duhom i srcem nazočna u dvorani posljednje večere,
pred dragim gostom ovijena u snazi pradubina,
dok me On učini malo manjom od anđela.
Vode Izvora prelijevaše se rukama mojim
i razlivene teku, teku. Smjerno čutim:
Budi graditeljica sreće, ne udaljuj se od obala mojih,
vesla uvijek imaj u ruci, i svjetiljku prepunu ulja.
Budi nazočna sa mnom u svakom hodu,
i dok se spotičeš o kamen, dok pušu protivni vjetrovi,
dok ne vidiš gdje je stablo za nasloniti glavu.
Sve sam učinio za tebe iz kruga nebesa,
Budi nazočna u radosti djeteta, u kruhu okrjepe jer
Oblikovana sam još od vječnosti
Od iskona, prije nastanka zemlje.

Posvajanje svijeta

KRATKA PRIČA

Odlazak

Kišilo je bez prestanka već osmi dan zaredom. Nije bilo, kao kod Jacquesa Preverta, pokapanih, očaranih Barbara u blizini, samo mali milijun bara punih vode po obližnjim poljima, a u ovom tjednu već čak nekoliko pokojnika sahranjenih u vlažnu i ljepljivu zemlju. Uza sve to, u selu se nalazilo i nešto tužnih i razočaranih ljudi, poneki od njih samima sobom, poneki drugima, a poneki životom kao takvim općenito.

Za njegovu babu nisu mnogo marili dok je hodala zemljom. Stoga je svima u mjestu bilo vrlo čudno kada su najednom sa svih strana počeli na djedovu adresu stizati brojni brzojavi sućuti, cvijeće od susjeda i vijenci od bliže rodbine.

Zapravo niti sam nije shvaćao što se to dogodilo, te se odjednom našao u središtu pozornosti. Ogledao se oko sebe kao uplašeno pseto, izgledalo je kao da se boji tolike pažnje, kao da jedva čeka da se svi već jednom razidu kućama, ponesu sa sobom i te koverte s bijelim kalama na crnoj papirnatoj podlozi, pa te silne ruže, gerbere, margarete i karanfile. Gušio se u njihovu mirisu.

Gužva još nije dosegla svoj vrhunac. Jedni su nosili zdjele sa salatama od graha i krumpira s crvenim lukom, drugi tjesteninu pomiješanu s tunom i žutim zrnjem kukuruza šećerca, treći su pitali ima li u moru štruca kruha na stolu u predsoblu neki bez glutena (nije se mogao sjetiti da zna što je gluten), a četvrti su tamanili kolače poslagane na pladnjeve, nakon što je ambalaža iz poznatog trgovačkog centra u kojoj su ih donijeli, završila u dvorištu u ružnoj, pohabanoj, zelenoj kanti za smeće.

Gledao ih je i pitao se zašto su došli. Hodaju tu i stvaraju buku koja mu je nepodnošljiva.

Nije trebao tune ni kolače. Ništa mu nisu značile te zdjele prepune raznovrsne hrane. On i baba uglavnom su bili zadovoljni s malo kruha i tvrda sira, ponekad nekim varivom. Od ovih kerefeka kojima je bio ispunjen stol, dizao mu se želudac. Razni umaci, arome, ulja kojima su začinjene

salate kojima nije znao izgovoriti imena, stvarali su nepotrebnu gužvu u njegovu životnom prostoru.

Trebao je mir, a u ovoj gunguli nije mogao čuti vlastite misli. S velikim naporom nastojao je odvrtjeti film unatrag.

Tjedan je počeo kao i svaki drugi. Od putujućeg trgovca u zahrdalom bijelom kombiju nabavili su kruh i nekoliko sitnica za kuhinju pa rezali štruce na tanke šnite i motali ih u ubruse od papira prije nego će ih staviti u male najlonske vrećice. Četiri šnite za svaki dan, kao i uvijek. Morali su ih odvajati kako bi se lakše i brže odmrzle kada ih budu vadili iz škrinje. Uzimali su svježi kruh ponedjeljkom i obično bi im od dvije štruce bilo dovoljno šnita za čitav tjedan, jeli su poput vrabaca.

Kuma Vera im je znala reći da ne razumije njihovu škrtost, optuživala ih je za to što su skromni, a nije ju brinulo što se u njezinoj kanti za seme redovito nalazio kruh prekriven pljesnima iz kojih su nerijetko ispadale i crne spore.

Kruh se ne baca, rekla mu je davno baba, to je grijeh. Njemu je zapravo bilo svejedno, pojeo bi koliko mu treba, a ostatke često dijelio sa susjedovim kuštravim mješancem, ovaj se nije bunio kada bi mu dobacio krišku preko plota. No, babi je kruh bio svet, pa nije htio da pomisli da on to ne poštuje, za stolom je uvijek pazio da mu niti jedna mrvica ne padne na pod.

Možda se radilo o tome što nije znao kako je to biti bez kruha. Odrastajući u imućnoj obitelji, nikad mu ga nije nedostajalo. Baba je pak, s druge strane, bila ratno siroče, više gladna nego sita, pa je njena fiksacija na kruh svagdanji bila sasvim razumljiva i opravdana. S posebnom pozornošću i ushitom molila bi »Oče naš«, morao je priznati kako se oduvijek divio njenoj predanosti i poniznosti dok je izgovarala riječi molitve u skrušenosti, gotovo egzaltiranosti. Volio bi da je mogao sudjelovati u toj komponenti njezina života, no nije vjerovao u postojanje Boga, a nije želio pred njom glumiti da je nešto što nije. Začudio se kada je prihvatile njegovo udvaranje, tamo negdje ranih pedesetih prošloga stoljeća jer kao što su za nju svi znali da vjeruje, tako je on bio poznati ateist. Možda je ta ljubav koju su uspjeli odnjegovati, usprkos razlikama, dokaz postojanja onoga komu se obraćala i kojim se tješila, mislio je ponekad.

Kada su ostali bez dječaka rođenog u drugoj godini braka, oboje su otvrđnuli. Razumjeli su da se situacija mora prihvati, ali su se s njome nosili na različite načine. Ona je još dublje utonula u svoju povezanost s Bogom, a on se izgubio u prostoru i vremenu. Nastavio je od drveta izra-

đivati igračke i male komade namještaja za dječakovu sobu, kao da će se on najednom odnekud vratiti, kao da nije otisao zauvijek. Bio je ljubomoran što je ona smireno, barem naizgled, govorila kako je rastanak samo privremen i svoje molitve Svevišnjemu upućivala u radosti, nadajući se skorom susretu sa svojim djetetom u Kraljevstvu nebeskom.

Bila je sretna i kada se razboljela, ne sretna zbog bolesti, ali sretna zbog mogućnosti koju joj je ona pružala, mogućnosti novog zajedništva s djetetom koje ju je čekalo tamo negdje, na drugoj strani. Djed je patio što nije mogao osjećati sreću kakva je bila njezina.

Rekli su mu nakon operacije da je s babom sve u redu, zahvat je obavljen rutinski. Stigla je kući nakon dva dana boravka u bolnici. Još je sinoć mljackala veseljeći se kelju s mrkvom koji joj je skuhala kuma Vera, govorеći mu kako ne smije ostatak baciti susjedovu psu jer će njoj to odgovarati i sutra za ručak, toliko voli jesti kelj. Nije se toliko čudio što je varivo htjela jesti i sutra, već saznanju da je ona cijelo vrijeme znala kako on svoju hranu dijeli s tim psetom. Nikada mu nije pokazala da joj je to poznato. A on je mislio kako je jako tajnovit, spretan i pametan u svojim pohodima do susjedova plota, možeš misliti.

Obećao joj je sačuvati taj kelj s mrkvom, iako joj je za sutra planirao pripremiti smuđa. Voljela je jesti riječnu ribu, a Blaž mu je obećao donijeti jednog smuđa rano ujutro, petkom su ionako uvijek imali ribu, inzistirala je na tome.

Legla je rano, nije se žalila na bol niti na mučninu pa je i on bio opušten, smiren. Izmolila je svoju redovitu krunicu Božanskog milosrđa, čuo je njezino poluglasno mrmljanje iz zamračene sobe. Još je neko vrijeme slušao radio pa se i sam smjestio u krevet, a kada mu nije odgovorila na njegovo »laku noć«, pretpostavio je da je brzo i čvrsto zaspala.

Ujutro je bila ukočena i hladna, križić s Isusekom još je stiskala između prstiju, nije im dao da joj razdvajaju šake i iz njih uzmu krunicu.

Osmijeh na blijedom licu poručivao mu je da je sretna.

Poraz na koji možeš biti ponosan

Hura, žena i ja smo preživjeli Nikolinje i Božić!

Doduše, dvostruko smo ubijeni u pojам. Ni sada još ne znamo trebamo li biti sretni što smo ostali živi ili zbog toga što smo ubijeni na tako nježan način. Jer, kao ateisti, osjećali smo se poniženo i uvrijedjeno. Mogao bih upotrijebiti puno gori izraz. Neću zbog Dostojevskog, koji je to jako lijepo formulirao. Opet, s druge strane, kao roditelji smo bili ponosni i sretni. Sve u svemu, totalno zbumjeni. Ako još preživimo Uskrs u ovakvom stanju, najvjerojatnije ćemo k psihijatru kojem nas je moja mama, kao susjeda doktora za mentalne poremećaje, unaprijed preporučila. Da do posjeta ne bi došlo, također će nam pomoći moja draga mama, koja će nas tješiti moleći i mantrajući da su čudni putevi Gospodnji. To bi, naravno, trebalo značiti da su sve kontradikcije moguće i da u konačnici imaju smisla – samo treba imati puno optimizma, puno strpljenja i, što nije nevažno, malko vjere. Ukratko, na nama je da samo kažemo: »Hvala što nas život taba. Možda nam tako promijeni prosječan izgled lica ili nas bar malo mentalno izmasira.« To bi moglo biti međugorsko čudo bez molitve i odlaska u Medugorje.

Cijeli su nas studeni naša djeca, sedmogodišnja Tonka i petogodišnji Luka, ispitivali kako to da k nama neće doći sveti Nikola. Do tada, kad god je bila prilika, kao pravi smo im ateisti govorili da Boga nema i da su sve priče o Isusu, Nikoli, Mariji i Djedu Božićnjaku, čije je pravo ime Djed Mraz, samo lijepi priče, ništa više nego Crvenkapica, Trnoružica ili Snjeguljica. Međutim, Tonka i Luka više su vjerovali pričama nego nama. Kad se pričama pridoda pomoći njihovih vršnjaka iz škole i vrtića, pritisak koji smo morali izdržati bio je sve gori. Bez ijednog saveznika, ispali smo neznalice, sebičnjaci i škrvice koji pod svaku cijenu žele biti drugačiji. Početkom prosinca naša djeca više nisu htjela slušati naša objašnjenja ma koliko se mi trudili. I Tonka i Luka bili su sigurni da se pravimo važni. Dakako, u tome im je svesrdno pomagala i moja draga mama, koja

je oduvijek naš ateizam smatrala pomodarstvom i hirom. Rat smo izgubili od klinaca i balavaca iz vrtića i osnovne škole te jedne stare gospođe.

Petog prosinca Mira i ja odlučili smo popustiti. Bolje da strada naš ateizam nego naša djeca, bolje da budemo voljeni nego dosljedni i principijelni. Od prijatelja Bartola, koji je dugogodišnji biskup u obredu krštenja mošta, posudio sam biskupski plašt i kapu. Mira je iz kazališta po vezi uspjela dobiti kostim Krampusa. Navečer smo na jedvite jade nagovorili Tonku i Luku da za svaki slučaj očiste svoje cipele i stave ih pod prozor. Rekli smo im da će, ako sveti Nikola zaista postoji i ako je dobar, sigurno doći i k njima. Luka nam je rekao da se samo izmotavamo. Kad su djeca čvrsto zaspala, stavili smo im poklone u cipele, obukli pripremljene kostime i snimili se. Ja sam snimio Miru kako kao Krampus maše šibom na vratima, a ona me fotografirala kako kao sveti Nikola milujem našu dječcu. Odmah sam ispisao snimke na posuđenom pisaču, potpisali smo se na fotografijama te ih stavili pokraj cipela. Ujutro su djeca prštala od veselja, Mira i ja od sreće. Naravno, bili smo i posramljeni, no to je bilo neznatno u odnosu na radost Tonke i Luke. Najviše su ih obradovale fotografije. One su im bile krunski dokaz da sveti Nikola zaista postoji i da smo mi bili potpuno u krivu, ali da nam oni svejedno oprštaju.

Sljedećih nekoliko dana Luka i Tonka bili su glavni u vrtiću, odnosno u školi. Mi, tata Darko i mama Mira, bili smo, naravno, jako ponosni. Nijedno dijete nije imalo fotografiju da bi dokazalo da su sveti Nikola i Krampus zaista bili kod njega. Mira i ja smo se tako dobro maskirali da nitko nije mogao prigovoriti da su snimke namještene. Na prikrivene čestitke moje mame mi smo se samo kiselo smješkali.

Kad je euforija Nikolinja splasnula, započela su dječja božićna očekivanja. I u vrtiću i u školi djeca su se hvalila što će im Djed Božićnjak ove godine donijeti. Da ne zaostanu za njima, i naša su djeca navodila poklone koje će dobiti, ne zaboravljajući svaki put istaknuti fotografije s Krampusom i svetim Nikolom. Kako bi nas potaknula na akciju i malo bocnula, moja bi mama poslije Nikolinja svako malo spomenula kako će ove godine Djed Božićnjak sigurno doći k Luki i Tonki. Meni je pri tom namigivala, svojoj snahi nije.

Dakako, Mira i ja smo opet raspravljali o tome što učiniti makar smo oboje unaprijed znali da smo već izgubili našu ateističku bitku. Tonka i Luka bili su previše oduševljeni Nikolinjem koje smo im pripremili, a da bismo sada odstupili. Jedino pitanje bilo je kako sve izvesti.

Moj je plan bio sličan planu za Nikolinje: kupiti poklone, nabaviti kostim Djeda Božićnjaka, staviti poklone pod bor, snimiti se, ispisati dvije fotografije, potpisati se na njima i, kako bi moja mama rekla, prepustiti ostalo dragom Bogu. I, izgleda, prepustili smo dragom Gospodinu.

S poklonima nije bilo problema, kostim smo nabavili uz nešto poteškoća, nakitili bor s djecom koja su sva razdragana jedva čekala da im dođe Djed Božićnjak. Kasno navečer kad su Tonka i Luka konačno zaspali, ja sam obukao kostim, a Mira me fotografirala uz poklone pod borom. Međutim, dogodio se mali veliki problem: u pisaču koji sam posudio, nije bilo dovoljno crvene boje. Mira i ja smo bili sigurni da se ovakve, *nebožićne* fotografije neće dopasti Luki i Tonki, štoviše, da će biti razočarani. Makar je bilo kasno, nazvao sam prijatelja Janka, od koga sam posudio pisač, moleći ga za pomoć. On mi je rekao da mu pošaljem snimke elektronskom poštom, a da će se on za sve pobrinuti na najbolji mogući način. Usput mi je čestitao Božić.

Ujutro, čim su se Luka i Tonka probudili, požurili su k boru. Brzo su otvorili poklone. Bili su prekrasni, sve sam Tonkin smijeh do Lukina smijeha. No, nešto je nedostajalo. Fotografije. Razočarana, djeca su odmah započela zapitkivati kako to da sveti Nikola ima fotoaparat, a Djed Božićnjak ga nema. Mira i ja smo ga pokušali ispričati velikim poslom koji ima, žurbom, staračkom zaboravlјivošću. Sve su to oni donekle razumjeli, no ipak: Djed Božićnjak jači je od svetog Nikole. Izostanak fotografija pokvario im je zadovoljstvo stvoreno dobro izabranim poklonima. Sve do devet sati i nas je dvoje bilo pokunjeno. Puno smo se potrudili, malo postigli. Što je najgore, zatajili smo ne svojom krivnjom. Tješeći djecu, mi smo također tješili nas same.

Tada je naša ulica zabrujala od sirene poštanskog auta u kojem se dovezao Janko s kovertom Djeda Božićnjaka za našu djecu. Unutra su bile dvije fotografije za njih. Tonkinoj i Lukinoj sreći i ponosu nije bilo kraja. Djed Božićnjak zaista je bio pravi, čak ih pozdravlja. I potpis je tu. Malo me sram reći, ali Mira i ja također smo bili presretni. Janko i ja morali smo u to ime nešto popiti.

Naravno, sve je dobro ispalo jer naš prijatelj radi u pošti i potrudio se da na božićno jutro posudi dobar pisač, napravi fotografije i da ih kao uslužni poštar odmah dostavi primateljima.

– Što vi mislite da je sve baš slučajno tako dobro ispalo? – upitala nas je poslije moja mama. – Zar bi Janko ujutro na sam Božić uspio naći dobar

pisač, zar bi on ispisao fotografije, zar bi se po hladnoći vozio sedam kilometara da vam ih dostavi umjesto da bude sa svojima, zar bi tako trubio kad ne bi bilo duha Božića, kad ne bi bilo...

- U redu, mama. Priznajem poraz. – rekao sam. – Potpisujem.
- Ovo ti je poraz na koji možeš biti ponosan. – rekla je ona dižući čašu.
- Čestitam! Čestitam vam što ste oboje sve omogućili.
- Ja čestitam tebi što mi čestitaš. – rekao sam gorko.

Iskupljenje

Prvi ga je put ugledala dok je u nekom zabačenom selu držao govor seljacima koji su postali drugovi. Da je Danka ikad čitala Shakespearea, vjerojatno bi ga usporedila s Markom Antonijem. Slušala je njegove vatrene riječi o zadrugama, o drugarstvu, o zadrugarsvju. O tome kako će na granama stabala rasti zlatne žlice. Danka, a i svi ostali, zatravljeni su ga slušali i vjerovali mu. Za njih zlatne žlice nisu bile nikakvo čudo. To je bila realnost i svijetla budućnost. Čudo se već dogodilo. Rat je završio.

Djetešće se promeškolji u njezinu naručju. Ona ga poljuljuška i nastavi slušati zgodnog vatrene govornika. Ubrzo se riječi rasplinu, a njezine misli krenu svojim tijekom. Bila je mlada majka. Sama s djetetom. Djetetom uspomenom, moglo bi se reći ratnim trofejom kojeg joj je ostavio nepoznati partizan jedne vatrene noći pred borbu. Nije sigurna bi li ga prepoznala. Bila je sigurna u jedno. Djetu treba otac. Pod hitno. Njoj treba muž i zaštitnik.

Svjesna svoje ljepote, Danka prokrči put između seoskih ljepotica i dođe do govornika. Treba ga odvojiti od svih tih mladih udavača. Muškarci su u ovo poratno vrijeme deficitarna roba. Pogotovo muškarci u uniformama.

- Druže, – poviše Danka – imam za tebe poruku iz komande.
 - Kakva je poruka, drugarice?
 - Ne mogu ti je prenijeti ispred svih. Zbog konspiracije. Dođi nasamo.
 - Reci, drugarice! – progovori nepoznati, vodeći je u sjenu obližnjeg stabla.
 - Ništa. Htjela sam s tobom popričati nasamo. – stisne Danka srce.
- Nije imala što izgubiti.
- O čemu?
 - O tome da mi se svidaš.
 - Mala, moram ti reći da si hrabra.
 - Nisam hrabra, nego Danka. A kako se ti zoveš, druže?
 - Jure, drugarice Danka. Čije ti je ovo dijete? – podraga Jure djetešće po kosici.

- Moje. Čije će biti?
- Gdje mu je otac?
- Poginuo. – izgovori Danka laž kao da ju je mjesecima uvježbavala.
- Kao partizan?
- A nego kako!
- I šta bi ti htjela od mene?
- Da me oženiš. – hrabro ispali Danka.

Poslije mjesec dana mala je Marilka dobila oca, a Danka muža. Bila je svjesna da nema ljubavi ni na njezinoj ni na njegovoj strani. Nije se zbog toga previše brinula. Život ide naprijed. Važno je da se njih dvoje dobro razumiju i da su zdravi. Sve će ostalo doći s vremenom.

I došlo je. Ratne su rane pomalo zacjelivale. Bila je nestaćica svega. Ljudi su se snalazili kako su znali i umjeli, pa tako i Danka i njezin Jure. Nisu bili siti, ali nisu bili ni gladni. Nisu bili ni na ulici. Bili su sustanari. Marilka je dobila sestru. Malu Gorku. Po Maksimu Gorkom, čije su se knjige često spominjale, ali rijetko čitale. Život je bio dobar. Budućnost pred njima.

Danka je čekala treće dijete kad su dobili stan. To nije bio stan. To je bilo ispunjenje snova. Šetala je od sobe do sobe i maštala kako će ih namjestiti. Djeca će imati svoju sobu, a njih dvoje svoju. Imat će i dnevni boravak. Već je vidjela prekrasan ormara, ormarić s ogledalom i kauč. Sve lakirano. Visoki sjaj. S kozjim nogicama. Posljednja moda. Njen je Jure snalažljiv. Malo ušteđevine, malo kredita. Neće mu biti problem to kupiti. Još ako mu rodi sina.

Rodila mu je sina. I još jednu kćer. Blizance. Sin je umro u trećem danu svog malog i nevinog života. Kći je preživjela. Jedva. Dvadeset i dva dana Danka je bdjela i molila nad kržljavom djevojčicom. Jure ju je tješio. Sva-ke su noći klečali, svatko sa svoje strane kreveta, i gledali malo čedo kako se muči. Jedne je noći bilo posebno teško. Jedva je disala. Stenjala je zatvorenih očiju. Osim nekoliko kapi kamilice ništa cijeli dan nije okusila. Pred jutro Danka skupi hrabrost i reče Juri:

– Jure, ja znam da to nije u redu. Znam da bi nas drugovi osudili, ali ne želim da naša Vesna umre nekrštena.

Jure ustane i bez riječi izide iz sobe. Danka ostade plačući. Poslije pola sata Jure se vrati. Za njim uđe svećenik. Krstio je dijete i otišao tiho kao što je i došao. Danka pogleda Juru. U očima su mu bile suze. Tada Danka shvati da svojeg Juru neizmjerno voli. Nije progovorila. Samo mu je prišla i poljubila ga u obraz. I to je bilo sve.

Marilku i Gorku poslali su na selo kod Jurinih. I dalje su dežurali uz Vesnin krevetić. Stanje se nije pogoršavalo. Poslije nekoliko dana primije-

tili su da se čak malo i poboljšalo. Počela je sisati i nekako je dublje i manje isprekidano disala. Danku nitko nije mogao razuvjeriti da je za to zaslužno krštenje. Jure nije imao svoje mišljenje. Nije vjerovao u Boga, a što je vrijeme više prolazilo i on više video, sve je manje vjerovao i u Partiju.

Liječnici su kod male Vesne pronašli srčanu manu. Operacija za sada nije dolazila u obzir. Prestrašenim roditeljima preporučili su da je štite od svakog uznemiravanja i s vremenom će vidjeti kako će se situacija razvijati. Ništa ne obećavaju, ali će se truditi napraviti sve što je u njihovoj moći.

Tako je Vesna postala središte oko kojeg se okretala njihova mlada obitelj. Marilka je bila mirna i ozbiljna. Prema Vesni se ponašala brižno kao da joj je mala mama. Gorka je bila vražica. Jure je za nju uvijek govorio da je trebala biti muško. Proglasila je sebe zaštitnicom svoje sestrice. Često je zbog toga dolazila kući puna masnica i ogrebotina. Mogli su tek zamisliti kakvo je bilo drugo dijete ili djeca uključena u sukob. Ta nikome nije ostajala dužna.

Vesna je bila umiljata djevojčica. Sve je na njoj bilo minijaturno. Osim očiju. Zbog te svoje sićušnosti među djecom dobila je nadimak Palčica. Brzo se umarala pa je izlazila kratko i rijetko. I ti rijetki izlasci počeli su joj smetati. Djeca su prema njoj znala biti okrutna. Rugati joj se. Gurkati je. Gotovo svaki njezin izlazak završavao je tučnjavom. Njezina sestra kao da je to jedva čekala.

Budući da je najviše vremena provodila u kući, Vesni je najbolji priatelj postala knjiga. Učila je brzo i lako i uskoro postala najbolji učenik u razredu. Ni to nije doprinijelo njezinoj popularnosti među djecom. Reklo bi se da je bilo čak i obratno. Operaciju više nitko nije spominjao. Sve do puberteta.

Pubertet je nastupio kasno i izazvao velike poteškoće. Ionako mršava, Vesna je počela još više mršavjeti. Osjećala je slabost. Po nekoliko dana ne bi mogla ustati iz kreveta. Mač, koji je godinama visio nad njihovim glavama, počeо se nesmiljeno spuštati. Liječnici su predlagali operaciju kao jedini izlaz iz te teške situacije. Izlaz s neizvjesnim rezultatom. Danka je kršila ruke i u sebi zazivala Boga. Mogla je to činiti mirne savjesti jer je već odavno raskrstila i s Partijom i s komunizmom. Doduše, ne javno. I ne pred djecom. Ipak, za sve materijalno što su imali, mogli su zahvaliti Partiji i komunizmu.

Danka i Jure sjedili su u zamračenoj bolničkoj sobi. Na krevetu između njih ležala je njihova Vesnica. Priključena žicama i cjevčicama na aparate koji su svjetlucali i povremeno se tiho oglašavali čudnim zvukovima. Ve-

snino je lice bilo bijelo poput plahte. Vjeđe zatvorene i plavičaste. Svaka se žilica na njima jasno očrtavala. Malo otvori blijede ispucale usnice i tiho jaukne. Danka joj krpicom ovlaži usne i lagano otare lice.

Ništa, baš ništa nije mogla učiniti za svoje dijete. Osim čekati. I moliti. Danki kroz glavu prhne misao od koje joj ruka zastane u zraku. Kako je malena pred Bogom. Kako ju je tek neizvjesnost natjerala da osjeti strahopštovanje pred Bogom i gorko se pokaje što ga se odrekla posljednjih godina. Šaka srebrnjaka i stanarsko pravo učinili su da se Danka osjeća moćno. Moćnije čak i od njega. I kako joj je svih ovih godina pomisao na Boga bila smetnja i teret.

Istina, svoje je djevojčice uvijek upućivala na pravi put govoreći im kako čovjek u životu treba biti pošten i samilostan. Učila ih je da budu vrijedne. Nije im spominjala Boga jer to nije bilo primjereno razmišljanje jednog novog socijalističkog čovjeka. Čovjeka koji upravlja svojim životom. A i djeca su brbljava. Ne znaju što i gdje smiju reći.

Kako li se samo gorko pokajala! Što je čovjek bez Boga? Tek zrnce pjeska u pustinji koje vjetar nosi gdje mu drago. Tek kad se sjedini s Bogom, čovjek osjeti koliku moć ima u sebi. Tek kad Bog na sebe preuzme dio te-reta, čovjek osjeti kako je sve moguće.

Danka uzdahne u sebi, po tisućiti put ponavlјajući: *Bože, u ruke tvoje*. Osjeti olakšanje i jedna joj se neposlušna suza skotrlja niz lice. Za njom kreće druga, a onda se više nije mogla zaustaviti. Plakala je bez glasa i grijmase. Samo su se velike suze kotrljale niz njezino lice i padale na bijelu bolničku plahtu. Jure ispreplete svoje prste s njezinima. Danka se lecne, a Jure prošapće: – Ne boj se, Danka. Sve će biti dobro. Bog će nam oprostiti.

Uhvatili su se za ruke i tiho molili. Sve one molitve za koje su misili da su ih davno zaboravili, sada su izlazile iz njihovih duša i penjale se prema stropu u toj sobi, sivoj i tihoj, ispunjenoj mirisom lijekova i tihim disanjem njihove djevojčice.

Petnaest dana trajala je agonija. Petnaest su se dana i noći Danka i Jure smjenjivali pored Vesnina kreveta. Neizvjesnost ih je ubijala. Jedino im je utočište bila molitva, nekad zanijekana, sad potrebna kao kora kruha, kao kap vode, kao zrak. Vesna je bila jako slaba. Gotovo je čitavo vrijeme spa-vala. Liječnici su rekli kako se Vesna dobro oporavlja iako se još ne može znati hoće li i preživjeti.

Jednog je kišnog jutra, tužnog i tmurnijeg od prethodnih, Vesna otvorila oči i nasmiješila se. Stisnula je Danki ruku i prošaptala: – Mama.

Kažuni na srcu

Kažuni se koncivaju mriž nebodere, luše palace, u montanje, na tuje rive, ma samo unemu kemu su na srcu, samo hi on more viti, kako drage slike ke teču za njin i ne puštaju ga dok jopet ne dojde pročakulati š njima i čuti štorije, štorije ditinjstva ke su svaken životu začimba prez ke ne bi ima gušta.

Domenika i Renato bili su susedi u viji, u kampanji, u školi. Skupa su se zogali i još kako dica svoj kažun uzidali. Renato je bija malo stariji, ma to ni pačilo da budu veliki pretelji. Renato je sam učinija tričikuja. Najprije sebi, a pokle i Domeniki. Utac mu je iz kave u Raši nosija stare balinjere, ke bi on bija popravlja. Unima, ke ni moga popraviti, zvadija je baline, pak su se š njima šćinkali. Kako se samo činija z šćinkami ud želiza, dok su druga dica za šćinke imali barabоške. Skupa su hodili i za blagon. Renato je čuva ovce, a Domenika krave. Kad bi došli na misto, krave bi sapeli u pašture, za vraton su imale zvono, pak hi ni bilo teško čuvati. Ovce su pak, ko ni bilo lipe trave, šemeljile simo i tamo i Renata je vajk bilo strah da kakovu ne zgubi kad su se zazogali. Domenika je bila žvelta za teći, pak je vred našla svaku zgubljenu ovcu i tornala je na kup. Kakov put, kad bi Renato na sideći dila šestilo za mišnice, Domenika bi došla uzad njega i za uši ga popeljala do ovac smijući mu se: – Eko i tebe na kupu. – pak bi vred ušla kja da je Renato ne ulovi.

Pokle osandeset lit Renato sidi na kamiku kega su on i Domenika zbarali z nikega puta kad su skupa finuli uzidati kažun. Suze mu kaplju na ruke pikaste ud staračkih mač. Ne zna ko kaplju ud žalosti, radosti eli strosti. Maj je, sunce se razviguralo. Raskantala se priroda, čele, bumbari, kosići, labudi zabilili peno zorenju njivu. Zadaju rožice, seno pita kosidbu. Zapire oči i kako da vidi kosce u redu na žurnadi poli njigovega oca kako se frmivaju i uzimaju tombulace da bi nabrusili kose. Čuje se vonj pokosene trave, a on i Domenika se uzad kosci hitaju u vahlje, na šegavo, da hi ne upaze. Para mu se da je to bilo učera. Lovi Domeniku za duge, debele kose i u ruku njoj riva žutu štrigicu ča je za nju ulovija. Ona je sama z

unčineton upleta malu boršicu u ku je slagala štrigice svih kolori, pak hi uvečer nosila doma i puštala na gumnu poli kope da lete po njojoj koruni. Dopire oči i misto kosci vidi nepregledne nasade mladih ulik po kima vise plastični tubi za zalivati. Ubraća se prima kažunu. Još se domišlja sakega kamika, s ke njive, s kega zida, s ke gromaće su ga dobranali on i Domenika kad su se juštali da će skupa uzidati kažun i to pokle jenega velikega dažda, kad su se mokri kako kokoše tornivali iz Proštine z svojin blagon. Ninemu nisu niš rekli. Zibrli su misto mrež smrikami da ga nidan ne more ni upaziti dok mu ne stave pinčuk na vrh. Kako su se samo veselili svojen delu i puni legrije hodili na pašu. Nisu imali ordenja, pak je Renato tučući kamik u kamik sklesa dvi male sikirice s kima su cile tri šetemanе kopali fundamenat za kažun. Prije tega su s jenin kolcen nacrtali lipo kolo. Vidili su oni to ud svojih starijih.

Domenika je poli svojih krav čuvala i šklop Renatovih ovac dok je on naokolo iska kamenje za kažun. Kamenja je bilo na saken korku, aš je svaka oranje škaljive zemje diglo na površinu kopanje i kopanje škrilj i babulji. Sakega podobnega Renato je sinja z blaton, pak ga je tribalo samo dopeljati do mista. Pomogli su si z fraškon. Na deblje bi grane nakrgali par kamiki, pak hi skupa vukli. Hodili su ubajti sve kažune naokolo kako bi upazili di dojde manje, di veće kamenje. Veliko su stavili samo u fundamente, aš ga nisu mogli dizati. Spasila hi je fraška. Štivali su je saki dan sve višlje, kako bi rivali doj visoko koliko je rabilo da učine i stožasti kus kažuna, zapravo krov. Kakov su njin put pomogli još niki pastiri ki su blizu čuvali ovce, ma najprije su se morali zakleti da ninemu neće spomenuti njihovo delo dok ne bude finjeno. Imali su strah da hi stariji neće puštiti zidati kažun z skužon da su dica i da to još ni za nje.

Sve to pasiva kroz Renatovu glavu kako da je bilo zaprto u nikenu libru kemu sad na licu mista ubraća pađine, jedinen libru ken z zlatnim slovima na koricah piše – SRIĆA. Prežentiva mu se i litrat likufa kad su z fijondami zadili desetak kosići, ušprljali hi i spekli na malen ugnjišću sprid kažuna. Počastili su i pretelje ki su blizu čuvali blago. Tonin je svirija na mišnice, a oni su se ubraćali kako frndalice plešući balun. Na ovce su zabili, pak su nuke finile u škodi, u rabašpanji z nadutima trbuhi. Cilu su noć pokle stali poli njih ud straha da ne bi pile vode i pukle ud nadama. Kakova su to bila vrimena!

Čuda je tega pokle pasalo kroz njegov život. Vrime kad je bija soldat, gvera, bijeg priko kunfina, logor, torinske fabrike, ženidba, fameja. Ča u jedan život stane! Bilo je lipega i grdega, veseloga i žalosnega i kad sada

dela račune z samin sobon uno srcu najmilije je jušto tote, mriž uvima zidi i kažuni, na uvoj škaljivoj crljenici, di je zakopa prvu matiku, z prvin ran-kunon se ud drače dilibera, di je prve janjičiće u naruču nosija, di je prvi zov mladosti ušalva. Da ga sada ki pita ča bi najviše želija ponoviti, bila bi to trka z Domenikon na tričikulu uzdolu po Marani, sve do une korte pune bazge ča je dišila sto metri naokolo.

Ča je više resla, Domenika mu je bila sve draža. Domišlja se njojih, kako janjac brkastih lasi u ke je zabada svoje ruke kad mu je bilo zima. Domišlja se svakih njojih cavati, ča njoj hi je na staroj Singerici šila njigova mati kad je našla kakov kus lipe krpe i kakovo kolo ud gume, ča ga je on sam dila za poplate, da bude tanji i laglji. Jene je takove imala kad hi je jeno poklepodne u pomajiću ulovilo veliko nevrime, jušto kad su partili doma i bili daleko ud kažuna da se moru skriti. Mastili su po blatu deboto do kolina i došli doma blatni i mokri kako kokoše. Domenika je istu večer dobila febru treskavicu ka je više ni puštila. Do misec su je dan zakopali pod pin na sredinji cimitra. Ni moga poj na funera. Skrija se u štali mrež seno i rova do kasno u noć. Peno je do dva dana smoga force poj se na grob uprostiti ud Domenike. Sad zna da je uni put finilo njigovo ditinjstvo. Ovce je pokle počea čuvati njigov mlaži brat, a on je zuz oca počea kosit, žeti, kopati, špricati brajde. Najvolija je kopati tešku škaljivu zemlju i u kopanji znašati kamenje, ud kega je pomalo zida kažune. Uzida je još tri i jenega popravija. Svaki je bija novi spomenik Domeniki. Mati i utac su mu prigovarali, ča će mu toliki kažuni, bolje da zida zide eli pelja kamenje na gromaču, ma on si ni da reći.

Pasivala su lita. Pomalo je poša delati u arsenu, pak je došla gvera, bija je regrutan. Vrime je trlo uspomene. Pokle gvere je z čuda svojih vršnjaki vota za Taliju i zavajk puštija rodni kraj. Ni mu bilo lako sve puštiti i početi nanovo u tujen svitu, ma ga je vajk bilo volja delati, pak se je snaša. Do desetak lit, kad su se vrimena malo gambijala, je z svojon famejon doša prvi put doma na ferije. Ocu je jopet pomoga dela ka su se delala po liti, kosići, grabljati, čistiti trse, žeti... Ni pasalo lito da ni pod pinon puštija suzu i s pensiri na tričikulu pripasiva Domeniku po Marani, iska njoj najlipće pločke, sinjiva trilje zoga š njon pikice u njihoven kažunu. Ni se moga tornati u Taliju, prije nego se pozdravija z svima svojima kažuni. Sada ga poradi bolesti ni bilo nikoliko lit. Para je da više neće viditi ni zide ni kažune. Ma eko riva je još jedan put, foši i zadnji. Kuntenat je aš vidi da je njigov prvi kažun, ki se bija naherija kako da će se zruštiti, jopet šaldan. Udnovili su ga novi gospodari, kima je proda svoju kmeštinu. Šolde njin je

za to osigura njihov mali grad ki ima fond za obnovu kažuna, pak je tako već oko 200 starih kažuni jopet pod čvrstin krovom ud kamika.

Diga se, z palicon spreta dvi škrile i naslonija hi na brkunić ud kažuna. Za njega i Domeniku. Za njihov mali svit ča je zapečaćen vode. Njigov će grob vred biti u Torinu. Tilo će mu počivati daleko, ma duša će sigurno zajno doletiti mriž kažune, ulike, na sinakoše ča njin sunce z mora svitli, ča njin slavuja i smilj diše. Tote di zadnja lita vridne ruke zvlače drage kažune iz drače i gromač i prontivaju hi za nova pokoljenja. Oni neće imati svoje štorije vežene za kažune, ma će se kakov put domisliti unih ča su čuli ud svojih starijih i s tin produžiti život kažunon ča hi je namnožilo zasvin drugašlje vrime i življenja. Ti pensiri teple Renatovo sve ledenije srce i sporadi njih mu ni teško ni u devetdeset i četrten litu doj iz Torina. I poj foši zavajk, s kažuni na srcu, z Domenikon u srcu. Srićan.

Rječnik: Kažuni na srcu

koncivaju – smještaju; luše – luksuzne; montanje – planine; gambijivaju – mijenjaju; štorije – priče; začimba – začini; kažuni – kamene poljske kućice okrugla oblika; kumpanji – vršnjaci, prijatelji; pačilo – smetalio; zabaljali – igrali; tričikuja – tricikl; balinjere – ležajevi; šinkali – igrali klikere; činija – ponosio; baraboška – šiška (okrugli plod hrasta); blagon – kravama i ovcama; pašture – spone; šemeljile – išle simo, tamо; zazogali – zaigrali; žvelta – brza, okretna; tornala – vratila; šestilo – vrsta drva; ušla – pobjegla; zbarali – otkotrljali; pikaste – pjegaste; razviguralo – razdražilo; čele – pčeles; peno – tek; seno – sijeno; žurnadi – nadnici; frmivaju – zaustavljuju; tombulace – naprave kod brušenja kose; hitaju – bacaju; šegavo – lukavo; učera – jučer; štrigicu – leptirica; ulovija – uhvatio; tubi – cijevi; dobranali – donijeli; juštali – pogodili; dažda – kiše; tornivali – vraćali; Proštine – toponom; pinčuk – kamen na vrhu kažuna; legrije – veselja; ordenje – alat; sikirice – sjekirice; šetemanе – sedmice; fundamenat – temelj; iska – tražio; podobnega – odgovarajućeg; sinja – označio; fraškon – porezanim granama krošnje; štivali – slagali u visinu; rabilo – trebalo; z skužon – s izlikom; libru – knjizi; padine – stranice; prezentiva – predstavlja; litrat – slika; likufa – završetak; mišnice – narodni puhački instrument; frndalice – zvuka; rabašpanji – djetelini; nadutima – otečenim; soldat – vojnici; gvera – rat; grdega – ružnog, delibera – oslobođeni; drače – kupine; ušalva – primijetio; prokura – izgradio; ubaša – pretražio; Marani – toponom; dišila – mirisala; brkasti lasi – kovrčava kosa; cavati – vrsta obuće; dila – tanjio; deboto – skoro; force – snage; kopanji – naprava za nošenje s obje ruke; arsena – brodogradilište; grabljati – kupiti sijeno; pikice – kamenčići za posebnu igru; pločka – komad tankog kamenja; riva – obala; kuntenat – zadovoljan; naherija – nagnuo, pognuo; šaldan – učvršćen; spreta – izvukao; brkunić – prozorčić; doj – doći

Križevačka legenda

Ne sluteći da sam joj svjesno prepustio utrku, Štefica dodirne zid stare crkve Majke Božje Koruske i pobjedosno me pogleda.

– Prva sam stigla! Brža sam i prestani se praviti važan, samo zato što si uskoro student. I ja sam upisala gimnaziju! Nisam više dijete!

– Ali, da se nisi doselila u našu župu, – nasmiješim se unoseći joj se u lice – još uvijek ne bi znala zašto je današnji dan važan!

– Znam da je važan jer moja sestrična sudjeluje u poetsko-glazbenom recitalu danas, a navečer ćemo ići na misu u crkvu svete Ane! – odvrati, udari me po ramenu i nastavi trčati.

S njom nikada nije dosadno. Otkada je stigla u Križevce, cijeli se grad zrcali u njezinim očima koje su plave poput neba iznad Križevaca za vrednih dana. Sluša sa zanimanjem dok joj pričam o povijesti našeg malog, a ipak velikog grada.

– Jesi li zapamtila koliko značenje za Križevce ima današnji dan? – upitam hodajući uz nju.

– Znam! – udari me ona po ramenu i uputi mi prijekor: – Uskoro si student, ali već glumiš profesora.

Dok joj objašnjavam kako je ova godina posvećena obilježavanju stogodišnjice rođenja znamenitog Križevčanina dr. Stjepana Kranjčića, znam da me pozorno sluša iako vješto skriva svoju zainteresiranost.

– Nažalost. – nastavljam govoriti susprežući se da ju ne zagrlim, privučem i poljubim u obraze koji se rumene zbog niske temperature. Grijavao bih ju svojim zagrljajem, ali znam da to ne smijem učiniti! Mogla bi se naljutiti, a to ne bih mogao podnijeti.

– Što si blenuo? Kamo si odlutao? – tresne me Štefica po leđima.

– Nova si ovdje, – izgovorim trgnuvši se iz zanesenosti – ali Križevci su neraskidivo vezani za Stjepana Kranjčića i zato je ovih dana sve podređeno sjećanjima. Obilježavanje stogodišnjice njegova rođenja poseban je događaj, a saznat ćemo i pobjednika književnog natječaja.

– Čudak si! – nastavi praveći grimase: – I pretjeruješ kada opisuješ koliko su riječi važne.

– Riječi su žive! – usprotivim se: – Samo ti ne želiš čuti kako dišu. Stjepan Kranjić je znao. Veliki je čovjek živio ovdje. Bog je za njega imao posebnu zadaću i zato se Dani Stjepana Kranjića oduvijek posebno obilježavaju.

Štefica odmahne rukom, zastane na trenutak i promijeni temu. Dok je govorila o gužvi koja se stvara ispred crkve i o tome da trebamo ući na vrijeme, očito je da će mnogi danas ostati ispred crkve. Biskup će služiti misu i naši mještani dolaze u koloni, a meni na pamet padne suluda misao. Nekoliko trenutaka razmišljam, važem, dijelim i množim rečenice nevjerojatnom brzinom, a onda ispalim kao iz topa.

– Znaš li što se svake godine na današnji dan događa ispred ulaza u staru crkvu svetoga Križa?

– Ne! – pogleda me ona začuđeno: – Kameni se oltar najčešće spominje, ali ne znam što se događa?

– Nešto nevjerojatno! – nastavim značajno govoriti: – Svake godine na današnji dan dogodi se čudo!

– Čudo? – pogleda me Štefica znatiželjno.

– Da! – nastavim izgovarati upravo smišljenu laž: – Molitva je uslišena i Bog je dopustio da se davno zaboravljena priča o zabranjenoj ljubavi ipak ostvari. Svake godine na današnji dan dvoje se mladih koji su davno živjeli u Križevcima, a sada ih se rijetko tko sjeća, sastanu i poljube ispred crkve u kojoj su se nekoć, dok je crkva bila u punom sjaju, trebali vjenčati. Nekada davno postojao je Gornji i Donji grad. Ona je pripadala bogatoj kući, a on siromašnoj. Otišao je iz Križevaca, zaradio novac, ali kada se vratio, ona više nije bila ovdje. Misleći da je ostavljena, udala se u Mađarsku i ubrzo umrla od tuge.

– Lupetaš! Nikada nisam čula tu priču!

– Ali, mogu ti ponuditi dokaz. – ostanem uporan i nastavim tiho objašnjavati: – Ako se u ponoć prikrademo i iz prikrajka motrimo na crkvu, shvatit ćeš da govorim istinu!

– Lud si! Roditelji mi ne bi dopustili ponoćni izlazak.

– Ne moraju znati! To se događa samo jedanput godišnje. Ako propustimo priliku, sljedeća je tek za godinu dana.

– Pa... ne znam! – odgovori neodlučno Štefica.

Shvativši da bi mogla pristati i da je povjerovala u moju tek smišljenu laž, pokušam biti uvjerljiviji.

- Nitko neće znati ako se tiho iskradeš iz kuće.
 - Štefa zavrти главом, pogleda u smjeru crkve i slegne ramenima.
 - Ne znam. Voljela bih ih vidjeti, ali lažeš, zar ne?
 - Zar ti izgledam tako? – upitam samouvjereno gledajući u njezine, poput vedrog, plavog neba, blistave oči.
 - Ne. – odgovori ona i zamišljeno pogleda prema crkvi.
- Nekoliko je trenutaka razmišljala, a onda me ponovno pogleda.
- Nisam sigurna hoću li moći izaći iz kuće, ali prvi je preduvjet da se večeras poslije mise ne zadržavam u gradu. Stignem li kući na vrijeme, večerat ću i povući se u svoju sobu. Ugasit ću svjetlo kako bi se mojima činilo da sam otišla na spavanje ranije. Poslije ću se pokušati iskrasti iz kuće. Samo... – zastane Štefa i zamaše главom: – Bojim se mraka! Možeš li me čekati u blizini?

Htio sam vrisnuti, zagrliti ju i ne ispustiti iz zagrljaja do kraja života, ali umjesto toga, bez riječi potvrdim главom strahujući da bi me glas mogao izdati.

Štefa otrči kući, a ja prema crkvi. Moram zaštitnici Križevaca zahvatiti. Zadihan udjem u crkvu. Tiho izgovarajući svoju želju spustim ruku prema svetoj vodi i prekrižim se. O, Bože! Trebam pomoći da opravdam laž! Izgovorih neistinu samo zbog ljubavi jer život bez ljubavi, isto je što i život bez vjere. Ništa!

Kako bih izbjegao znatiželjne poglede, izgovorim tiho krunicu i izadem iz crkve. Na brzinu svratim kući, presvučem se i otrčim prema staroj crkvi. Tražeći pogledom skrovito mjesto u blizini, ne mogu se smiriti. Uzbuden sam i sretan što se Štefa boji mraka. Pod okriljem noći, njezin će mi strah postati saveznikom. Danas ću zagrliti Štefu, razmišljam i trčim nazad prema crkvi svete Ane jer misa samo što nije započela. Jedva pratim propovijed, molim, a laž mi poput omče visi iznad glave. Vrijeme sporo prolazi. Misa završava, ljudi se razilaze, a veća grupa ljudi odlazi na svečanost gdje će biti proglašeni rezultati natječaja u čast dr. Stjepana Kranjčića, književni »Kranjčić«.

Ostajem u crkvi posljednji, a potom ponovo odlazim prema staroj crkvi i pokušavam pronaći savršeno mjesto gdje bih sa Štefom mogao provesti nekoliko divnih minuta. Bit ćemo blizu sve dok ne otkrije da sam lagao. Ali, neću sada misliti o tome.

Šćućuren stojim uz ogradu, nekoliko kuća dalje od njezine i iščekujem. Pola sata prije ponoći ugledam Šteficu kako s kapuljačom na glavi oprezeno zatvara dvorišna vrata.

Mahnem joj i shvaćam da me uočila. Njezine oči blistaju u mraku dok bez riječi hodamo prema staroj crkvi. Čujem kako diše i osjećam njezin strah, a tišina oko nas glasnija je od svake buke. Napokon se odvažim i zaštitnički stavim ruku na njezino rame.

– Ne boj se! – izgovaram tiho, osjećajući kako se moje riječi razbijaju o kamene zidove crkve ispred nas. Štefica drhti dok čuči uz mene skrivena zimzelenim grmom.

Želim da trenutak potraje vječno i da moj obraz zauvijek ostane uz njezin. Preznojavam se, što od njezine blizine, što od nemogućnosti pronašlaska opravdanja za laž koja će uskoro biti otkrivena. Kako ću joj objasniti da sam sve izmislio, samo da bih joj se mogao približiti. Još se uvijek ne usuđujem spustiti poljubac na njezin obraz. Ali, to sada i nije važno jer spoznaja da se pokraj mene osjeća sigurno, važnija je od poljupca.

Neobičnu, najslađu tišinu koju osjećam poput najvećeg dara s neba, iznenada propara smijeh isprepleten odjekom nečijih koraka. Štefine oči na trenutak bljesnu u mraku, ponovno zadrhti, ukoči se i ne skrivajući strah, stisne se uz mene.

– Ovo je najljepši gradić na svjetu! – odzvanjaju riječi nepoznate djevojke kojoj se kosa poput slapova slijeva niz leđa dok se vrti oko svoje osi, stojeći ispred ulaza u crkvu.

– Ti si ljepša! – izgovara mladić, a tijela im se stapaju u zagrljaj.

Bez daha gledamo beskonačno dug poljubac, a onda, iako se očekivao snijeg, kapi kiše poput najljepše melodije zasviraju simfoniju po asfaltu, djevojka i mladić potrče, a ja odahnem i privučem Šteficu čvršće u zagrljaj. Pogledam u nebo, zahvalim i po tko zna koji put shvatim da uvijek moramo vjerovati, pitati, kucati na njegova vrata i On će uslišiti naše molitve. Kiša u prosincu! Prekrasna kiša u prosincu obasjava moju dušu poput sunca koje u kolovozu šalje obilje svojih zraka na zemlju.

Uz glasan smijeh mladić i djevojka nestaju u mraku munjevito kao što su i došli, a slatka tišina, poput nježnih latica, ponovno obavija naša tijela.

– Nisi lagao! – izgovori Štefica tiho, izmigolji iz mog zagrljaja i pokaže prema zatvorenim vratima crkve: – Vidim nešto! – nastavi značajno, izađe iz zaklona i potrči. Slijedim ju i baš kao da se utrkujemo, dopuštam da stigne prva. Štefa se sagne i podigne mokru maramu.

– Ovo je dokaz! – izgovara uzbudođeno: – Pogledaj! Ne mogu vjerovati!

– Ja vjerujem! – izgovaram sigurnim glasom, grlim ju i ljubim u obraz:
– Jer, čovjek bez vjere je ništa!

Štefica se podigne na prste i uzvrati mi poljubac u obraz. Hodam poput robota pokraj nje i ne osjećam ništa osim svojeg obraza koji gori. Dok se pitam što smijem učiniti, hoće li se ljutiti ako ju ponovno poljubim, ona me potapša po ramenu, promrmlja nešto, otvori dvorišna vrata i za trenutak nestaje iza ulaznih vrata kuće u dvorištu.

Poslije najljepše noći, budim se rano i šaljem joj poruku. Odgovor stiže odmah i odlučimo otići na toplu čokoladu k mojoj baki.

Vjerujući da će se mladić i djevojka ponovo pojaviti za godinu dana, Štefa odluči spremiti maramu, odlučna u svojoj namjeri da ju vrati vlasnici. Pomičem ciglu na zidu šupe i u malu pukotinu smještamo maramu umotanu u nekoliko najlonskih vrećica. Imamo tajnu! Samo našu! I obećanje da ćemo svake godine na današnji dan u ponoć otići na isto mjesto. Čuda se događaju ako vjeruješ, i čini mi se da živimo u najljepšoj bajci ispričanoj u našim Križevcima.

Nažalost, za nekoliko dana, naša je bajka ispričana na neki novi način i njezin je otac saznao za ponoćni izlazak. Uzalud sam ju pokušao uvjeriti da ništa nikome nisam rekao. Nije vjerovala, nije izlazila i blokirala me na svim mrežama. Mislio sam da ne treba žuriti i da će je uvjeriti da nisam kriv, ali je po završetku polugodišta iznenada s roditeljima napustila Križevce. Čuo sam da je njezin otac prihvatio ponudu za posao u glavnom gradu i ništa više nisam mogao doznati.

Život se potpuno promijenio. Tugu je zamijenila ljutnja i uvjerenje da nije osjećala ništa prema meni.

Shvaćajući da u životu ne možemo uvijek dobiti što želimo, pokušao sam od onoga što imam napraviti najbolje. Nova je akademska godina u Zagrebu počela brzo. Arheologija me zanimala. Učio sam i tražio Štefu, ali ju ni poslije dvije godine nisam pronašao. Vikendima sam pozivao kolege u posjet Križevcima, s radošću im pokazivao crkve i tradicionalna jela koje je s puno ljubavi pripremala moja baka. Objasnjavajući im da crkva svete Ane ima veliku važnost, a da će se kamen potpuno obnoviti jer čuva posebno vrijedan kameni oltar, nadao sam se da će se Štefa pojavitи, ali uzalud.

S vremenama na vrijeme provjeravao sam skrovište svilene marame, a poslije tri godine izgubio sam svaku nadu. Prosinac sam dočekao s čvrstom odlukom. Maramu će noćas u ponoć baciti tamo gdje smo ju nekoć našli. Ako ikada pronađem Štefu, reći će joj da je legenda izmišljena jer da me voljela, zapamtila bi obećanje i došla bi! Zar se nismo dogovorili da ćemo svake godine, istog dana u prosincu točno u ponoć, biti ispred crkve.

Stojeći s maramom u ruci nedaleko od crkve, oživljavam svaki trenutak one davne noći. Iz zanesenosti me trgne zvuk koraka koji odjekuju po smrznutom betonu. Nevoljko se okrenem pitajući se ljutito kakvoj je budali palo na pamet izlaziti u ovo doba noći, a oči boje neba bljesnu ispred mene.

Dok mi Štefa govori da je došla iz Irske čim je postala punoljetna, čini mi se da sanjam, ali želim da san potraje. Poslala je proživljenu priču *Križevačka legenda* na natjecaj i iščekuje rezultate.

Naši poljupci postaju sve snažniji, a ljubav izvire iz svakog dodira i u trenutku kada zaprijeti da će prijeći u eksploziju, krupne nas kapi kiše vrati u stvarnost. Podignem Štefu u naručje i potrčim.

– Gdje je marama? – upita Štefa između dva poljupca, a piskutavi glasić privuče nam pozornost. Munja osvijetli djevojčicu i dječaka ispred masivnih crkvenih vrata.

– Istina je! – viće djevojčica držeći maramu u ruci.

Dok joj se kiša slijeva niz obaze, veselo ponavlja: – Vidjela sam ih!

– Naša marama! – bljesnu Štefine oči u mraku.

– Pusti ih! Neka vjeruju! Neka legenda živi! Križevačka legenda!

Posvajanje svijeta

Otpuhivao sam cigaretni dim na prozoru podravskoga hotela, pazeći da žar ne ostane s unutarnje strane. Spremala se kišna oluja. Gledao sam fascikl dobrodošlice s fotografijom poznatoga bračnoga para, prijatelja Marka i Martine. Došao sam u njihov grad pomoliti se za sve ono što im ne uspijeva. Imaju samo jednu želju za potpunu sreću: dijete. U braku su devet godina, usnuli su svaku supružničku noć s nadom da će test trudnoće pokazati crte koje život znače. Bezuspješno. Letio je dim prema vjetru Podravine, sukobljavajući se s noćnim, natmurenim oblacima. Uskoro je potop zavladao praznim ulicama, i nije mi preostalo ništa drugo doli ugasiti svjetlo, zatvoriti prozor i pomoliti se prije spavanja. Kiša je protutnjala gradom poput ludoga biciklista, svjesnoga da nema šanse pobijediti u brdskoj utrci.

Ujutro sam s prvom sviješću buđenja osjetio vlažno čelo. Padalina je probila hotelsku deku, kao u češkoj komediji, i natjerala da zagazim na mokri pod, prokisnut i nadignutog parketa.

Bože, ako se po jutru dan poznaje, neće biti dobro, uzdahnuo sam, oprao zube i sjurio se niz stube do recepcije kako bih djelatnicima hotela priopćio novosti o infrastrukturnim poteškoćama.

– Žao nam je, gospodine, nikada se ništa slično nije dogodilo, preselit ćemo vas u drugu sobu. – ljubazno je kazala mlada dama u bijeloj košulji. Namazao sam u blagovaonici sa švedskoga stola kruh s maslacem, shvaćajući da kasnim na misu u franjevačku crkvu.

Razvedrilo se. Deseci bicikala bili su smješteni u utore željeznih čuvara. Uski barokni prostor s klupama u crkvi sv. Antuna Padovanskoga obnovom je obogaćen za dodatna sakristijska mjesta, gdje se euharistija slavlja s pogledom na videoekran putem kojega se, pomalo i neobično, uskladeno pratilo oltarsko bogoslužje. Obradovah se pri očekivanom susretu s Markom i Martinom.

– Joj, stari, nisi trebao dolaziti, samo ćeš pokisnuti. Nema vajde od nas, pomirili smo se da nećemo imati potomstvo. – šapnuo je Marko prije li-

turgijskih čitanja. Slegnuo sam ramenima, uronjen u pripovijest o ispravnosti iz *Knjige propovjednika*, pitajući se ima li smisla proživljavati tuđu muku kao vlastitu jer ništa korisnoga sebičnom čovjeku ne može donijeti. Kad sve je ispravnost ponavlјana od pamтивjeka, ciklički, čak i kada se čovjek ponada da će se nešto promijeniti.

Sjeli smo poslije mise u centar grada na mjesto gdje se služi najbolji buncek s kiselim zeljem i toči svjetlo križevačko pivo. Vidio sam na licu supružnika da, unatoč brigama i željama, nisu izgubili onaj osmijeh s hotelskoga fascikla, pozirajući naslonjeni na klupicu pored paviljona u obližnjem parku.

– Napisao sam knjigu o svim našim pokušajima da postanemo roditelji, poslat ću ti ako hoćeš na e-poštu, iako će uskoro biti objavljena u jednoj maloj nakladničkoj kući. – rekao je Marko između dva zalogaja, s pogledom na neumorne bicikliste, nepovjerljive prema vremenskoj prognozi o skorom povratku oborina.

– Prijatelju, ti si došao zbog nas, a mi ti nemamo ništa novo reći. – uključila se i Martina, kao da se ispričava svojim zelenim očima boje Zrmanje, i kao da sam trebao biti obeshrabren njezinim riječima.

– Daj, što to pričate, zar ne znate da čovjek snuje, a Bog određuje, ako je sve zadano, onda nema ni sreće na ovom svijetu. – uzvratio sam uživajući u slasnom zalogaju.

– Tako nekako i jest, prihvatali smo da nema sreće dok hodamo zemljom, u nadi da će naša ljubav barem biti oplemenjena u vječnosti. – nadovezala se frizerka u ranim tridesetim godinama, dugokosa, uređena poput najljepših dama iz žurnala kojima je i pripadala.

Ručak bi bio manjkav ako za desert ne dođe bregovska pita, višeslojni kolač podravskih baka, s jedinstvenom recepturom pravljenom upravo u toj restoranskoj pivnici.

– Tebi će pomoći bregovska, nama više ni Bog ne može pomoći. – u malodušnom je tonu nastavio Marko i naljutio me svojom prizemnošću, kada znam koliko duboke misli stavlja na papir, a tako blesave rečenice izjavljuje.

– Ako je tako, onda zapravo nikada ni nije pomagao, a što smo se onda molili, i što ste vi nego dokaz njegova postojanja, gdje biste se pronašli i spojili bez njega. – ustrajao sam u polemici, dok se topli specijalitet topio u usnama, s grožđicama doziranim na mjeru sladokusca.

Oblaci su iznova zajahali Podravinom, sjetio sam se jutrošnjega prizora i nasmijao pesimistični dvojac kišnim čelom i bosim nogama kojima je nedostajala kanta pored kreveta.

Nakon ručka prošetali smo korzom gledajući naslove u izlogu zatvorene knjižnice, radeve slikara naivaca izložene u muzejskim pročeljima, diveći se toj obrnutoj umjetnosti prenošenja nadrealnih seoskih pejzaža na glatku staklenu površinu.

– Znaš, prijatelju, sve bismo dali da Hlebine, Peteranec i druga mjesta možemo obilaziti s našom djecom. – plesali su prijatelji na rubu patetike.

– Imate i nećake, zar nije lijepo što ćete i njih voditi tragovima poginulih pjesnika i naivnih slikara. – skretao sam na ono moguće, izvedivo, što također treba predstavljati svečanost življena.

– Znaš kaj, imaš prav, ali sad te cifrasto pozdravljamo do večeri i književne tribine jer idemo do tateka. – prekinuli su daljnji razgovor i ostavili me samog u središtu nedjelje. Napravio sam krug oko crkve sv. Nikole biskupa jer sam volio promatrati kuću u kojoj je posljednje godine života proveo Josip Kozarac, moj brat po slavonskim šumama. Što bi tek on ili, još bolje, bliski mu rođak Ivan Kozarac, rekli o besmislenosti življena, kada tako rano moraš zbog tuberkuloze oputovati na onaj svijet. Buljio sam u modele prvih bicikala pitajući se jesu li se njima vozili slični bračni parovi, nezadovoljni što košaru mogu ispuniti jedino artiklima iz gradske trgovine, onomad kada je čitav svijet bio obično selo.

Vratio sam se u hotel, najprije vrtio poznati fascikl, a zatim prebrojavao zrnca radosnoga otajstva krunice, zahvalan jer me u eksterijeru mimošao novi pljusak. Soba u prizemlju zasad nije prokišnjavala. Blagoslovljen ukusnim ručkom zakunjao sam upravo na završetku posljednje desetice.

Zvuk pištanja na mobilnom telefonu prenuo me iz suhog počinka, ali nije bila obična SMS poruka, već obećani e-mail s Markovom knjigom. Napisao je da se raduje mojemu čitanju, ali ništa više od toga, istresao je dušu na papiru kao podsjetnik na razdoblje u kojemu su on i žena bili istinski nesretni.

Onako bunovan, započeo sam čitanje romana koji je na prvoj stranici imao novogodišnji taksi. Nasmijah se dobroj ideji da čovjek u provinciji naruči službeni prijevoz u silvestarskoj noći, da se ne muči sa suvišnim promilima i policijom. Odmah je bilo jasno da je golemi zapis intimna autorova isповijest poput *Pisma nerođenom djetetu* glasovite talijanske novinarke Oriane Fallaci. Nevješt u čitanju tekstova s mobilnoga zaslona, odložio sam »pametni« aparat razmišljajući jesam li glup ako sve najbolje želje oslanjam na višu, nedokučivu Božju providnost.

Obećao sam sebi da tijekom književne večeri neću otvarati sve bolniju temu. Dovoljno je pričati o tuđoj literaturi, opet, kao da ona ne sadržava iste čestice svih naših sličnih života.

Zakoračio sam uskim puteljkom iza hotela prolazeći pored kafića uređenoga u stilu romana Julesa Vernea, o čemu je svjedočio i sam naziv objekta »Nautilus«.

Možda svi putujemo istom podmornicom, a da toga nismo ni svjesni, jer što je život nego dvadeset tisuća milja prijeđenih pod vodom ili nad površinom, kako god, trenirao sam moždane vijuge, ususret večeri s kolegama koji čitaju i pišu znatno više i preciznije od moje malenkosti.

Na vratima lokalnoga ogranka književnoga društva dočekala su me poznata lica. Zahvalio sam uživo Marku na posланом rukopisu hvaleći originalni početak romana, no njegova zamišljena glava kao da me nije slušala.

– Dobro, kome ja pričam ako ne želiš slušati? – nervozno sam priupitao, ne primjetivši ozaren Martinin osmijeh, naslonjen na suprugova ramena.

– Prijatelju, nećeš povjerovati što se poslijepodne dogodilo. – kimnuli su glavama, kao da bih instinkтивno trebao shvatiti da se čuda događaju i nedjeljom. Ili je njihovo nepovjerenje u onostranstvo zarobilo i moja čuvstva.

– Nemam pojma, da nije bregovska pita postala besplatna. – dobatchio sam nemušto, proizvodeći dodatni smijeh na obrazima i usnama supružnika.

– Dobili smo odobrenje da posvojimo djevojčicu. I to baš danas. Neće se zvati kao u romanu jer je sa svojim imenom rođena, ali, eto, tvoje su molitve uslišane. – izgovorio je u dahu.

Na moje su čelo paduckale kapi treće kiše u jednom danu, ali nisam se obazirao. Ako su moji prijatelji sretni bez kišobrana, sretan sam i ja. S potomstvom i bez njega.

Njihova je djevojčica bila brža i od pljuska. Više ni buđenje u lokvi neće biti problem.

Gospin slavonski krug

PUTOPIS

Čiji je škrljak

Matoš je davno napisao: *Ali čemu putovati? Ta Hrvati ne poznaju još ni Hrvatsku. Tko može upoznati svijet ako ne pozna svoje otadžbine? Od svih putova najlepši su putovi Hrvatski...* Poslušali smo Matoša i odlučili da nećemo putovati daleko. Posjetit ćemo podsljemenska naselja koja su odoljela nagloj urbanizaciji i uspjela donekle očuvati identitet i vrijednosti narodnog blaga i običaja. Smatra se da su ta podsljemenska naselja nase-lili Zagorci i Posavci koji su se tu počeli doseljavati u 15. stoljeću. Krenu-li smo vijugavom usjeklinom ispod Laza gdje ljepota krajolika zaustavlja dah. Cilj našeg hodoljublja ovaj su put živopisna mjesta na jugoistoku Zagreba: Kašina, Vugrovec, Čučerje, Kučilovina, Psarjevo, a onda za kraj i Šestine, Gračani, Mikulići i Markuševec.

Prvi posjed imenom Kašina smjestio se oko gornjeg toka potoka Kašine na obroncima Medvednice i nazivao se izvorno Tera Cassina cum Blagussa. Granice tog posjeda opisane su još u povelji kralja Andrije iz 1217. godine. Taj je posjed pripadao zagrebačkom prepozitu Cirjaku i njegovoj braći koja su ga naslijedila, a oni bijahu iz obitelji Kuća od Gornje Kaštine. Pedeset godina poslije Ljiljana, udovica župana Pribislava, traži da joj se posjed u cijelosti vrati. Poslije parnice, Kaptol je isplatio određenu svotu udovici i tako postao vlasnik. Crkva svetog Petra u Kašini najvjerojatnije još od 1217. godine tješi željne nebeskog spasa. Crkva osvijetljena noću uzvisuje se nad krajolikom i stoji kao orientir duhu i nadanju. Prve prosvjetiteljske korake u Kašini napravio je mjesni župnik Stjepan Migić 1845. godine. Odrasle je mladiće dragovoljno podučavao u župnom dvoru tri puta na tjedan. Škola u Kašini osnovana je 1852. godine. Do šezdesetih godina prošlog stoljeća Kašinčani su još nosili prepoznatljivu odjeću bijele rubače. Sada asfaltirana cesta građena je za bana Ivana Mažuranića da bude na korist Zagorcu i Posavcu, kako to lijepo piše na spomen-ploči uz cestu u Gornjoj Kašini.

Napuštamo Kašinu i ulazimo u Vugrovec. U Vugrovcu povijest oplođuje maštu priповjedača još od 1200. godine, kada se spominje u listini hr-

vatsko-ugarskog kralja Emerika. U njoj se spominje da posjed zagrebačke crkve Zelina graniči sa zemljom Ugrinovom. Prema jednima, Ugrin je naziv za Mađara. Druga teza govori da je Vugrovec dobio ime po županu Ugrinu od roda Kukara koji je bio jedan od dvanaest hrvatskih plemenskih starješina koji su 1010. godine potpisali ugovor s kraljem Kolomanom. Godine 1201. Ugra se spominje kao zajedničko vlasništvo kanonika, a godine 1255., za biskupa Stjepana Babonića, Ugra prelazi u vlast biskupa. Za Rimskog Carstva kroz današnji su Vugrovec prolazile ceste prema Ptiju i preko Laza za Zagorje. Arheološkim je iskapanjem tu pronađena skulptura Ikara te rimski novac iz 3. stoljeća. Na brdu Karitašu iznad Vugrovca biskup Timotej sagradio je utvrdu. Narod i danas to mjesto zove *gradom*. U 18. stoljeću sagrađena je na tom brdu zgrada zagrebačkog nadbiskupa. Godine 1951. u zgradi je uređen Planinarski dom »Sljeme«. Stara velika vinska preša iz podruma čuva se u Tehničkom muzeju u Zagrebu. Crkvu svetoga Franje Ksaverskog sagradio je 1759. godine zagrebački biskup Tauszig. Godine 1863. osnovana je ovdje jedna od najstarijih škola u Prigorju.

Godine 1593. za sisačke je bitke zapovjednik utvrde bio kanonik Mikac. On u svom pismu biskupu naručuje živež, oružje, ali i vino, i to vugrovečko. Danas Vugrovec ima oko četiri i pol tisuće stanovnika. Povezan je sa Zagrebom autobusom. Uz nove stanovnike zadržala su se i stara prezimena Galović, Pavlović, Popović, Hrenović, Ferenčak i druga. Vugrovčani s prezimenima Galović i Ferenčak nose i danas nadimak Štikari od glagola štikati – vesti. Nove zidanice smjenjuju stare malobrojne drvene kućice.

Kad smo dolazili u Čučerje, seoca u udolinama između brežuljaka odisala su mirom i spokojem. Srebrnasta maglica dizala se prema niskim oblacima. O, Čučerje dolica, kak jako srećna si da Marija Devica milošć te deli... početni su stihovi pjesme Majci Božjoj Škapularskoj što ih je napisao neznani pjesnik u 18. stoljeću, a Čučerjani su ih o 790. godišnjici prvog zapisa o Marijinom Čučerju (1201. – 1991.) upisali ispod pozlaćena kipa Majci Božjoj na glavnome trgu u Čučerju. Stojeci tog popodneva u crkvi, pokušavamo uz bogatstvo baroknih oltara u mašti vratiti vrijeme i sjećanje na tisuće onih koji su u toj crkvi u više od dvjesto godina nalazili utjehu.

Od prve polovice drugog stoljeća sve do propasti Rimskog Carstva to je područje bilo u sastavu Andautonije. Pisalo se *respublica*. Prvi pisani dokument s imenom Ziseria (Čučerje) bila je isprava kralja Emerika iz 1201. godine. Čučerje se sastoji od nekoliko zaseoka: Lepušići, Rustani, Krvarići, Talani, Mužići, Markovići, Kuntići, Sruki, Ištvančići, Micudaji i Strancarići. Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo »Bosiljak« osnovano

je još 1896. godine, a radi i danas. Odakle ime Čučerje? Nije povjesno obrazloženo, a u narodu postoji predaja da je to zato što kuće čuče između brežuljaka. – Nisam čuo za to, ali bih rado to prihvatio. – komentira Dragutin Folnegović rođen u nedalekom Slanovcu koji se nalazi na pola puta prema Medvedskom briještu.

Idući prema Šestinama od Zagreba, prva točka za razgled popularni je Ksaver koji je dobio ime po franjevačkom samostanu sv. Franje Ksaveraškoga. Crkva je sagrađena još 1752. godine. Obnovljena je 1925. u čast proslave 1000. godišnjice Hrvatskog Kraljevstva. Posebno je zanimljiv križni put na kojem je uz Isusovu golgotu na pojedinim postajama poistovjećena i golgota hrvatskog naroda u posljednjih dvanaest stoljeća.

Penjući se prema Šestinama, izlazimo iz hladne zagrebačke magluštine. Sve je više sunca i sve se jasnije razaznaju krovovi, toranj i karakteristični plavi krov sa žutim cvjetovima župne crkve sv. Mirka i mjesto gdje je nekad stajao dvorac Šestine, poslije nazvan Kulmerov dvorac. Na cesti prema crkvi stabla su se poput vojnika poredala u drvore. U sumrak kroz male povišene prozore u crkvi probija slabo svjetlo. Po cijelom kraju oko Šestina počinju se javljati tajanstveni noćni šumovi ili to ipak samo vjetar njiše suhi list kukuruzovine.

U početku je župna crkva sv. Mirka bila mala crkva, a godine 1720. dozidane su joj dvije kapele. Godine 1889. dozidan je i piramidalni toranj. Crkva je temeljito obnovljena 1909. i proširena za dvije lađe. Župu je 1873. osnovao biskup Martin Borković, pavlin iz nedalekih Remeta. Šestinčani će vam se pohvaliti da je na njihovom groblju po vlastitoj želji 1896. godine pokopan popularni otac domovine Ante Starčević. U župnoj je spomenici zapisano da je za života Starčević tražio da u lijesu budu na njegovim nogama šestinske papuče, što je i učinjeno. Spomenik Starčeviću nalazi se nasuprot ulazu u crkvu. Otkriven je 1903., a isklesao ga je Ivan Rendić. Spomenik predočuje povijest Hrvata od vremena njihova dolaska, pokrštavanja, prvih knezova Trpimira, Domagoja i Borne, Hrvatskoga Kraljevstva pod Tomislavom, koji je 925. okrunjen za hrvatskog kralja na Duvanjskom polju krunom dobivenom od pape. Na spomeniku je lav spreman da Zubima pregrize okove kako bi se oslobođio, a vila Hrvatica stisnutim šakama pokazuje spremnost da svlada sve one koji ugrožavaju samostalnost Hrvatske.

Ljudi su se u Šestinama bavili poljoprivredom, a imali su i blago. Žene su prale rublje i po tome su bile poznate u cijelom Zagrebu kao šestinske *pralje*. Muški su konjima dovozili prljavo rublje iz grada, a one su ga pra-

le na potoku. Doma se pario veš u parionici s pepelom od drva i onda su ga sušile. Zimi je bilo najgore. Muškarci su na potok donosili drva i grijali u loncima vodu da si one koje Peru namaču ruke u toploj vodi. Rublje su nosile sušiti na Medvednicu, gdje je bilo vedro i nije bilo magle.

Posljednji vlasnik dvorca u Mikulićima bio je 1945. Pongrac. Pongrac-čev dvorac mlađi je od šestinskog. Tu su ljudi mogli zarađivati u kamenolomu u Mikulićkoj pećini. Dok su ljudi živjeli u zadružama, za stanovanje su služile kuće-domovi, građene od drveta, obično na kat. Na katu se duž cijele kuće protezao balkon otprilike metar širok, iz kojeg se ulazilo u zadružne prostorije, glavnu hižu i sobe. Stupovi balkona bili su lijepo izrezani i ukrašeni. Kad je poslije Drugog svjetskog rata skupina Francuza potaknuta pisanjem došla tražiti takve kuće, one su, među njima i ona Škrinjarićeva u Gornjim Mikulićima, već bile porušene. Od popisa težaka iz vizitacije od 6. veljače 1746. godine sačuvana su dosad u Mikulićima prezimena: Noršić, Šipek, Čičko, Rajković, Maligot, Sobota, Suhina, Lis, Škrinjarić, Keleš, Vunarić, Galović, Grubišić, Fabijanić, Talan.

U Gračanima je nekad bila stara gradina koju je sagradio grof Prosenko, tu gdje je danas gostionica Bošnik. Od dvorca danas više nema ni temelja. Crkva u Gračanima stara je više od 300 godina. Hrvatsko seljačko pjevačko društvo »Podgorac« osnovano je 1907. godine, a taj puni naziv upisan je na pročelju njihova doma. *Nama nije drago kad napišu da su nastupili Gračanci u šestinskim nošnjama, trebalo bi pisati da su nastupili Gračanci u svojim nošnjama*, kaže Rudolf Banić.

Na kraju smo dohodočastili u prelijepu bijelu crkvu svetog Jude i Tadeja u Markuševcu. Začarani mirom i spokojem koji nam daruje to sveto mjesto, osjećamo dah prošlih stoljeća. Markuševevec je od davnine bio poznat pod imenom Sveti Šimun, sve do 16. stoljeća. Tada prema predaji dolazi na ovaj teritorij velikaš Markusz koji novači na području župe svetog Šimuna svoje sluge i kmetove za gospodarske i ratne svrhe. Prema tomu, njegovi radnici i vojnici bili su Markusczevi i tako se pomalo naziv mjesta mijenja u Markuševec.

Kao godina početka crkvenog života na ovom području spominje se 1076. godina. Taj podatak navodi poznati historičar crkvene povijesti, prof. dr. Krunoslav Draganović. Iako neki poriču taj podatak, pouzdano se može tvrditi da je župa svetog Šimuna i Jude Tadeja jedna od najstarijih u Zagrebačkoj nadbiskupiji. Bilo kako bilo, 1976. godine u Markuševcu je proslavljenja 900. obljetnica te župe. U pisanim izvorima crkva se spominje već 1328. godine – *Villa Sancti Symonis*, a župna crkva u popisu Ivana

arhiđakona 1334. godine kao *Ecclesia sanctorum Simonis et Juda Apostolorum sub Montibus*. Današnja crkva ima u zagлавnom kamenu nad glavnim oltarom uklesanu godinu 1476.

Stojimo pred crkvom i napajamo dušu ljepotom vizure krajolika. Oko nas breze i jele svjedoci vremena, preko puta Hrvatski dom, a malo ispod tamburaški raj u kojem upravo danas vježbaju »Gazde«. Na fontani ispred crkve proučavamo kamene odljeve s motivima iz bogate i burne hrvatske povijesti. Od davnine su u Markuševcu sela: Bačun, Markuševec Gornji i Donji, Štefanovec, Dešćevec, Markuševečka Dubrava, Markuševečka Trnava, Bidrovec i Markuševečki Popovac. Posljednjih su godina nastala naselja Miroševečina i Medveščina. Nekad su kuće bile drvene, a niske su kuće obično imale podrum. Danas stoji još samo gdjekoji stara kuća. U obitelji Jantol bilo je dvadeset troje ljudi u jednoj kući, sad ih ima još četrnaest. Svaka je obitelj imala kravu, a sad u cijelom kraju ima samo četiri do pet krava.

Markuševčani su oduvijek bili spretni i vrijedni. Prije Drugog svjetskog rata bili su uglavnom zidari i cimermani, sada ima dosta vrlo poznatih bravara. Tu je dolazio i Dragutin Domjanić te je spjeval pjesmu *Kapela pri Svetom Šimunu* koja završava stihovima: *Majka Božja, a kaj bi te ja molil? Ni treba niš povedat, ti sama znaš će hoćeš vu srce mi pogledat.*

Cvijeće je u Markuševcu veliki biznis, piše Olga Supek-Zupan. Markuševčanke su poznate kao glavni proizvođači cvijeća za potrebe Zagreba. Prodaja povrća na zagrebačkim tržnicama također je njihov posao. Kad smo to popodne prošetali Markuševcem, na kraju ulice pred kojom se po broju lokala, kafića i gostionica može sakriti Leibnitz i Nagykanizsa, iz vrta pokraj jedne izlazi prelijepa djevojka s naručjem prepunim žutog, crvenog i plavog cvijeća i kao da kaže – *Evo, ja sam vam ilustracija za ovaj vaš napis.*

Jedne kasne, prohladne, markuševečke noći završili smo svoje skitnine podsljemenskim slikovitim naseljima u koja se treba vraćati. U tim mjestima naći ćete otok spaša i poistovjetiti se s rodnom grudom. Možda treba ova podsljemenska mjesta uključiti u Matošev velegrad, ali to treba činiti vrlo nježno i oprezno da se osnova sačuva. I treba, ne samo iz sentimentalnosti, sačuvati šestinski kišobran i škrljak, makar oni iz Gračana, Markuševca i Mikulića misle da je riječ o njihovu škrljaku.

Putovati u Lavov i vratiti se iz Lviva

Nakon povratka, nakon toliko lijepih, radosnih i sretnih trenutaka i sretna obuzela me neka sveobuhvatna tuga, životna kao močvarni krajolici, plavičasta i zelenkasta, postojana kao ravnice, potoci i rijeke. I samo sam ju osluškivala, ne žečeći joj dati riječ. Tko bi ju razumio? *Ne odlijeće li tako od nas i radost, krasna i nepostojana naša gošća! Zaludu osamljen zvuk hoće izraziti veselje.* On već u vlastitoj jeki čuje tugu i samoću, te je plaho prisluškuje. Tako piše Mikola Gogolj, vrlo prisutan ovdje u Lvivu. Uz Ševčenka i Franka najprisutniji je i na repertoarima lvivskog teatra. S balkončića u potkovlju Horodotske 5 grad se čini tužnim, sivim i nezanimljivim. Sovjetska je vlast građanski, plemički i sakralni Lavov izostavila iz svojih programa sretne budućnosti. Na oronuloj zgradi preko puta u zahrdalim žlebovima korov cvjetja. No, upravo ta siva, neugledna naslovница, potiče me da što prije izjurim iz stana na njegove ulice. Ujutro je mirno, trgovine ne rade, a vrijedni čistači revno pomeću ulice. A onda započinje gužva, jurnjava, trubljenje, sirene, škripa. Mali žuti bus, oldtajmer, kojemu Lvivljani tepaju *maršrutka*, prepun putnika, juri, lupucka, trese se, zaokreće, vrti se neravnim gradskim makadamom. Iako pedesetogodišnjakinja, što je za buseve duboka starost, *maršrutka* je brža i samouvjerena od svojih vršnjaka tramvaja i trolejbusa – pa i od znatno mlađih i ljepših automobilova.

Armenska ulica ili *Virimenska vulica* jedno je od starijih poglavlja ove čudesne gradske sage. Prvo zapažam ljupku, oblu i čvrstu apsidu oblikovanu poput apside katedrale u Lundu i zadarske crkve sv. Krševana. U predvorju su *hačkari*, uspravni kvadratični spomenici kojima se duša posvećuje Bogu, obilježava neki značajan događaj ili se iscijeluje. U armenskom jeziku *hač* je križ, *kar* je kamen. Tamno su ružičasti ili bijeli s križem koji cvjeta u sredini u prekrasnom vrtu ornamenata, ograđenom pleterom. I ponovno naviru prizori hrvatske romanike, zapravo jedan arhaični doživljaj svijeta i Boga. Svojim plošnim reljefom, njegovom naivnošću ostaje dosljedno dvodimen-zionalan. I ima u njima nešto privlačno heretičko kao i u rimskim stelama, runskom kamenju i slavenskim stećcima. I armensko pismo kao da je palo

s neba, s lijeva na desno, sa slovima-brojkama i Biblijom prevedenom u 5. stoljeću. U tamnoj unutrašnjosti miriše tamjan, svijetle se srebrne ikone i zidni ukrasi. I lebdi neko daleko i nepoznato kršćansko otajstvo. Jasna je razlika između sakralnoga i svjetovnoga. Majka Božja na armenskoj je ikoni i obla i stroga, ni katolička, ni pravoslavna, a Isus je položen ispred nje dok spava na ukrasnom jastučiću s rukama ispod svoje glave. Njezina je glava nagnuta, oči krupnih kapaka sklopljene, kao i ruke pred usnulim malim Bogom. To ugodno strahopštovanje od drukčijeg uravnotežuju neočekivani, prekrasni murali i mozaici poljskih slikara Jana Henryka de Rosena i Józefa Mehoffer-a stvarajući ozračje u kojem je suglasje zaigranosti i ozbiljnosti ukinulo granicu između nebeskoga i zemaljskoga.

Prisustvujemo misama u grkokatoličkim crkvama u različitim dijelovima liturgije. Ponovno tražim bakin *Očenaš*, vrlo je sličan ukrajinskom: ... *i izbavi me od lukavago*. I prati me, kao mamin mali molitvenik koji sam u zadnji čas, prije puta, ubacila u kofer s važnim knjigama.

Pri uspinjanju na *Visoki zamok* zastala sam kod još jedne malene grkokatoličke crkve koja je bila priljubljena uz ciglenu baptističku. Njihovi su se tornjevi – različiti poput mnogih u ovome gradu – paralelno uspinjali nebu. Razmišljam o krasnom muškarcu koji nam je jutros strpljivo i ushićeno pokazivao put prema Operi. Saznavši da smo iz Zagreba, iskreno je i ganutljivo ponavljao kako je Bijeli Hrvat. Kad sam se približila vrhu starog grada, dan i rijetki posjetitelji napuštali su njegove parkove. Ponovno sam se izgubila. Kad sam se osvrnula želeći se obratiti nekome za pomoć, ugledala sam ga kako sjedi na klupi u društvu lijepo žene. Poskočio je s klupe uskliknuvši: *Horvatka!* Zastala sam zagledana u njegov lik: dugu urednu kosu i rascvjetalo plave oči poput različka. Predstavio se. Preplavila nas je radost, čuđenje, nešto zapanjujuće u čemu smo lebdjeli iznad stvarnosti. Ponovno mi je pokazivao put kojim će se vratiti u stan blizu Opere. Kad su me pozdravili i kad sam se počela spuštati u grad, znala sam da sam trebala biti praktičnija i zatražiti kontakte od Leonida i Valentine, ali sve su se moje misli skupile u jednu: *Je li moguće da sam srela istu osobu u jednom danu u gradu velikom kao i moj Zagreb?*

Lviv je knjiga, skupocjena i rijetka, slojevita i gusta, čiji je kraj uvijek novi početak i čije čitanje ne završava odlaganjem na policu. Svako je poglavje kriptogram pred kojim zastanem zatećena njegovom prašnjavom ljepotom. Čini mi se nemogućim uzeti grad u ruke i čitati ga – listajući. No, ne želim ispuštiti iz ruku tu dragocjenu knjigu dok mi je posuđena na ograničeno vrijeme. Opisujući kriptograme, rješenja mi izmiču.

U središnjem dijelu Avenije slobode umetnut je predimenzionirani spomenik najznačajnijem ukrajinskom književniku i domoljubu Tarasu Ševčenku. Prenaglašen je, uz veliku realističnu figuru dominantnog stava, zaobljeni je obelisk s reljefima narodne povijesti i odvaja se u okružju zgrada koje su izgrađene prije, u skladu sa sobom i gradom. Bi li se Taras Ševčenko, skromno seosko dijete, romantični pjesnik u čijim pjesmama vjetar razgovara s gajem, znao obratiti samome sebi, svom golemom kipu ili bi se okrenuo otišavši – čekajući rosu na svojim koferima da ponovno otputuje u Lviv. Poput suvremenog poljskog pjesnika Adama Zagajewskog koji čekajući upravo takav trenutak, putuje u Lavov, u san, u djetinjstvo, u mir, u spokojstvo. Putovati u Lavov, u beskraj, inačica je koja odjekuje i u njegovoj pjesmi *U malom stanu*, viđena očima njegova oca i otkucajima njegova pisaćeg stroja dok prepisuje njegovu pjesmu *Putovati u Lavov*. Kao stvarnost koja se ponavlja obuhvatna u svojoj višestrukoštosti. I vidim mali prašnjavi stan u Gliwicama nakon Drugog svjetskog rata u nevelikom bloku izgrađenom po sovjetskom uzoru gdje živi prognana obitelj iz Lavova. I slušam pripovijest, ne pjesničkog ja, već bolnog dva-desetog stoljeća. Oživljava rujan 39. i fijuci bombi, Jezuitski vrt u Lavovu gdje svjetlučaju zeleni klenovi i jasenovi i putovanje teretnim vagonom na zapad. No, postoje i epizode za koje nikada nećemo saznati, kao ni za poljubac žene koja nije postala moja majka, tješi nas pjesnik.

Ujutro sam uz nemirena i nestrpljiva, želim što prije izaći iz stana i prepustiti se ulicama grada. Hoću li susresti svoju literarnu suputnicu Lavovljanku Deboru Vogel? Čitajući njezine zapise i pjesme, naizgled hladne, gotovo programatske, nisam ravnodušna, baš nasuprot, otkrivam beskonačnu tugu, drugu stranu svake stvari u životu, i tada njezinu neobičnu poeziju, njezinu poetiku apstrakcije i rezignacije, prihvaćam kao nešto što oduvijek pripada životu. I dogodi se još jedna smislena podudarnost! Na ruševinama stare lavovske sinagoge, na mramornom spomeniku – umjrena – čitam njezine riječi: *Ulice su kao more, odsjaj su boje daljina i težine čekanja*.

U središtu renesansnog Rinoka, elegantna je vijećnica s četvrtastim vijencem prekrasnih priljubljenih palača različitih stilova, pročelja, prozora i interijera. Njihova intimna dinamika pojačava ljepotu odmijerenog i uravnoteženog tlocrta trga. U nizovima vrlo lijepih palača ističe se Crna kuća, istodobno i bliska i daleka, kao i kapela obitelji Boim nedaleko na Katedralskom trgu. Njezinu pak intimnost ističu portreti gospođe i gospodina Boima na vanjskoj fasadi i sjećanje na staro groblje uz Latinsku katedra-

lu. Taj sačuvani dio starog renesansnog dijela grada prislonjen je na noviji nekako nečujno, a onda zapanji svojim kontrastom: gusto ornamentirana i ukrašena tamna pročelja kapele crne se u svijetlom ozračju susjednih zgrada. Zapanji svojom opstojnošću u burnoj povijesti različitih vladara i nacionalnih mitologija. Ono što istodobno svjedoči smrtnosti, svjedoči i ljepoti, ali svjedoči i protiv nečega – protiv prolaznosti, ostavljajući trag mimo službenih povijesti i nacionalnih prisvajanja, zatamnjeno, a sklopjeno u knjigu grada. I tko zna zašto mi se čini da upravo ona svjedoči o nemogućnosti cjelovite, samoj sebi namještene povijesti.

Jedne sam se vedre i vesele večeri našla na duploj klupi ispred njezina pročelja i strogih portreta gospode i gospodina Boima – davno umrlih. Ponovno su svjedočili o smrti, a ljepotom svojega hrama protiv prolaznosti, kao što je mnoštvo turista i ljudi koji su se kretali ulicom – svjedočilo o prolaznosti. Leđimice od njihovih portreta sjedili smo prosjak u sivom odijelu i ja, a sučelice njima debeluškasti bandurist i njegova obitelj: žena i dvoje djece. Uz taktove gromke Choenove *Aleluje* čulo se tiho zapomaganje: *Ljudi, pomozite! Ljudi pomozite!* Prosjakova bijela prozirna vrećica prazna je vijorila na večernjem vjetru, a *Aleluja* u izvedbi uličnog bandurista sporo odlazila u mnoštvu prolaznika, čineći mi se zastrašujuće banalnom. Zašto sam odbila čokoladicu koju mi je ponudio prosjak izvadivši ju iz džepa svojega sakoa? Zatečena njegovim licem starog mladića, ispuštam usnama, ogromnim plavim očima, koščatim licem i nakrivljenom glavom, nisam zazirala od njegove bijede, već od bučne praznine u kojoj sam se našla. Gledao je tako strašno plavo. Bandurist je nastavio pjevajući neke tugaljive domaće pjesme, a nakon toga se počeo spremati za odlazak. Zarađeni novac pomažu mu skupljati žena i djeca. Konačno sam se osvjestila i prosjaku pružam novčanicu. Uzima ju i stavlja u džep svojega sakoa. Gledamo se, njegove su oči još plavije, još dublje i još beznadnije. Kad je ustao, uz pomoć štaka, vidjela sam njegovu zgrbljenu figuru kako nestaje u mnoštvu. Hodajući prema stanu, ostala sam na klupi, znajući da događaje malo više od stvarnosti, neću moći promijeniti. I ponijela sa sobom tako malen, tako svjetlučav grumen tuge čije mi je značenje izmicalo i skrivalo se negdje u knjizi kroz koju sam prolazila. I sada, dok se prisjećam tih trenutaka, okrenem glavu, na zidu do računala jedna je od Hrvojevih slika, čudesna iluminacija: *Raspeti VI*. Ruke Raspetoga već su obujmile dio sunčeva kruga dok se pod križem otvara nova mala slika otvorivši prostor u prošlost i budućnost, a vrijeme u sadašnjost. Dječak Hrvoje ispred manjeg križa – boja se sunca rasula iza križa u dubini, u veliki snop do

dječaka i načinila mu polukružni svetokrug na crnoj kosi. Pitala sam se zašto su sva moja čula otvorena za radost i tugu ovoga grada. Činio mi se nadnaravnim. A to je bilo samo ogledalo moje prevelike radosti koja nikad nije sama. Dio njezina ushićenja uvijek je tuga. I nekako sam se nevoljko vraćala doma – ushićena i uznemirena, gušeći svoju slutnju. I Hrvoje se vraćao natrag – prema svome rođenju. Stajao je pred vratima kuće u Splitu i pljeskao ručicama vidjevši majku koja je donijela bijeli kruh.

Put u Srce sreće

U srpnju 2013. sretnom slučajnošću, koja nije ništa drugo nego znak Božje providnosti, a koja uvijek sadržava milost – kao ono što u svakodnevici prepoznajemo kao sreću, krenuli smo na put. Nisam to planirala, niti sam ičime to poticala, još manje zaslужila. Bez uvjeta, bez odnosa ulaganja i rezultata, izvan svih planova, onkraj svih uzročno-posljedičnih relacija, otputovah u Francusku. Sve je inicirao velečasni Antun Zec. Nazvao je i rekao kratko: *Pripremi putovnicu. Idemo u Francusku!* Ni na koje moje pitanje, začuđenost, nedoumice, nije odgovorio. *Idemo!* To je bilo sve.

Zračna luka na Krku, niskobudžetni avio prijevoznik, duga i dosadna procedura prije polijetanja. Stroge kontrole, većinu su mi toga oduzeli iz putne torbe. Idem gotovo gola i bosa. Bez ičega. Ljuta sam, uopće ne razumijem. Ništa nije lijepo, uopće nema one divne čarolije koju nosi pustolovina putovanja. Konačno, evo nas u malom avionu. Nagurani kao sardine. Sjedim u sredini, s lijeve strane velečasni, s desne moj suprug koji kaže da mora do prozora. I to me ljuti, ti njegovi ultimatumi. Pa ipak, odjednom nasmijem se... Eto, ukoliko se nešto dogodi pri letu do Bruxellesa, barem će otici u lijepoj pratnji: svećenik i muž. Nema boljega!

Bruxelles, zračna luka Charleroi. Oblačno vrijeme. Zatim odlazimo brzim vlakom. Pri ulasku u Pariz, uz čaroban sutan, žurba, trčanje, torbe skaču po leđima, sve ispada iz ruku. Frenetična vožnja podzemnom željeznicom. I, evo nas na ulici. Noć. Pariz. U daljini sutan. Ružičasti trag. Trčimo, hvatamo gradski autobus. Vožnja je toliko brza i luda da se grčevito držimo za rukohvate. Ali Pariz je čudesan. Sve mi je nalik svemirskom putovanju. Kao da idemo iz crvotočine u crvotočinu, boje se iz dugina spektra savijaju, dinamične su, sve je posve astralno. Munjevitо odmiču izlozi jarko osvijetljenih trgovina, ljudi, automobili. Sve je dinamično, teče. Svetarska rijeka. Doista, Grad Svjetlosti. A sve obavijeno jednom iznimnom plavičastom nijansom.

Kada stižemo, još moramo pješice, a zatim, evo nas, Gare du Nord. Velika ura na tom kolodvoru jasno pokazuje točno 23 sata. Vlak je otišao,

nažalost, francuski su vlakovi vrlo točni. Drugoga nema do u šest ujutro, i to s Gare de Paris Montparnasse. Dakle, ostali smo neplanirano i neočekivano u Parizu. Smještaj nemamo, a domaćin nas čeka u Toursu. Na sporednom kolosijeku stoji kompozicija vlaka koji nikamo više ne putuje. Srećom, upravo je namijenjen za ovakve zakašnjele i neočekivane putnike. Ulazimo, zahvalni na tom otočiću spasa. Jedan odjeljak s krevetima na kat. Smještamo se. Nema presvlačenja, nema uobičajene higijene prije počinka. Prvo i jedino noćenje u Parizu u mojoj životu. Začudo, lijepo spavamo. Ubrzo stiže zora. Valja nam krenuti na Montparnasse. Žurimo, ne želimo nipošto zakasniti. Na slavini uz kompoziciju, brzo se umivamo. Hladna voda, ružičasta zora. Pariz, tišina. Trčimo. Nisam ni svjesna koliko sam zapravo izvan sebe. Preplašena sam i još vrlo pospana. *U Parizu, na samome dnu duše što je kružila oko same sebe poput kakve kukuljice u svojoj čahuri, u tjeskobi, u muci iščekivanja i pristupanja Kristu i u malaksalosti iz koje ništa nije moglo trgnuti.* Netko me doziva. Madame! Ljudi u uniformama. Nešto hoće. Mladi su, vrlo ljubazni. Nude mi, daju u ruke, u naručaj, jednu kutiju. Vrlo su ljubazni. I drugima u našoj skupini isto. Gledamo se. Začuđeni. Odjednom, netko kaže: To je Vojska spaša! Dali su nam zajutrank. Otvaramo kutije, vrlo lijepo sve. Od izgleda do sadržaja. Kao djeca smo koja su dobila dar za Božić. Radujemo se bogatstvu poklona i Ljubavi koja nam ga je podarila. Sve lijepo posloženo, plastični pribor za jelo, mirisni kroasan, topla kava u papirnatoj zatvorenoj šalici. Komadić finog kruha, ukusni namazi, ubrusi. Voda. No, trčimo na postaju. Opet zbrka. Ukrcaj se u pogrešan brzi vlak. No, na vrijeme smo se premjestili. I, eto, konačno odlazimo iz Pariza. Iako je srpanj, ljeto, dan je oblačan, puno je vlage, kiša u zraku. I nije toplo. U meni ljuntnja raste, sada sam već bijesna. Neka ženska bol savladala me je u cijelosti. Počinjem mrmljati. A zatim sve glasnije i glasnije. Iz mene je navrlo sve što se taložilo, valjda, cijelog života. Ali glavni udar mojega bijesa usmjerava se na velečasnoga, kojega inače volim u Ljubavi. Šutio je cijelo vrijeme. Ni trznuo nije. *On uopće ne zna što se koprca u mojim skrovištima, što se komeša u mojim ruševinama! Ima tu beščutnosti i hladnoće koje nipošto ne idu bez razdraženosti, bez pobune protiv onih zahtjeva koje mi on nameće.* I tako smo stigli na odredište. Jutro. Svježina. Ptice. Neka blagost. Čekamo. Podignem glavu, pogledam načas oko sebe. Ispred mene, u jutarnjoj izmaglici čudesan prizor koji, kao da me čeka, i tiho, nečujno poziva da (po)gledam. Velika katedrala. Tornjevi pružaju svoje ruke do neba. Uistinu, rekli bismo da je jedan ženski, a da drugi pripada muškom rodu. *Ne*

može li, prema tome, prvi simbolizirati Majku Božju, a drugi Sina? Još uvjek je sivo, ali zrake sunca probijaju se u mlazovima, dodirujući tornjeve, spajajući se u jedinstveni zagrljaj. Sve lebdi. U posvemašnjoj nestvarnosti čija je bit nezemaljska nježnost. Sve toliko suprotno od stanja u kojem jesam, od događaja koji su prethodili. Oholost! Kako je ublažiti do onog časa kad je čovjek uzmogne posve ukrotiti? Uvlači se tako podmuklo, tako himbeno da vas stegne i ograniči čak i prije nego što dospijete posumnjati u njezinu prisutnost. Sada sve to kao da iščezava u toj čud(es)noj djevičanskoj izmaglici što nas obavlja blagom bjelinom. Čini se dakle da u Chartresu, više nego na bilo kojem drugom mjestu, postoje vrlo stare prijateljske veze s Marijom; razumije se, prema tome, da ih je davao tvrdoglavu htio slomiti. Promatram prizor. Odvija se susret. A riječ susret povezan je sa sretanjem sreće: su-sreća. Treba samo riječ protresti, onako kao što se čini sa žeravicom pa da bukne plamen. Sresti i sretan ide skupa. Može li biti uopće sreće bez susreta? Mi, kršćani, trebamo upravo u susretu (pro)nalažiti istinu i jednostavnost.

U prizoru sam. Sve je živo. I sve poziva, uvlači u svoje tkanje. Duh na djelu. Iako je sve nepomično, okamenjeno u arhitekturi Vječnosti, sve je u procesu. Životnost koja daje i koja se predaje. Ulijeva u onoga koji promatra. Odjednom, u lijevom donjem uglu, te nestvarne slike, nešto se miče, polako se približava. Sve me podsjeća na početne prizore iz filma »Mostovi okruga Madison«. Ide mali bijeli kamionet. Gotovo je neprimjetan u početku, a onda se nečujno, tako blago, kao pahulja snijega spušta nizbrdicom. Pomiclih u sebi, da je barem u tom kamionetu netko tko dolazi po nas. Po mene. Netko drag, netko tko će nas spasiti. Netko tko je dio prizora čiji smo sada neznatan dio. I u koji smo uvučeni i pozvani bez da smo to ičime zavrijedili. Molim usrdno u sebi Gospodina, sluteći sreću. Nigdje nije tako dobro kao ovdje, nigdje se ne moli bolje nego u Chartresu. I, eto, zaustavlja se bijeli mali putnički kombi. Izlazi muškarac u bijeloj košulji. Prilazi nam. Širi ruke, grli se s velečasnim. Pozdravlja nas: – Pa gdje ste vi, dragi moji? – govori hrvatski. Grlimo se, požuruje nas da se ukrcamo. Moramo krenuti. Ukrzo su sví zaspali. Kao u majčinu krilu. Ja drijemam. Prolazimo Beocijom. Katedrala još uvijek dominira krajoblikom. Sunce. Žitna polja. Modrina neba. Sve se otvara. Slušam razgovor našega domaćina s velečasnim. Odvija se film proteklih događaja. Kasnili smo na vlak. Čovjek je čekao. Zatim se vratio kući. Ujutro je vozio više od sto kilometara da nas dočeka u Chartresu. Sada se vozimo u Tours gdje ćemo sudjelovati na zlatnom piru koji slave naš domaćin Bogò i njegova

supruga Jacqueline. On je Hrvat iz Lukovdola. Upoznali su se kao studenti na hodočašću mladih iz Pariza u Chartres.

Nakon dva dana, poslije slavlja, putujemo pod vodstvom naših domaćina Beocijom. Posjećujemo i Chartres. Grad je miran. Iznenadjuje nas neuglednost neposrednog okoliša katedrale. Pojašnjavaju nam da je to zbog politike države koja je odvojena od Crkve. Prije Chartresa razgledavali smo druge gradove, znamenitosti, crkve, katedrale. Primjerice, onu vrlo zanimljivu u Toursu. No, u Chartresu sam pomalo odsutna. Kao da ništa ne ulazi u mene, ništa me ne dodiruje, ne očarava i ne doima. *Napokon je utvrđeni neuspjeh razdražio žestinu kajanja i tada je bol, koja je u nejasnom stanju, u prikrivenom stanju prebivala u Parizu, čista i jasna izbila u Chartresu.* Sve je u nekom stanju nalik laganom snu. Chartres se gubi u bijeloj izmaglici posvemašnje odsutnosti. *Katedrale su, kad na to pomislimo, nadčovječne, zaista božanske!* Želim biti sama. Je li to želja za susretom sa samom sobom? Ne htjedoh uzeti niti edukacijske materijale za posjetitelje. *Ne možemo dakle imati točan uvid u ono što su htjeli proizvesti arhitekti. Arheologija i arhitektura izvršile su samo sekundarne poslove; one su nam jednostavno otkrile organizam, tijelo katedralâ, a tko će nam nešto reći o njihovim dušama?* Zaputih se sama, bez ičega, bez ikakve priprave u nutrinu. Ova katedrala čini mi se nadasve nalik nepomičnu čamčiću kojem su jarboli šiljci, a jedra oblaci što ih vjetar, već prema vremenu, skuplja ili širi; ona ostaje vječnom slikom one Petrove lađe koju je Isus u oluji vodio! Mnogo je posjetitelja. No, ipak, mogu biti sama. Istraživati, osjećati, ponirati. Susretati se s tajnama ovoga svetoga prostora, a da ništa ne znam o njima. Pa čak ni to da je ovo Gospino područje. *Pomislite da je Chartres prvo molitveno mjesto što ga je Gospa imala u Francuskoj!* Slično negdje osjećaše, ističe Matoš sjećajući se za svojega boravka u Parizu orgulja i zvona u nesretnoj svojoj hrvatskoj domovini, i Verlaine kada iza pustih strasti i razočaranja pada na umorna koljena:

Je ne veux plus penser qu'à ma mère Marie,

Siège de la Sagesse et source des pardons

Mère de France aussi, de qui nous attendons

Inébranlablement l'honneur de la patrie...

Sve igra kao dinamična živa slika. Sve je Jedno. Crvena i modra stakalca na podnevnom suncu, gore uvis na vitrajima. *Oni su simbol naših osjetila koja moraju biti zatvorena za ispravnosti svijeta i otvorena darovima neba.* Stakla prozora koja propuštaju zrake istinskog sunca koje je Bog. Stupovi kameni, visoki, kojima se naši pogledi uspinju k svodovima. *Oni*

su moralna snaga što nas u iskušenjima podupire i nada što oživljuje i jača dušu. Prozračnost kamenih podova. I bjelina Labirinta. Crne staze na bijeloj podlozi jasno naznačuju Put. Alegorija pojedinosti koja predstavlja duhovni život i put k susretu sa Srcem sreće.¹

¹ Izvori: Joris-Karl Huysmans, *Katedrala*, preveo Božidar Petrač, 2017. Ivan Golub, *Susret je sreća*, 1993. Antun Gustav Matoš, *Pariz, 1. srpnja [1900]* (*Lijepa naša domovina i drugi puto-pisi*, izabrao i priredio Dubravko Horvatić, 1987.): »Neću više da mislim nego na moju majku Mariju, sjedište mudrosti, vrutak oproštaja, i majku Francuske, od koje tvrdo očekujemo čast domovine.«

Zapadnom Ukrajinom: tragom poginulih Hrvata u Prvome svjetskom ratu

O Prvome svjetskom ratu donedavno se kod nas malo znalo, a kao najvažniji razlog spominje se što smo se mi, Hrvati, našli na strani onih država i naroda koje su taj rat izgubile. Kako ni poslije nismo imali državne samostalnosti, a znanstvenici istraživačke slobode, događaji i značajnije ličnosti iz toga rata rijetko su se spominjali, on je za nas ostao »zaboravljenim ratom«.

Među onima koje zanima to razdoblje suvremene hrvatske povijesti i dvadeset je entuzijasta koji su 11. svibnja 2019. iz Slavonskoga Broda u jedan sat iza ponoći krenuli na petodnevno putovanje u Ukrajinu. Putnici su uglavnom bili iz Slavonskoga Broda, okolice i Zagreba, a razlog putovanja bio je posjet negdašnjih bojišta i grobova hrvatskih vojnika, osobito iz 1916. godine kada su ondje vođene najveće bitke austro-ugarske s ruskom vojskom, poznate kao Brusovljeva ofenziva.

Dvije su udruge bile organizatori ovoga putovanja: Udruga baštinka zavičajne starine Slavonije, Baranje i Srijema iz Slavonskoga Broda i Udruga 1914. – 1918. iz Zagreba, a čitav je projekt uvelike organizirao zavičajni publicist Mato Blaževac Pajkov iz Donje Bebrine.

Granicu smo ponovno prešli kod Udvara. Vožnja kroz Mađarsku bila je ugodna, ceste i stajališta uredni, njive primjerno održavane, veliki pašnjaci ograđeni, a šume i šumarci planski sađeni. U popodnevnim smo satima ušli u Ukrajinu i ubrzo na prvom stajalištu zamijenili eure za domaću valutu – grivnu, a kad smo počeli kalkulirati o njezinoj vrijednosti, složili smo se da bismo njihov novac mogli dijeliti s četiri kako bismo znali vrijednost u odnosu na kunu. Prolaz kroz Karpatе nudio nam je lošu cestu i pogled na malena sela u kojima smo, prema crkvama i usputnim natpisima, mogli prepostaviti koji narod ondje živi: Mađari ili Ukrajinci.

Navečer smo bili u Ivano-Frankivsku i hotelu »Nadija«. Nakon večere krenuo sam s dr. Filipom Hameršakom, znanstvenikom zaposlenim u Leksikografskomu zavodu Miroslav Krležu u Zagrebu te Filipom Katanićem, doktorandom iz povijesti, u obilazak grada. Hodali smo Ulicom nezavisnosti do pozornice na otvorenome i nekog kršćanskog koncerta na čijem su kraju predmolili svećenici te do nekoliko obližnjih crkava i fakulteta. S Hameršakom sam razgovarao o političkim temama, osobito o malo poznatim detaljima i ličnostima iz suvremene hrvatske povijesti, dok je Katanić tražio neke suvenire, osobito ukrajinsku zastavu. Filip Katanić bio mi je i cimer spominjući poslije da mu je tema disertacije Maksimilian Čičerić Baćanski, Hrvat i austro-ugarski general koji je sudjelovao u Prvome svjetskom ratu.

Sutradan smo nakon doručka krenuli za Hlibovku i to do groblja gdje je još tijekom Prvoga svjetskog rata postavljen spomenik poginulim Hrvatima iz 25. zagrebačke i 26. karlovačke pješačke domobranske pukovnije. Skromni je spomenik postavljen do grkokatoličke crkve koju nam je otvorio domaći čovjek. Crkva je drvena, unutrašnjost prepuna ikona koja nudi pritajenu duhovnost. Nakon posjeta groblju, na čijem je ulazu i drveni slavoluk koji su također u ratu izradili hrvatski vojnici, krenuli smo u selo. Jedna nas je žena odvela u šumu do malene kapele na mjestu gdje je nekad bila crkvica hrvatskih vojnika. Još malo dublje u šumi našli smo i postavljeni kamen koji su Hrvati tada prozvali Kraljičin zdenac. Malo dalje od groblja i sela bio je betonski bunker, a ondje su tada bili i rovovi.

Nastavljajući put, posjetili smo i maleno vojničko groblje nedaleko Nadvirne, mjesta koje je, kao i Hlibovka, južno i jugoistočno od Ivano-Frankivska. Ondje je postavljen austrijski Crni križ, organizacije koja brine o grobljima svojih vojnika, pa smo i ispred njega zapalili svijeće. Nadvirna je, kako su nam rekli naši prevoditelji, povezana s Miroslavom Krležom i njegovim književnim ciklusom nastalim nakon toga rata.

Navečer smo u našemu hotelu imali predstavljanje knjige Mate Blaževića *Oj, soldati, moja braća mila* na kojoj su govorili brodska novinarka Dunja Vanić, dr. Vijoleta Herman Kavurić, znanstvenica Hrvatskoga instituta za povijest u Zagrebu, Ilija Mađuš, umirovljeni novinar i predsjednik naše brodske udruge, suorganizatora putovanja, te autor.

Sutradan smo imali susret s gradskim političarima i novinarima, a ondje je bio i hrvatski konzul. Razmijenili su se skromni pokloni, govoreno je o mogućoj suradnji, a prevoditelj je bio naš suputnik, ukrajinist dr. Jevgenij Paščenko, profesor na zagrebačkome Filozofskom fakultetu i pi-

sac nekoliko knjiga o hrvatsko-ukrajinskim vezama pa i događajima vezanim za Prvi svjetski rat.

Sljedeća nam je postaja bio Halič, mjesto na pola puta između Ivano-Frankivska i Lavova. Ondje smo na pješačkome mostu u rijeku Dnjestar bacili vijenac za sve poginule hrvatske vojnike, a prije toga nam je u autobusu Dunja Vanić čitala pjesmu *Bitka za Halič* Josipa Pitlovića iz Klakara, nedaleko od Slavonskoga Broda, vojnika koji je sudjelovao u borbama kod ovog mjesta.

Do Lavova smo putovali boljom cestom, krajolik je bio blago brdovit, pogled je sezao daleko, a njive su bile zasijane uglavnom pšenicom i uljanom repicom. Lavov je veličinom kao naš Zagreb, pristupne su ceste u izgradnji kao i brojne stambene i javne zgrade. Smjestili smo se u hotelu »Helikon« u dijelu grada koji bi se svakako mogao nazvati spavaonicom.

Večeru smo imali u gradskome središtu, u restoranu »Reberna nad arsenalom«. Restoran je bio u podrumu, stolovi drveni, a atmosfera pomalo srednjovjekovna. I jelovnik je bio takav: pečena riba ili rezana pečena svinjska rebarca koja se jedu rukama uz pivo ili vino. Na koncu večere u našu je skupinu ušla djevojčica od desetak godina prodajući bukete cvijeća. Naš suputnik Vlado Karešin, inače dugogodišnji predsjednik udruge brodskih Ukrajinaca, s njom se pogađao oko cijene, ali djevojčica nije popuštala pa je kupio pet buketa za pet žena koje su bile u našoj skupini. Bukete im je predao na izlazu restorana, a tada smo ugledali procesiju katoličkih vjernika koji su nosili kip Gospe Fatimske. I mi smo im se pridružili do mjesta gdje nas je čekao naš mali autobus. Književnicu Grozdanu Cvitan iz naše skupine ta je procesija posebno ganula, a na koncu je Gospo, kako mi je poslije rekla, poklonila i svoj buket.

Ova su mi dva događaja, djevojčica s cvijećem i procesija, bila dva pomalo znakovita događaja. Sjetio sam se da je tada bio blagdan Gospe Fatimske te kako tada i ondje, u Fatimi i Portugalu, traje velika procesija Gospo u čast.

Sutradan smo krenuli u obilazak središta grada, najprije posjetivši veliko groblje. Ondje su ispred Crnoga križa postavljena još dva spomenika poginulima vojnicima u Prvome svjetskom ratu, slovenski i hrvatski, pa smo i ondje zapalili svijeće. Nedaleko od operne kuće bio je Institut za etnologiju Nacionalne akademije znanosti Ukrajine, a tamo nam je domaćin bio akademik Stepan Pavljuk koji nam je govorio o ovoj instituciji i želji za znanstvenom suradnjom s hrvatskim institucijama i znanstvenicima. Ondje je bio i Vladimir Žižković, ugodan i uslužan, koji nam je

poslije postao vodič po gradu. S njim smo najprije posjetili Etnografski muzej, gdje nam je uz stručnu voditeljicu prevoditelj bio Vlado Karesin, te nekoliko značajnijih crkava sa središnjim trgom. Potom smo dobili nekoliko sati za samostalan obilazak grada.

Ja sam tada već bio kupio vodiče i krenuo obilaziti gradske znamenitosti. Ušao sam najprije u isusovačku crkvu i ondje uočio kako na glavnome oltaru, ondje gdje su propovjedaonice, stoe ikone Krista i Bogorodice, na istom mjestu kako su postavljene na ikonostasima u grkokatoličkim i pravoslavnim crkvama, potom dominikansku crkvu, grkokatoličku katedralu te bivši karmelski i samostan franjevaca-bernardinaca. Obje su te negdašnje samostanske crkve sada grkokatoličke. U nekim crkvama, promjenom nacionalne, a onda i vjerske strukture stanovništva, došlo je do preinaka rimokatoličkih u grkokatoličke, primjerice ugradnjom ikonostasa, ali bez diranja pokrajnjih oltara ili izdvojenih predkoncilskih propovjedaonica, a u jednoj od njih bila je postavljena izložba fotografija poginulih u sukobima koji još uvijek traju na istoku Ukrajine. Zanimljiva mi je bila i prodaja rabljenih knjiga i suvenira u obližnjem parku, a jedan postariji prodavač nudio mi je, kako je to na Zapadu sada popularno, uspomene iz sovjetskog vremena: značke s Lenjinovim likom, ordenje i metalne novce.

Ponovno sam, ovaj put pozornije, pregledao i armensku katedralu. Kod prvoga je posjeta u prezbiteriju trajao neki obred pa sam video i njihova monaha u tamnoj kukuljici, a ovaj put promotrio sam prezbiterij koji je nešto drugačiji od onih u zapadnim i istočnim crkvama. Oltar je na povijenom mjestu i odvojen zastorom, zidovi su urešeni zidnim slikama novijega vremena, a u dvorištu sam video poznate haćkare, kamene spomenike sa sakralnim motivima. Armensku Crkvu video sam i u Ivano-Frankivsku, a na njezinu je zidu pisalo da je to crkva Ukrainske Autokefalne Crkve. Poslije sam pročitao da je u sovjetsko doba ondje bio muzej ateizma. Armenci imaju veliku emigraciju po svijetu, prvi su narod koji je primio kršćanstvo, a u prošlim su stoljećima bili protjerivani i ubijani od Turaka, osobito u vrijeme Prvoga svjetskog rata. Inače, Armenska Apostolska Crkva, kojoj pripada većina Armenaca, monofizitska je, istočna i nebizantinska Crkva.

Na koncu obilaska grada otišao sam i do tržnice s nizom malenih prodavaonica vidjeti kako žive obični ljudi. Riječ je o tržnici koja se vjerojatno nije mnogo promjenila još od kraja sovjetskoga doba: trgovinice su prepune jeftine robe, od hrane i odjeće do obuće i nekih aparata; sve nekako usko i siromašno, bez gužve jer je već bilo kasno popodne i trženje

završeno. Otišao sam i dalje od gradskoga središta, ali se tamo nije imalo što vidjeti. Po gradu inače voze maleni žuti autobusi koje sam uvijek vidi prepune putnika. Zaključak je: što dalje od gradskog središta – sve je tužnija slika, pomalo bezlične ulice, a samo nekoliko kilometara od grada zapuštene tvornice iz sovjetskih vremena te siromašna sela s istim krovovima, čini mi se pokrivenim azbestnim pločama te neasfaltiranim ulicama. Usput su se izdvajale samo novoizgrađene drvene crkve, s metalnim krovovima te brojni križevi i poklonci okičeni cvjetnim vijencima što govori o pobožnosti običnoga puka. U nekim smo selima, osobito njihovim središtima i uz cestu, putem vidjeli i brojne zastave s državnim, plavo-žutim bojama, ali i crveno-crne zastave ukrajinskih nacionalista.

Tih nekoliko sati koji su bili na raspolaganju za obilazak grada, brzo je prošlo pa smo se ponovno sastali i zajednički krenuli na večeru, ovaj put u restoran u kojem se nude srednjoeuropski specijaliteti: kuhanja variva, svinjsko meso i salata.

Zadnjega dana našeg putovanja vraćali smo se drugim putem od onog preko kojega smo ušli u Ukrajinu. Na graničnom prijelazu Tisa, s mađarske strane, čekali smo pet sati. Ipak, nama u zadnjem dijelu autobusa nije bilo dosadno. Razgovarali smo o problemima vezanim za istraživanje i obilježavanje Prvoga svjetskog rata, nezainteresiranosti hrvatskih institucija za ovu temu i aktivnostima susjednih zemalja koje su učinile puno više od nas i sl. Zanimljivo je bilo i čitanje iz bilježnice koju je ispisao jedan seljak, predak supruge našega suputnika Blaža Šokčevića iz Kupine, a onda i odgonetanje njegovih pitalica.

Na našem smo se putu mogli osvjedočiti kako je današnja Ukrajina višestruko podijeljena zemlja: napose politički, jezično, vojno i vjerski. Politički – jer nije u Europskoj uniji, kojoj teže njezini stanovnici; vojno – na granicama su zemalja NATO-a i Rusije; jezično – zbog mnogo rusofonog stanovništva, osobito na njezinu istoku, a vjerski – na veliku većinu pravoslavnih vjernika koji su donedavno bili podijeljeni u tri Crkve: Ukrainsku Autokefalu Crkvu, Ukrainsku Pravoslavnu Crkvu Kijevske patrijaršije i Ukrainsku Pravoslavnu Crkvu Moskovske patrijaršije. Koncem 2018. godine carigradski ekumenski patrijarh Bartolomej I., uz protivljenje Ruske pravoslavne Crkve u čijem su sastavu pravoslavci u Ukrajini bili od konca 17. stoljeća, do pravnog priznanja autokefalnosti i ujedinjenja triju ukrajinskih pravoslavnih Crkava u jednu, ali prilike se i nadalje ne smiju, dapaće, dodatno su se još i zakomplikirale. Uz pravoslavne, ondje je vrlo brojna i aktivna Grkokatolička Crkva, osobito na zapadu zemlje, te

manjine rimokatolika i protestanata, čiji su pripadnici Poljaci i Mađari. Sliku složene povijesti ove zemlje daju i javni spomenici koje smo vidjeli u Ivano-Frankivsku i Lavovu: kad su ondje Poljaci bili većina, podignuti su spomenici pjesniku Adamu Mickiewiczu, a kad su prevladali Ukrajinci, podignuti su spomenici pjesniku Tarasu Ševčenku, političaru Stepanu Banderi i grkokatoličkom metropolitu Andreju Šepickom.

Nedjeljna šetnja, Šmihel nad Laškim i kameni anđeli

Bilo je to u prosincu sedamdeset i prve, zamrznula se ta slika u mom sjećanju. Išla sam u prvi razred, došao je sv. Nikola, igrala sam se s novom lutkom, tata i susjedi napeto su čekali vijesti, nekoliko su puta provjeravali ima li koga pod prozorima, sjećam se riječi Savka. Tih sam dana čula i priču o Zidanom Mostu. Upamtila sam ju zbog zvuka prve rečenice.

Sneli su jih z cuga vu Zidanom Mostu. To sme zajne čuli o njimi i tu se gubiju tragi. Nigdar nesem bila tam, a i kaj bi. Tam teču rieke, morti su jih hitili vu vodu, gdo zna kam more voda odnesti človeka, morti prek do Črnog morja. Jeni su povedali ovak, drugi onak, te su jih zeli Nijemci, a kaj bi ž njimi te su jih partizani nekam vu šumu gladne i gole otirali. Čakali smo jih letima, a niesmo jih smeli iskati, nit pitati za jih, nit groba, nit spomena. Jen je imel osemnajst, drugi dvajst liet. Mater je hmrla par let pokle tega, srce joj poklo, oča otrdel od moke. Bil je majstor, klesal je kamen, ne samo gromade za cerkve i kamen za hiže, klesal je on i figure si-kojačke za grobišča, večkrat ajngele zo zaprtim jočima. Te su ajngeli imeli njihova lica. Gda jih je delal, on se spominal z kamenom, opipaval ga, dišal, špotal, klel. Ima i po slovenskim grobiščima njegovih ajngelov. Jenpot ga je nekši župnik pozval vu Sloveniju delat, pokle toga sako leto hojdi vu Rimske Toplice, roke su mu otecene, kostobolečina mu neda dlieto držati vu roka, a on si je zamislil da ga bode tam voda žveplena zvračila. Mislim si da se nadal da bode nekaj čul o njimi, Toplice su blizu tega Zidanoga Mosta. A vrag jih si nek i z tem mostom, kaj ne bi most moral biti nekaj liepega kaj spaja ljude, a ne nekaj kaj jih deli na ovakve i onakve.

Iz te davne priče o dva brata, mladića, nasilno mobilizirana u neku vojsku, nestala negdje u Zidanom Mostu, nastala je u mojoj glavi predodžba Zidanog Mosta. Taj prvi tadašnji dojam koji je stvorio tu sliku ništa poslije nije moglo ublažiti. U mojoj glavi još stoji ogromni zidani most, na kojem stoji vlak koji ne smije dalje prije nego što svi ljudi ne siđu, prem-

da nisu stigli na cilj ili su bili tek na početku ili polovici puta. Ta turobna slika imaginarnog zidanog mosta pratila me do nedavnih dana, kad sam se konačno oči u oči suočila sa Zidanim Mostom.

Laško je bilo osunčano, treperavo, prijazno, uređeno svojim crkvama i mostovima, ljudi u gojzericama, s ruksacima i planinarskim štapovima šeću uz Savinju, odlaze u prirodu, u okolna brda, šume. S hribi, u šumskom krajobrazu kasne jeseni dominira hodočasnička crkva sv. Mihaela koja me uvijek iznova općinjava svojom smirenom ljepotom. Nad zvonnicima joj pleše sunce, ona lebdi iznad Laškoga, između neba i zemlje, i pravi je čuvar mjesta i laške kotline. Imamo sreće jer je otvorena i prohodna. Posljednji je put bila zimski vrt mediteranskom bilju sklonjenom pred prijetećim mrazom. Ponovo mi pogled bježi na raskošno rezbarenu pozlatu glavnog oltara s mnogobrojnim anđelima, sveti Mihael s ognjnim mačem i vagom, čitam na slovenskom otisnutu molitvu arhanđelu, da nas čuva, da nas *varuje pred napadi hudega duha*.

U prvim stoljećima kršćanstva u čast sv. Mihaelu posvećivala su se svetišta i mjesta u kojima su se slavili poganski bogovi, tako se željela pokazati moć pravoga Boga i u pravilu se radi o najstarije naseljenim mjestima, objašnjavao je vodič grupi hodočasnika. Ispred crkve kameni kip anđela Azraila, melankolična lica, s bakljom prema dolje.

Vozimo se uz Savinju, rijeka je siva i zlatna, prošli smo Rimske Toplice o kojima je Anton Aškerc napisao *Legendu o toplicah* prema kojoj se sv. Petar prvi okupao u toj kopeli, ali se nakon toga zapitao izvire li u paklu (*Žvepla malko nos v tej vodi duha! Čuj, Gospod! – pa menda – v peklu se ne kuha?!*) i već smo stigli u Zidani Most. Neugledno i sumorno mjesto na ušću Savinje u Savu; slikovito mjesto, piše u prospektu. Tri se mosta zrcale u vodi, jednim smo protrčali jer preko njega prolazi uska i prometna cesta za Krško, drugima su prolazili vlakovi. Nikoga nismo sreli, nitko ne šeće, ljudi kao da nisu tu. Razgledavamo željezničku stanicu koja je imala najveći promet u Jugoslaviji i s koje je davne 1862. godine stigla prva lokomotiva (prva zadimljena kočija koja se kreće bez konja) u Zagreb. Čudimo se tom ogromnom zdanju koje izgleda kao da je još u staroj državi; čekaonica u *teksas* stilu, natpis BUREK na fluorescentno zelenom plakatu, ured šefa postaje, na peronu dvije putnice s elegantnom prtljagom govore njemački. U blizini stambena zgrada, na dvorištu garaže iz one države po mjeri *fiće*, vjerojatno služe kao spremišta, smiješna improvizacija klupe, dječjeg igrališta s automobilskom gumom, konopci za sušenje rublja na klimavim postoljima i nigdje nikoga. Zgrada uz cestu, na jednim vratima

čitam natpis. – Imaju ispostavu knjižnice. – kažem. – Znači da tu nekog ima i da netko čita. Da, naravno i u opskurnim mjestima netko čita. U obližnjem »Sparu« uz kosanu mast i ajdovu moku prodaju se knjige: Knusgardova *Moja borba*, Haruki Murakami, Zafonova *Sjena vjetra* i naravno Bruno Šimleša i Mirjana Krizmanić, pa tko voli neka si pomogne. Svjetla su točka ovog mjesta te dvije rijeke, ali i njihovo je zelenilo tu mračno. – Sve ti je to zbog igre svjetla i sjene. – govore mi. Ne, nećemo piti kavu na željezničkoj stanici u Zidanom Mostu jer kad se stiša buka s obližnje ceste i pruge, čujem onaj glas: *Sneli su jih z cuga vu Zidanom Mostu.*

Na Senožetih pri Antonu Aškercu (*Čuj, veter piše razdivjan...*)

Pratimo Savinju, idemo na Aškerčevu *domaćiju* na Senožete, tamo nas čeka domaćin Matjaž, potomak slovenskog pjesnika baladi i romansi Antona Aškerca. Rodna kuća Antona Aškerca stara je petsto godina i preuređena je u muzej koji u svojoj unutrašnjosti otkriva *črno kuhinjo* te pjesnikovu bogatu literarno-etnološku zbirku. Zanimljivo je da na *domaćiji* od deset hektara zemljišta rodna kuća nije u vlasništvu obitelji, već je vlasnik iste Republika Slovenija, koja brine o kući, plaća struju, popravlja krov i daje plaću za stručno vođenje posjetitelja kroz muzej. Matjaž je poljoprivredni tehničar, brine se o kravama, ovcama i kozama na *domaćiji*, na tradicionalni način obitelj proizvodi sir i med, osim toga obitelj bere gljive koje suše i prodaju. Uz sve to Matjaž vodi posjetitelje kroz muzej, održava manifestaciju *Po Aškercovи poti* i organizira literarne, likovne i glazbene manifestacije. Država ne izmišlja komplikirana pravila, on je zadovoljan, uživa u onome što radi, odlično poznaje život i djelo Antona Aškerca. Pokazuje nam glavnu prostoriju u kući, hižu. Jednostavni seljački stol s intarzijama cvijeća koje je izradio pjesnikov otac, ulegnuće u stolu za provjeru rakije. Rakiju bi zapalili na stolu, bez suvišnih posuda i serviranja, po boji bi plamena procijenili njezinu kvalitetu. Zanimljiv mi je običaj vezan uz zatvorenu nišu u zidu koju zovu tabernakul, kao i u crkvi, a služio je za suho voće i rakiju. Dok je tabernakul bio otvoren, gost je bio poželjan, kad je domaćin zatvorio tabernakul, gostu je dano do znanja da bi trebao otići. Matjaž pokazuje stvari iz stare seljačke kuće za koje ne znamo za što su služile: *zajc*, pomagalo za izuvanje čizama i *čelesnik* (tressnik), zapravo držač za trijeske umočene u svinjsku mast i dobro posušene – jedna je trijeska gorjela tridesetak minuta i davala svjetlost. Kaže da su prozori nekada bili veći, ali su naredbom carice Marije Terezije (evo nam prethodnice energetske učinkovitost) morali biti smanjeni da se ne

gubi toplina. Nad pisaćim stolom Antona Aškerca, pjesnika, duhovnika i arhivara, stoji njegovo životno geslo: *U ime naroda, pravde, istine, ljepote i slobode misli, u ime svih potlačenih, proganjanih i mučenih, u ime sveopćeg napretka čovječanstva*. Na zidu Aškercov portret koji je izradio slovenski slikar Božidar Jakac i satirična karikatura, rad slovenskog slikara Hinka Smrekara, pjesnik s anđeoskim krilima, torbom, kišobranom i zvijezdom iznad glave te stihovi *Ne na levo gledaj, ne na desno, kaj vrstniki poreko ne baraj! Kaj potomci poreko ne maraj!*

Naš domaćin još nije zatvorio tabernakul u hiži, pokazuje nam črnu kuhinju u kojoj se dimi sir, kušamo ga, uz to rakiju u kojoj su potopljeni izdanci planinskog bora (rušovje) koji raste iznad 1500 metara nadmorske visine. Matjaž kaže: – Za grlo. U odlasku za nama kokodaču kokoši, gaču guske, mekeću koze, čude se pijetlovi. Na poklon smo dobili rakiju za grlo i *Izabrane pesmi* Antona Aškerca, izbor je pripremio Matjaž Aškerc, a pjesnička je zbirka financirana iz općinskih sredstava općine Laško i to iz posebnih stavki za uređenje muzeja Antona Aškerca. Naravno, sve to ne čudi kad znamo da se 31. listopada u Hrvatskoj slavi Dan vještica, a u Sloveniji Dan reformacije i to kao službeni državni praznik i neradni dan, a osim toga Slovenci su jedan od rijetkih naroda u Europi koji slavi Dan kulture, na godišnjicu smrti slovenskog pjesnika Franca Prešerna, 8. veljače.

Nedjeljna šetnja, fascinacija jednom smokvom i gavran vran

Nedjeljna šetnja Laškim i fascinacija jednom smokvom koja se i tu udomaćila kao i u mnogim zagorskim goricama, a osim toga još je prepuna krunnih, ljubičastih plodova, iako je već mjesec studeni. Jesen je blaga i sunce je još živo. Doručak s pogledom na rijeku, maslac je iz Europske unije, džem, med i čaj iz Hrvatske, jaja su slovenska, sa susjedne *domaćije*, a ljubazni konobar, Bosanac. Odmah smo na ti, kako i priliči ljudima *od tamo*.

Ljudi na mostu gledaju vodu i ribiče, djeca hrane patke, tu стоји kip nezaobilaznog sv. Ivana Nepomuka sa svih svojih pet zvijezda oko glave, zaštitnik koji štiti mnoge, ali štiti i gradove od poplave koja je posljednji put u Laškome bila 2012. godine.

Razgovaram s Tonijem, za sebe kaže da je *slovenački* Hrvat, ali hrvatski govori s jakim slovenskim naglaskom i s mnogo slovenskih riječi. Došao je još kao mladić, pobjegao je od zagorskog blata i siromaštva u kojem za djecu nije bilo ni krumpira. – Laško je tad bilo sasvim drugo mjesto, ali opet meni lijepo. – pokazuje mi mali drveni most: – Onaj tamo mali črni most bio je glavni most na kojem smo se mi mladi sastajali.

Tu se oženio, djeca su mu Slovenci. Ispred Kulturnog centra Laško partizanski je spomenik, uređen, sa svježe obojenom petokrakom, cvijećem, upaljenim lampičima, stihovima slovenskog pjesnika Alojza Gradnika: *Brez solz in brez krvi, brez smrti zemlja nigdar ni domovina.* – Imate mnogo partizanskih spomenika. – kažem: – Ovo je treći u mojoj kratkoj šetnji Laškim. – Da, – kaže moj slovenski Hrvat – to je civilizacijska tekovina, podići i održavati spomenik. – Da, gledala sam film Rudar,¹ – kažem: – zato i idem u Hudu jamu zapaliti svijeću. Tu je razgovor prešao u tišinu. Toni nam je savjetovao da ne pitamo za Hudu jamu, već samo za Spodnju Rečicu. – To je tamo blizu, vidjet ćete, ima putokaz.

Stvarno, ima putokaz, Huda jama piše na dasci, strelica, ali krivo, nečije dvorište, kuće, okrećemo se. Nakon krivog putokaza, ipak smo naišli na pravi. Sumorno mjesto bivšeg rudnika, šumski put, Barbarin rov u šumi, teško uočljiv, mala kapelica koju je podigla Udruga za uređenje sakrivenih grobišta. Siva zgrada u blizini kapelice, vjerojatno neka uprava rudnika ili slični javni prostor, u dvorištu smeće, metalni otpad, tužan pas na lancu, glazba, sjena na prozoru, leljanje zavjese. Tko mi to u uho šapće: *Neću niz dol ovaj stran, u polju je gavran vran, u polju je noć i dan. Crn je vran i crn moj strah, vranje oko nemir plah, zla mi slutnja guši dah. Ah, na tuđe past ću tle, vran će kljunom oči te, grakćuć kobno krike zle.*²

Pohod po Orionovi poti

Nakon mučne slike Barbarinog rova i osjećaja tjeskobe koji je na nas ostavilo to mjesto, bježimo od gužve, žamora glasova, kafića, muzeja, ručkova. Vozimo se samotnom dolinom potoka Gračnice koji izvire u naselju Planina pri Sevnici, ponovo nas zadržavaju meandri i slapovi planinskog potoka u kojem žive divlje potočne pastrve, potoka na kojem su još u 12. stoljeću kartuzijanci lovili ribu. Putem se zaustavljamo i udišemo šumu, vodenu prašinu. Samo da je malo toplijе, osvježili bismo se u prozirnoj vodi. Titra zelenilo, sjena u šumi, javlja mi se Kosobrin,³ sakriva se iza bukve, mogla bih ga dozvati, reći mu: – Umrla sam od straha kad te uhvatio

¹ Film prati istinitu priču o rudaru Mehmedaliji Aliću (Leon Lučev), koji je 2009. u rudniku Huda jama (Barbarin rov) otkrio masovnu grobnicu s 1420 leševa, a žrtve su uglavnom žive zakopavali Titovi partizani 1945. godine. Alić je više puta bio sprječavan u otkrivanju istine zbog dogovora policije, vlasti i rukovodstva rudnika da se ne istražuje Barbarin rov kako bi se sprječilo otkrivanje točnog broja žrtava.

² Josip Murn: »Neću niz dol ovaj stran«

³ Lik iz pripovijetke Josipa Vandota: »Kekec nad samotnim ponorom«

Bedanec. Uska dolina potoka Gračnice s teško prohodnim putima nije slučajno od strane francuskih i talijanskih monaha kartuzijanaca izabrana za mjesto njihovog samostana, jednog od triju najstarijih u Europi. Zadivljeni potokom stigli smo u Jurklošter, od dvorca koji su spalili partizani ostala je samo kula. *Vljudno vabljeni na Pohod po Orionovi poti* udišemo svježi miris šume i vode. Orionov put vodi po mjestima (naslijedu starih kultura) za koja pater Karel Gržan u svojoj knjizi *V znamenju Oriona* prepostavlja da su bila megalitsko svetište *središte svijeta* u trokutu između Savinje, Save i Sutle. Prema Karlovim istraživanjima, *gradišča* u dolini Gračnice izgrađena su po zvjezdanim koordinatama zviježđa Oriona, a sve prema onoj: *Kako na nebu, tako i na zemlji.*

Naš izlet prek meje bliži se kraju. »*Istina je, mi smo tek plahi križari i hodači koji ne poduzimaju ustrajne pothvate, pothvate bez kraja. Naše su ekspedicije tek obilasci, i završavaju navečer kod ognjišta od kojeg smo i kre-nuli. Polovica naše šetnje tek je vraćanje po vlastitim tragovima.*«⁴

⁴ Henry David Thoreau: »*Hodanje*«

Gospin slavonski krug

I. ROĐENJE U ADOLFOVCU

Sve počinje Malom Gospom u Višnjevcu. Rođenje Blažene Djevice Marije slavi se nadomak Osijeku. U crkvi koja nalikuje ružičastoj bombonijeri, sa zvonikom kao najvišom slavonskom točkom, sve do *eseker-skoga* centra i konkatedrale apostolskih prvaka sv. Petra i Pavla. Izniknula kao bundeve na višnjevačkim poljima, crkva Male Gospe okuplja stonovnike nekadašnjega Adolfovca na molitvu. Učinio je nacistički krvnik problematičnima i ranija imena grofova Pejačevića, pa je naziv osječkoga sela promijenjen u ono s mirisima i okusima višnje. Spomen sokova, za razliku od starog imena mjesta, ostao je živjeti na susjednoj željezničkoj postaji, nazvanoj po tvornici bezalkoholnih pića ispijanih na slamčicu – Frigis. Nema ljudske logike u mijenama, samo crkveni god stalan jest. Došao je i tramvaj posljednjega desetljeća nadomak sakralnoj čuvarici Višnjevca, zaorale tračnice umjesto plugova rahlim lenijama, onima kojima su očevi i majke, bake i djedovi, drevni Joakimi i Ane, vodili unučad putem dravskih vrbaka i šaša, prečicama putem Pampasa i hipodroma gledati moćnu rijeku. I radovala se Marija Višnjevačka prvoj šećernoj vuni u kirvajskom vrtuljku, sklopljenih ruku od sedamdesetih godina prošloga stoljeća, kada se iz obiteljske kuće vjernička svjetina upustila u izgradnju prikladnjijega objekta. Vršilo se žito, hranila marva, zveckale čaše i krigle s večeri izmorenih ratara čiji rakijaški glasovi dopiru iz čuvene gostionice *Palilule*, čuvali obrisi ljetnikovca grofovskе obitelji i kapelice sv. Marije, spomen na vjerski identitet ubogih poljoprivrednika, iz druge polovice 19. stoljeća. Crveni tramvaj iz župnih početaka s novim, produženim dobom, zašarenio se poput svježe okrećenih fasada na kućama žitelja koji će radije u klimatizirani trgovački centar. I sve je manje obrađenih vrtova, sve više zemlje obrasle u korov. Šorovi jesu uređeni, slijevaju se novogradnjom prema centru mjesačca. Dom zdravlja, pošta, kiosk, pekarna, ljekarna, sve što suvremenom čovjeku treba uz crkvu. I gotovo zaboravan pogledati na katolički kalendar, čudeći se što je otpo-

čeо stalni krug od rođenja Majke Božje Marije, koja nije ni slutila da na svijet dolazi u tom slavonskom Nazaretu, danas već gradiću u 21. stoljeću, sramežljivom zbog zapisane i iznevjerene prošlosti, a opet, hrabre zbog izvojevanih pobjeda, među koje spada i slobodno slavljenje crkvenoga goda, bez bojazni da će bližnji prijaviti bližnje zbog molitvenika i krunice. Rođena si, Marijo, ovdje uz Dravu, patit ćeš, vjerovat ćeš, opstat ćeš.

II. BEZGREŠNO ZAČEĆE POKRAJ ŽUTOGA DVORCA

Moј djed Šamuka rođen je 8. prosinca 1928. godine i prošao je Križni put od Dravograda do Virja. Nisam znao ništa o tome, video sam tek žablju brazgotinu na oku i žuljeve na nozi, misleći da pripadaju tvrdom kopnju meke ladimirevačke zemlje, tamo na Otoku. Petnaest godina kasnije, kada je maloljetni mladić unovačen u Pavelićev tjelesni zdrug, vježbajući bajonetama čuvanje Poglavnika, u cipelama većima tri broja nego što su dječački tabani mogli podnijeti, rođen je veliki američki pjesnik, glazbenik i redatelj Jim Morrison. Moј djed nikada nije slušao *The Doors*, ali je svaki rođendan slavio kao drugo rođenje, kao podsjetnik da ga, kao ni oca i stričeva, kao ni mene, nije trebalo ni biti nakon Drugoga svjetskoga rata. Odlazio je pješice zahvaliti u četiri kilometra udaljenu valpovačku župnu crkvu Bezgrešnoga začeća BDM, posvećenu daleke 1778. godine, bijelu baroknu ljepoticu s jednim zvonikom. Nije djed mogao usporediti zvuk orgulja s onima Raya Manzareka, niti je mogao zamisliti bol svijeta kada je na njegov 52. životni krug ubijen John Lennon, ali je sklapao svoje snažne ruke upirući pogled prema nebesima sa samo jednim pitanjem: Zašto? Koračajući parkom nasuprot crkvi, pored nacionaliziranoga dvorca obitelji Prandau-Normann, mislio je na sve stradale podunavske Švabe u radnom logoru Valpovo, gore na Zelenom briješu, gdje im kosti počivaju uz kapelicu sv. Roka. Maštovit poput brata Fabijana, on, amaterski glumac i vatrogasni zapovjednik, prizivao je u sjećanje dan kada su Joakim i Ana u poodmakloj dobi dobili svoju kćer jedinicu, pokušavajući ljudski dokumenti Božje, svjestan da je nemoguće, da je nedohvatljivo. Puštao je žuljevima ponovno prokrvariti, onesposobiti se vlastitom voljom, kada su to već drugi ionako ranije napravili svojom, osakativši ga za jedan miran život slavonskoga seljaka. Hodao je teško i samouvjereni, zahvaljujući Gospodinu što je prezivio, što svjedoči svakodnevnom omalovažavanju ratar-skoga truda i znoja, vjerujući da je još teže bilo u Herodovo vrijeme, ako već netko smatra da je Titovo bilo lagano. Nimalo nesvrstan, nasljednik Mačekove roditeljske linije, sanjao je slobodnu i neovisnu Republiku Hr-

vatsku, znajući da ona može doći jedino blagoslovom s neba. Kada je ona napokon došla, bilo je prekasno za djedovo načeto zdravlje, ali ne i za onu istu, staru zahvalnost. Umro je izmučen moždanim udarima, dva dana poslije svete Majke Terezije, bez glasa na usnama jer je odavno izgubio moć govora, a samo žablja brazgotina i žuljevi govorili su kako je riječ o istom čovjeku s Križnoga puta, ostarjelom i razočaranom. Njegovom najstarijem unuku ostalo je bijelom valpovačkom zvoniku postaviti također samo jedno, ali bezvremensko pitanje: *Djede, je li vrijedilo?*

III. POHOĐENJE KOD UŠĆA DRAVE U DUNAV

Televizijski snimatelj Žarko Kaić snimio je spasonosni šlep stanovnika Aljmaša, Dalja i Erduta prvoga kolovoskoga dana 1991. godine, ne sluteći da će doživjeti još samo 27 ovozemaljskih svitanja. Tu, ispod crkve Pohođenja Blažene Djevice Marije, ili Gospe od Utočišta, na dunavskoj obali natisnuta slavonska čeljad, zbungena što mora, kao u Osmanlijsko vrijeme, ponijeti Gospin kip rijekom u suprotnom smjeru. Gleda li s Neba ovaj jad biskup Đuro Patačić koji je posvetio crkvu 1715. godine, ne shvaćajući da nije kraj barbarским vremenima? I zuji tako kamera snimatelja Kaića, tek nešto tiša od mrmorenja svjetine i brodskoga motora, bilježeći zapjenjenu rijeku, i više nije sigurno ulijeva li se Drava u Dunav, ili je obrnuto. Jer, spasenje dolazi s Osijekom, okruženom i granatiranom prijestolnicom, prema kojoj nemaju milosti njezini dojučerašnji stanovnici. I bit će do temelja srušena Gospa od Utočišta, i ostat će jedino ulazni zidovi, oko kojih mora niknuti Labudica novih dana, ostakljena i skrivena pod role-tama suvremene arhitekture. *Blagoslovljena Ti među ženama i blagoslovljen plod utrobe Tvoje*, odzvanja širokim rijkama Elizabetin glas, no mogu li ga čuti izbjeglice sa svojih ognjišta, uhvaćene u povjesnoj razdjelnici prema kojoj se i požari i poplave minulih stoljeća doimaju kao bezbolna i prolazna nevolja, za razliku od novovjeke što ju prirediše velikosrpski osvajači. Putuje teglenica sve dalje od aljmaškoga rta, i nema dobre nade, kada sve postaje prah i pepeo. Blagoslovi, Bože, putnike toga nevremena, podari im snagu povratka, vjeru da nije uzaludno izgubiti sve, jer samo tako i ono *sve* može biti ponovno pronađeno i obnovljeno. Stojim 27 godina kasnije pred Labudicom, u mislima na poginuloga snimatelja Kaića, na one koji su poput Marijana Gubine prošli 260 dana pakla, ah, gotovo sedam ciklusa kušanja u pustinji Mrtvači, gdje nije bilo ni mednoga sača u lavljoj utrobi, a svaki je dan nudio tjeskobnu priliku pokloniti se Nečastivom, kao da se šlepovi ufanja neće vratiti. Lako je danas, kada miris

fiš-paprikaša obavija suznu, zimsku dolinu, hvatajući prve tračke proljeća, okrunjenoga erdutskim Majpanima obećanih vjerenica, rodiljama nove, možda sretnije djece na pristaništu drugačije slobode. Ne ponovio se žalobni konvoj, nezasluženi plač i škrugut zubi, iznevjerene misli radišnoga aljmaškoga bića, nepripremljenoga da eshaton može biti vidljiv golid, orosenim okom. Dodirni onaj ulazni zid ruševine, hodočasniče, oprosti ako možeš u svojoj skromnosti, i ne zaboravi muku svojih pradjedova kojima si došao u pohode. Vjerujte, Elizabete, dolazi nejaka Nazaretska Marija, njezina ruka nudi okrjepu, živi spas.

IV. UZNESENJE NA SPOREDNOM KOLOSIJEKU

Samo vagoni vlakova i konduktori znaju imena dviju lokalnih stanica između Koške i Bizovca – Normanci i Cret. Kloparajući njima usred guste, sačuvane hrastove šume, pogled zaluta i natjera putnika na silazak, spuštanje željezničkim nasipom i vijugavim puteljkom u Topoline. Najskrivenija crkvića Velika Gospa u domovini tamo se odlučila skrasiti, između dva kukuruzna polja, s rozetom-ogledalcem i limenim krovom kao gromobranskom zaštitom. Ali koja bi munja udarila u to sveto zdanje, u koje i na četrdeset stupnjeva Celzijevih ulaze hodočasnici, ispod ovalnih vrata omeđenih crvenom opekom, nakon što prethodno ostave bicikle i obrišu znoj. Topoline, kao topot ustrajnih vjernika topline, kao galop neumrle ravnica vjere u simboličnoj Crkvenoj ulici, darovanoj onima koji znaju dobro gledati. Baš kao i mozaik iza oltara, na kojem Krist iznad svetohraništa pobjeđuje savinutu zmiju, nadvladava za sve žitelje Andrijevca i Ordanje Dalmatinske, nepoznatih mjesta čija imena sugeriraju da su jednom davno doseljenici iz zaleđa Jadranskoga mora pristigli *vlakom bez voznoga reda* i ugledali leniju pripravljenoga konaka. Skromni Križni put, Gospina šilja u nastajanju, karta u jednom smjeru, pa kako se tko snađe. Nema hlada u Topolinama, temperatura ni noću o svetkovini Uznesenja Blažene Djevice Marije ne spušta se ispod dvadeset i pet stupnjeva, ali ništa ne može spriječiti snagu petstotinjak žitelja, gostoljubivih i vjernih, čak i kada se priroda i ratovi urote protiv njih. *Ovo je najbolje mjesto gdje Marija izabra biti uznesena na Nebo*, šetaju misli, prisjećajući se što je sve Nazarećanka morala proći od rođenja do ovog trenutka, i kakvu je bol nosila sa sobom, skrivajući je poput čeda na slamici od mukotrpnoga i ubilačkoga popisa stanovništva Herodova zemaljskoga kraljevstva.

I gle, već je suton, crvena kugla olovnom težinom odlazi na počinak prema Našicama, i nema više mjesta malodušnosti kada je krug zatvoren. Stapa se suzama radosnicama natopljenim žitnim poljima zvonjava vi-

njevačke, valpovačke, aljmaške i topolinske crkve. Četiri godišnja doba zemnoga ciklusa, nepregledna prostranstva varljivoga uroda, onoga u nekoliko kuna otkupljenoga, ali neprocjenjivoga, kada se melodija prostre Šokadijom poput pastirskih pokrivača uz vrance i telad noćnih ispaša. I, gle, opet čuvaju Joakim i Ana svoju djevojčicu, pazeci da joj skuti ostanu tople poput neukaljana srca. Istodobno zvona, zvižduka vlaka i fijuk ljetnoga povjetarca šapuću obamrlim tjelesima: *Vrijeme je, ustanite, hajdemo!*

Sreća sv. Franje

ESEJ

Odnos sreće i siromaštva u duhovnom pogledu sv. Franje Asiškoga

Nije posve sigurno kada je nastao ovaj tekst koji sam izabrao kao polaznu točku za govor o odnosu sreće i siromaštva u duhovnom pogledu sv. Franje Asiškoga. Radi se, dakle, o nadahnutom djelu »Savez sv. Franje s gospodom Siromaštinom« u kojem se istinski osjeća zanos svetog Franje i ljubav prema siromaštini kao jednom od temelja njegove religioznosti. Danas se općenito drži da je nastalo 1250. – 1260. Nije poznat autor, spominju se imena Antuna Padovanskog, Ivana Parentia, Ivana Parmskog, Krescencija iz Iesia, Cezarija Špajerskog. S nekom izvjesnošću može se reći kako je teško da je autor sveti Antun dok je najizglednije to Ivan Parmski. *Savez sv. Franje s gospodom Siromaštinom* djelo je koje u punini prikazuje romantičnost i zanesenjaštvo kojim je odisala Franjina religioznost, a koja je imala snagu doprijeti kako do racionalizma onog vremena tako i do racionalizma i relativizma našeg vremena. Reći će G. K. Chesterton: *Nitko više nije isti nakon što se upozna sa sv. Franjom.* Kada se njega upozna, racionalizam i relativizam gube svoj smisao jer njegova nas priča čini tako uvjerenima u ono o čemu govori. On ne ostavlja čovjeka mirna u svom racionalizmu i relativizmu, već ga oduševljava i pribija uz zid tih dvaju pravaca i tada ostaje jedino jedno rješenje, okrenuti se i pronaći novi put, put k svjetlu i sreći – vječnoj i sadašnjoj. Sad nam ostaje pitanje mogu li zanos i romantika ući u djelo koje bi trebalo naginjati filozofiji. Je li moguće spojiti zanos, romantiku i filozofiju u jednu smislenu priču? Pa pokušajmo.

»Kraljevstvo nebesko s pravom pripada onima koji svojevoljno ne posjeduju ništa od zemaljskih dobara zbog duhovne odluke i želje za vječnim dobrima. Tko ne mari za zemaljska dobra, i treba da živi od nebeskih dobara; neka sretnim ustima blaguje slatkice mrvice što padaju sa stola (usp. Mt 15, 27) svetih anđela u sadašnjem progonstvu onaj koji se odrekao sviju zemaljskih dobara i sve smatra izmetinama (usp. Fil 3, 8) pa zavređuje kušati kako je sladak i dobar Gospodin (usp. Ps 34, 9; 1 Pet 2, 3) (SgS, 3).«

Već u proslovu možemo osjetiti onu slobodu koju donosi potpuno siromaštvo. Tko čezne za duhovnim, višim vrijednostima, ne okreće pogleda na niže, prizemne i zemaljske stvari. Neka sretnim ustima blaguje mrvice, toga ne može činiti drugi doli onaj zaljubljenik, vječni zaljubljenik poput sv. Franje. Takav će naći sreću u mrvicama i u duhu. Takav može biti liшен svega i ipak biti najsretniji čovjek na svijetu. Možemo, legitimno, postaviti pitanje: *Postoji li takav?* pa i odgovoriti: *A zašto ga ne bi bilo?* Netko tko možda već živi među nama ili netko tko nadolazi, uvjeren sam da će morati slijediti sv. Franju, takav će moći ponijeti svijet u one sfere duboke kršćanske duhovnosti u današnje vrijeme već zaboravljenе.

Franjo je primijetio daleko prije nastanka antikapitalističkog pokreta, kako su kapital i veliko vlasništvo pogubni za moral. Po njemu sreća ne dolazi od materijalnih stvari, već od čista duha. Nekoliko stoljeća kasnije, Schopenhauer će isto zaključiti kako se »ljudi tisuću puta više trše oko stjecanja bogatstva, nego oko izobrazbe duha; dok našoj sreći mnogo više pridonosi ono što jesmo nego ono što imamo.« Ljudi se uvijek iznova vraćaju svojim manama i popuštaju pred sjajem bogatstva, tj. kako bi rekao autor, klanjaju mu se i grabe se za izmet, dok im istinska sreća ostaje izvan dohvata. A sveti se Franjo svim žarom duha dao na potpuno suprotno junačko djelo, on ju je tražio, čeznuo za njom i »nije krzmao pred protivštinom, nije se plašio neuspjeha, nije izbjegavao napor, nije zazirao ni od kakve tjelesne nevolje samo zato da bi mu se konačno pružila mogućnost da uzmogne prisjeti do nje kojoj je Gospodin predao ključeve kraljevstva nebeskoga (usp. Mt 16, 19) (SgS, 4).« Jer je rečeno »blago siromasima u duhu, njihovo je kraljevstvo nebesko (usp. Mt 5, 3).« Sveti je oduvijek volio i težio za zemaljskim, kako je valjda od zemlje stvoren, ima neku težnju da k njoj okreće svoje biće, a ne uviđa kako ga je Bog stvorio, a ne blato samo od sebe. A sv. je »Franjo poput radoznalih istraživača počeo obilaziti ulice i trgove grada, i pomnivo je tražio onu koju ljubi duša njegova (usp. Pj 3, 2) (SgS, 5).« Te riječi bijahu priprostim ljudima nerazumljive. Jako su mrzili siromaštinu i od nje se uklanjali, a on ju još traži. Pa otide odličnicima misleći kako oni razumiju. A oni mu rekoše još grublje: »Siromaština koju tražiš neka uvijek bude tvoja, i twojih sinova, i twojih potomaka nakon tebe (usp. Post 13, 15). Nama više odgovara to da uživamo naslade, da obilujemo bogatstvom, jer je kratka vijeka i tužan život naš i nema lijeka kad čovjeku dođe kraj (usp. Mudr 2, 1) (SgS, 6).« Eto vam vaš tužan život, kako sami rekoste, Franjo želi biti sretan. I ljudi ne shvatiše kako su siromašni slobodni i laki, bez tereta i bez briga. Siro-

maština donosi slobodu, ali oni poželješe biti robovi zemaljskih stvari. I »Bog reče: 'Bezumniče! Već noćas duša će se tvoja zaiskati od tebe! A što si pripravio, čije će biti?« (Lk 12, 20)«

Sv. Franjo nadalje pronalazi dvojicu siromaha i ti mu siromasi ovako rekoše: »Siromaština je jedinstvena pojava. Svaki je čovjek prezire zato što se ne nalazi u zemlji onih koji žive udobno (usp. Job 28, 13). Zato je skrivena njihovim očima; ona izmiče i pticama nebeskim (usp. Job 28, 21). Jedino je Bogu poznat njezin put i mjesto gdje prebiva (usp. Job 28, 23) (SgS, 10).« »Ako dakle, brate, želiš doći do nje, svuci svoju svečanu odjeću (usp. Jdt 10,3) i odbaci svako breme i grijeh koji lako zavodi (usp. Heb 12, 1) (SgS, 11).« Jedino tako je moguće doći do blaženstva, odbacivši sve što nas sputava. Jedino se tako dolazi do Neba i duhovnog blaženstva, samo slobodni i neopterećeni lete tako visoko. Søren Aabye Kierkegaard reći će da je potpuno odreknuće važan korak da se dosegne istinska vjera. Odbacite sve i »kažem vam da će svako mjesto na koje stupi vaša nogu biti vaše (usp. Pnz 11, 24) (SgS, 13).« Zvući kao paradoks, ali ni toga se ne treba bojati jer što li je paradoks, doli tek ljudska logika koju izigrava božanska svemoć.

»Ljudima se često predbacuje«, govori opet Schopenhauer, »da su im želje usmjerene prvenstveno na novac, i da ga vole iznad svega.« No tvrdi da je prirodno, čak i neizbjježno voljeti ono što svakoga časa može promjeniti za bilo koji od predmeta naših promjenjivih i raznolikih prohtjeva. Hrana je dobra za gladnoga, lijek za bolesnog, ali samo novac je, tvrdi, apsolutno dobro jer rješava ne samo jednu, već mnoge potrebe. No bogatstvo bi trebalo biti osiguranje, a ne sredstvo pribavljanja užitaka svijeta. Samo bogatstvo po sebi ne bi bilo zlo, ali tko ga se grčevito drži, a ono uglavnom tako djeluje na ljude, taj ne diže pogleda k nebu u neke više predjele duhovnog života. Takav ostaje prizemljen za realne, sitne i beznačajne stvari koje donosi bogatstvo. Ovo dakle nije poziv za sve, ali oni koji odaberu put radikalne svetosti, moraju izvršiti taj korak odreknuća. »U odreknuću ja se ostavljam svega«, veli nadalje Kierkegaard, »ovo kretanje vršim u sebi samom, pa ako ga ne izvršim, tada je to isključivo zato što sam plăšljiv, slab i bez oduševljenja... (...) Vjerom se ne odričem ničega, nego, naprotiv, ja u vjeri dobivam sve...« Ili da kažem još radikalnije, ono čega se odrekнем, pretvara mi se u bogatstvo, istinsko bogatstvo.

Postoji još jedno nesuglasje. Kada gledamo na ovaj svijet neduhovnim očima, onda često primijetimo kako se u ovom životu događa da pravednici žive u teškoj oskudici, a nepravednici u bogatstvu i obilju. No »pra-

vednika ne sažalijevaj zbog siromaštva u ovomu životu«, reče jednom sveti Ivan Zlatousti, »nego ga smatraj blaženim zbog budućega obilja dobara.« »Ta ova malenkost naše časovite nevolje donosi nam obilato, sve obilati-je, breme vječne slave, jer nama nije do vidljivog nego do nevidljivog: ta vidljivo je privremeno, a nevidljivo – vječno (2 Kor 4, 17-18).« No »prije nego što počneš uživati u budućoj slavi, već sada ti je u baštinu pala na-grada, u obnavljajućemu trpljenju naše duše koja postaje mudrija i bogobojaznija, osnaženija strpljenjem, krjepkija i snažnija (sv. I. Zlatousti).« I možemo slobodno nadodati – sretnija jer »krepostan čovjek je sretan što živi krepšno (KKC, 1810)«, neovisno o situaciji u kojoj živi. Odakle sve-tom Franji zanos i tolika ljubav, pa nadalje i romantična sreća i dječačka radost, sve to imalo je jedan jedini izvor, Krista! On je bio jedini izvor iz kojeg je pio sv. Franjo i koji ga je učinio tako sretnim i radi kojeg je sa smiješkom sve odbacio, naravno, da bogatstvo stekne.

U nastavku *Siromaština* govori o svojoj prvoj radosti. Bijaše ona s Adamom i Evom, s prvim čovjekom u Raju. »Mislila sam da će s njim boraviti dovjeka jer ga je Svevišnji stvorio kao pravedna, dobra i mudra te smje-stio na najubavije i najljepše mjesto. Bijah uvelike radosna, sve vrijeme sam igrala pred njim (usp. Izr 8, 30) jer ne imadalaše nikakva vlasništva, sav bijaše Božji (SgS, 25).« Nije li možda u tome sreća, biti sav Božji? No nakon njihove nesretne sudbine tražila je onoga s kim bi sklopila savez, ali je Abrahamu, Izaku, Jakovu i ostalima obećano bogatstvo i zemљa u kojoj teče med i mljeko (usp. Izl 3, 17), u njima nije našla saveznika sve »dok iz krila Očeva (usp. Iv 1, 18) nije na svijet došao Svevišnji koji me ponovno najmilostivije potražio (SgS, 30).« I »s obzirom na mene izabranicima je svojim sačinio oporuku i potvrdio je neopozivim izričajem govoreći: 'Ne-mojte posjedovati ni zlata ni srebra, ni novca. Nemojte nositi ni kesu, ni torbu, ni štap, ni obuću, i nemojte imati dviju haljinu (usp. Mt 10, 9-10; Lk 9, 3) (SgS, 31).« I, nadalje, mnoge slične riječi. U svemu je on ljubio si-romaštvo. I nakon mnogo godina dođoše neki novi ljudi »bijahu gorljivi duhom, radosni nadom, u nevolji strpljivi (usp. Rim 12, 11.12), krotka i ponizna srca (usp. Mt 11, 29). Čuvali su mir duše, sklad kreposti, među-sobnu slogu, povezanost srdaca, radosno jedinstvo zajedničkoga života (SgS, 37).« Bijahu oni jednostavni, siromašni i sretni. Bijahu oni izazov za sve koji su došli nakon njih.

Je li, dakle, moguće povezati sreću i siromaštvo? Vidimo u Franjinom slučaju da jest, premda moramo ovdje razlikovati izabrano siromaštvo po-radi kraljevstva Božjeg i ono siromaštvo potrebnika, koji su potrebni milo-

srđa. »Istina je«, vele braća u *Legendi trojice drugova*, »da smo siromašni, ali siromaštvo za nas nije teret, kao za druge potrebnike, budući da smo postali siromašni našim slobodnim izborom, po milosti Božjoj, slijedeći njegov savjet (LegTd 39).« Možda je, još da nadodamo, rođenje u Betlehemu najljepši izraz sreće siromašnih. On, kome se sva tri svijeta pokoravaju, komu se horde Andjela klanjaju »položen je«, kaže evanđelist, »u jasle, jer za nj nije bilo mjesta u svratištu (usp. Lk 2, 7).« A prvi posjetitelji bijahu siromašni pastiri što su pasli stada na proplanku iznad grada, a i njegovi učenici, trideset godina kasnije, bijahu redom priprosti i siromašni ribari. Kakav je to Kralj koji je odbacio zlatno prijestolje i nije imao gdje glavu nasloniti (Usp. Mt 8, 20)? Kakav je to Kralj koji se okružio priprostim siromasima, bolesnima i malenima, pa ipak je s takvom miroljubivom vojskom osvojio svijet? To je Isus Krist, Franjin Kralj. Kralj sretnih siromaha.

Jedino Bog dostaje

U intelektualnom diskursu prvi i osnovni korak prilikom opisa neke pojave, činjenice ili same stvari utvrđivanje je opsega njegova pojma. To nije zahtjevna zadaća ukoliko govorimo o materijalnoj stvari koju možemo kvantitativno opisati. Ukoliko govorimo o nečemu nematerijalnom, tada se nalazimo pred izazovom da u sadržaj opisivanog pojma uključimo sve ono što tom pojmu kao općeprihvaćeno ili kao samorazumljivo pridjeva najveći broj ljudi. U tom slučaju vjerojatnost da budemo precizni, sveobuhvatni, pa čak i da zadovoljimo, nepisani standard društva biva najveći. Međutim, što ukoliko bismo željeti opisati nematerijalni pojam koji ulazi u onu sferu koja je podložna pridjevanju divergentnih atributa s najrazličitijih spektara političke, kulturološke, filozofske, povijesne, nacionalne ili bilo koje druge instance? Kako u tom slučaju pronaći barem prividno suglasje i barem toliku objektivnost koja bi imala odmak od subjektivne percepcije kroz prizmu navedenih postavki?

Pojam sreće nedvojbeno je, ma koliko to na prvi pogled djelovalo nestvarno, uistinu izrazito kontroverzan pojam oko kojeg je gotovo nemoguće postići suglasje na različitim stranama društvenog bića. Ma koliko ta, u suvremenom svijetu suviše zloupotrebljavana riječ *kontroverza* zvučala odbojno, i koliko samom svojom pojmom izaziva nelagodu, posve je izvjesno da je sreća pojam koji zahtijeva filozofski instrumentarij kao podlogu za ikakvu raščlambu koja bi išla dalje od etimologije jer predstavlja zadaću koju jedan prosječno obrazovan čovjek teško može percipirati, još teže smisleno objektivizirati pa potom valjanim zaključivanjem i formulirati. Suglasje oko takva pojma, posve je izvjesno, mora biti kontroverzno u svojim razmimoilaženjima. Sreću je, kao i mnoge druge slične pojmove koji opisuju najdublje duhovne stvarnosti, puno lakše razumjeti samim životnim iskustvom, dok je objektivizacija zadaća pred kojom se umnaju razmimoilaženja. Tome svjedoči cijela povijest filozofske, teološke, politološke, književne, historiografske i ine misli u kojoj je bilo vrlo malo suglasja, a izrazito mnogo prijepora, suprotstavljenih mišljenja te u naj-

većem broju slučajeva nadogradnji postojećih koncepata, možda i više u načinu postizanje te iste sreće nego u samom pokušaju opisa.

Ono što je nedvojbeno činjenica oko koje bismo u najvećoj mjeri postigli jednoglasje, neovisno o poziciji koja pruža specifičnu perspektivu poput nacije, rase, vjere, stupnja obrazovanja i slično, temeljna je činjenica da će svi – ma kako god opisali sam pojam sreće, uglavnom biti suglasni oko stava da je ona nešto imaginarno, duhovno i neopipljivo, neka žudnja inherentna svakom čovjeku za kojom on trajno teži i koju pokušava u svome životu ostvariti.

Prema definiciji sreće u religijskom leksikonu Aristotel je sreću (*Eudaimonia*) odredio kao temelj čovjekova čudoredna djelovanja, te je to shvaćanje prihvaćeno i od strane kršćanskih moralista koji su je povezali s Bogom kao vrhovnim dobrom, za kojim čovjek uvijek i u svemu teži, a u potpunosti se može postići samo nakon smrti u blaženom gledanju Boga (Toma Akvinski) i u savršenoj ljubavi prema njemu (Duns Skot).¹ Pogleđamo li u filozofski rječnik vidjet ćemo da se navedeni *eudaimonizam* definira kao pogled u kojem je sreća najviše dobro, s vrlo ciljanom napomenom na suprotnost značenja termina *zadovoljstvo* (hedonizam) u odnosu na *sreću*, koji ne samo da nisu istoznačnice nego su štoviše suprotstavljeni.²

Kada u svojim *Ispovijestima* sveti Augustin govori o krivim putovima svoga traganja za srećom, on piše: *Nisam znao da se upravo u tom sastoji velika moja nesreća što sam tako duboko pao i oslijepio da ne mogu zamisliti svjetlo poštenja i ljepotu koju treba ljubiti radi nje same, a koju ne vidi tjelesno oko, nego se samo vidi iz dubine duše.*³ Dakle, nesreća se (u svom općem poimanju) prema Augustinu sastoji u nespoznavanju i neljubljenju ne nekog partikularnog vida ljepote ili poštenja (ili bilo kojeg skolastičkog transcendentala), već doslovce samog bitka kao osnovice na kojoj cijelokupna zbilja egzistira, a koja je inherentna svakom biću i koju s vremenom razotkriva u samoj osobi živoga Boga.

Pokojni profesor Ivan Kozelj, u knjizi *Savjest, put prema Bogu*, zaključujući o savjesti u svjetlu kršćanskog personalizma, u želji da osvijesti u suvremenom čovjeku punu svijest o njegovu vlastitom dostojanstvu te je tako pomogne izbaviti iz sustava kapitalističkog izrabljivanja i uništenja kroz razne oblike duševnih i materijalnih totalitarizama i uvjetovanosti,

¹ Opći religijski leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002., str. 888

² The Penguin dictionary of Philosophy, London, 2000., str 182

³ A. Augustin, *Ispovijesti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., str. 127

kaže da *ne mogu pravo upoznati sebe, ako ujedno ne nastojim upoznati Boga jer je srž mojega bića sva u odnosu prema Njemu. Sva najsuptilnija istraživanja, sve vrlo učene refleksije prije će pridonijeti da se izgubim negoli da se nađem ako ne želim spoznati no samo sebe. Čovjek se ne spoznaje – niti se može pravo afirmirati niti ljubiti – nego samo u Bogu ili pred Bogom.*⁴

Dakle, nema spoznavanja osim pred Bogom, nema definiranja vlastita identiteta nego pred onim pred kojim sve stoji. Korak dalje, ujedno i krajnji korak bilo bi blaženo gledanje (*visio beatifica*), neposredno spoznavanje, te takvo ulaženje u pravu sreću, koja je trajna i nepromjenjiva, nedjeljiva i jedna, u jednoj riječi savršena. Da bismo ušli dublje u taj odnos, morali bismo se ozbiljnije pozabaviti teorijom spoznaje i velikanima duha i misli poput Jaspersa, Berdjajeva, Dostojevskog, Newmana, Blondela i dalje, no time bismo dosegnuli opseg najmanje jedne doktorske disertacije.

Na ovom tragu isusovac Ivan Koprek u svojem priručniku za studente, vraćajući se na pojam *eudaimonie*, tumači da deseta i posljednja knjiga Nikomahove etike pokušava razotkriti Aristotelovo shvaćanje smisla dobroga života, da *kontinuirana intelektualna kontemplacija najviša je i najproduktivnija ljudska aktivnost*. Takva aktivnost je korištenje najbožanstvenijeg dijela koji se nalazi u nama. Aristotel ipak okljeva donijeti zaključak kako je intelektualna spekulacija po sebi dobar način življenja za čovjeka: *takov je život previsok za čovjeka; jer samim time što je čovjek, ne znači da će tako živjeti, ali će imati ovu božansku iskru u sebi.*⁵

Edmund Runggaldier tumačeći čovjekovu čežnju i ispunjenje kroz stup Aristotela i Tome Akvinskog zaključuje da *Sreća ne može biti u postignuću vanjskih dobara, ni prirodnih dobara, ni rukotvorina, ni tjelesnih dobara. Ono za čim ljudska bića konačno čeznu, prema Akvincu, jest njihova savršenost, to jest ostvarenje najviših snaga njihove duše. Ispunjene je obećano u životu koji slijedi kroz spoznaju i ljubljenje Boga u »visio beatifica«.*⁶

Alfred Schneider u svojoj Kristologiji tumačeći teološku ostavštinu Karla Rahnera piše da *sva čovjekova transcendentalna pitanja nalaze odgovor u susretu s Isusom iz Nazareta. Da bi čovjek zaista i našao taj odgovor u Kristu, on se mora izložiti svojim dubinskim pitanjima. On mora iskreno prisluškivati dubinske težnje svojega bića. I tada će otkriti da u obliku slut-*

⁴ Ivan Kozelj, *Savjest* - put prema Bogu, FTI, Zagreb, 1990., str. 126

⁵ Ivan Koprek, *Mala povijest etike*, FFDI, Zagreb, 2004., str 24-25

⁶ Edmund Runggaldier, *Oči vjere* (Zbornik u čast Josipa Čurića SJ u povodu 75. obljetnice života), FTI, Zagreb, 2002., str. 82-83

nje već nosi u sebi ideju Krista, kao i ispunjenje svojih težnja. I tada poen-tira dolaskom preko ovozemnog djelovanja i privremene ograničene sre-će, do one u vječnosti zaslužene besplatnim Kristovim darom: ... *čovjek u ljubavi prema bližnjemu traži Onoga u kojem su ljubav prema bližnjemu i ljubav prema Bogu spojene u jedno, u kome nema razočaranja jer on samim sobom opravdava angažman ljubavi.*⁷ Dakle, prema profesoru Schenideru, Karl Rahner kao možda najveći teološki autoritet prošlog stoljeća smatra da sreća (ili kako Akvinac govori *blaženstvo*) ne može biti zadovoljena u izvanjskim stvarima, već samo u Kristu. Upravo to govori i sam Akvinac: *isključeno je da bi čovjek mogao naći blaženstvo u stvorenom dobru. Jer blaženstvo se sastoji u nekom savršenom dobru koje potpuno umiruje ljudsku težnju... Samo sveopće dobro može smiriti ljudsku volju. Sva stvorenja posjeduju dobrotu u ograničenoj mjeri. Prema tome jedino Bog može ispu-niti čovjekovu volju...* Dakle, *čovjek može naći blaženstvo samo u Bogu.*⁸

Dobrim življenjem možemo doći do predokusa prave sreće (bez razočaranja ili kojeg nedostatka), međutim sreću treba zaslužiti (Mt 25:21, *Reče mu gospodar: Valjaš, slugo dobri i vjerni! U malome si bio vjeran, nad mnogim ču te postaviti! Udi u radost gospodara svoga!*), prema njoj valja ustrajno ići (Dj 14: 21, *Kroz mnoge nam je nevolje uči u kraljevstvo Božje*) i do nje nam je, u onom obliku koji jedini može zadovoljiti neutaživu žeđ našeg srca, tek doći (Lk 23:43, *Zaista ti kažem: danas ćeš biti sa mnom u raju!*). Uistinu nema sreće izvan Boga. Bog je ostvarenje svake naše du-binske težnje i odgovor na svako najiskonskije pitanje našega bića. Vrlo dobro je sve to sažeto definirao već spomenuti Augustin u svojoj možda neprepoznatljivoj rečenici kojom i započinju njegove već spomenute *Is-povijesti: za sebe si nas, Gospodine stvorio, i nemirno je srce naše, dok se ne smiri u tebi.*

Zaključit ćemo poznatim riječima s papirića koji je prema općeprihva-ćenoj legendi sveta Terezija Avilska trajno čuvala u svom časoslovu: *Ništa neka te ne straši, ništa ne uzinemiruje. Sve prolazi. Samo Bog ostaje isti. Tko je strpljiv, sve postiže. Tko ima Boga, ima sve. Jedino Bog dostaje.*

⁷ Alfred Schneider, *Kristologija*, FTI, Zagreb, 2008., str. 262, 264

⁸ Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, ur. Anto Gavrić, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2005., str. 454

Beatitudo et felicitas

Felix, qui didicit contentus vivere parvo (Sretan je tko je naučio živjeti zadovoljan s malim¹) – ovu sam latinsku izreku pročitala na lučnom nadvratniku nad ulazom u jednu staru kamenu kuću, priljubljenu uz iste takve starinske kamene stepenice strme uličice u jednom našem mediteranskom gradiću. U tim hladovitim kaletama na trenutak se pričini kao da kuće izrastaju s obje strane stubišta poput zasađenog kamenog drvoreda. Prolazeći onuda više puta dnevno u tih nekoliko dana svojega boravka ondje, svaki sam put pažljivo pročitala poučnu misao nad vratima. Krupna tiskana slova uklesana u kamen s obje strane zaobljenog kamenog praga bila su raspoređena simetrično oko kruga s latinskim križem u sredini, oblikovanim u plitkom reljefu. Jaka drvena izrezbarena vrata, izblijedjela od vremena, lijepo su se uklapala u bjelinu kamena. Ovaj komadić dalmatinske stvarnosti, u kojoj se oslikava njezina povijest kao spoj rimske mudrosti i kršćanskog blagoslova, nosi u sebi poruku, ali i želju graditelja kuće za srećom, kako za sebe, tako i za svakog onog tko prekorači njezin prag.

Iako općeljudska i provjerena, ova mudra izreka kao da svodi ljudsku sreću na manju mjeru, neki oblik *felicitas minor*, na minimalističku sreću, odnosno najmanju koja se još uvijek tako može zvati. Kao da u njoj ima svojevrsnog zavaravanja i utjehe: biti zadovoljan s malim, kad se već ne može imati veliko, srećom onih što hodaju kraj tolikih nepokretnih. Stari graditelji kuće, uz izvjesnu estetsku ambiciju koja je itekako uočljiva, kao da su utisнуvši u kamen slova ove sentencije htjeli usrećiti ne samo žitelje te kuće, nego i sve prolaznike kojima će natpis doprijeti do očiju srca. Podsjetiti sve one koji imaju osnovne razloge za sreću neka progledaju i otkriju svoje sretno lice iza naličja stvarnosti. Neka je prepoznaju i radošno prihvate. Pa makar kako malena bila, ona u sebi ima sve što je za sreću potrebno, iako nas život stalno pokušava uvjeriti u suprotno. Jer i to malo,

¹ Zvonimir Doroghy, *Blago latinskoga jezika*, SNL, Zagreb, 1986.

ponekad traži puno. I svaki od nas različito doživljava to svoje *malo* koje mu treba za materijalnu i duhovnu izbalansiranost.

Ovakav vid sreće, iako nepotpun i nesavršen u ovom nesavršenom svijetu, ipak je ostvariv, dok onu jedinu savršenu i konačnu sreću koju sv. Toma Akvinski naziva *beatitudo*, na Zemlji čovjek ne može doživjeti, a mistična iskustva svetaca više su izuzetak nego pravilo. Ona se ispunjava istom u blaženstvu zajedništva s vječnim izvorom svake sreće i dobra, u »savršenom gledanju« (*visio beatifica*) Božje biti, u *posjedovanju Ljubavi*.² Za ovo *gledanje* ne postoje tjelesni receptori i percepcijski sustavi, a one duhovne tijelo ne prepoznaće. Jer u procesu ostvarenja sreća nužno gubi dio svoga duhovnoga bogatstva, nemoguće je neoskrnutu i cjelovitu pronijeti je kroz mrežu zbilje, kroz sito riječi, kroz okvire tvarnosti i iz beskonačnosti božanskih prostranstava smjestiti u ove naše stješnjene, opskurne, pretrpane i zagušljive *tamnice osjetila*. U stanju smo vidjeti samo jedno lice sreće, koje se zrcali u odrazu naše životne stvarnosti, osobnosti i raspoloženja. Jer kako bi se onaj koji bez ostatka jest, mogao presut u sićušna zrnca postojanja? Moguće je očutjeti samo djelić Božje ljubavi što se prelijeva preko ruba tvarnosti u našu svijest, onoliko koliko je može obuhvatiti naš duh i primiti po mjeri duše. I koliko može propustiti naše tijelo. Njegova glinena zemljanost usud nam je i kob. Stoga i ljudsko srce ne može podnijeti sreću u punini – prepunjeno njome, vjerojatno bi se raspuklo.

Čovjek neprestance zaostaje za svojom srećom. Kako za onom savršenom, što je i razumljivo jer je moguća istom u vječnosti, tako i za ovom nesavršenom koja mu jedina tu na zemlji preostaje, a koju bi trebao uporno osvajati svojom voljom, pameću i srcem, umjereno i pošteno koristeći duhovna, tjelesna i sva druga dobra koja su mu darovana. U tome mu uvelike pomaže i urođena želja za srećom, potreba za ljubavlju i stvaranjem, težnja za dobrom i mirom. Jer mudro nastojanje oko nesavršene sreće uvećava i vjerojatnost dosizanja potpune nebeske sreće za koju je i rođen – već je krenuo prema njezinom ispunjenju stazom povratka u Očev dom. Otkrivajući svoju običnu malu ljudsku sreću svaki dan iznova, kujući je radom i oblikujući ljubavlju, snaži pritom i druge vrline: razboritost, odlučnost, upornost, umjerenos, poniznost, slobodu duha, a iznad svega samospoznaju o vlastitim istinskim potrebama – pa postaje mudar i ne samo više sretan nego i više dobar. Vrijedi i obratno, postajući boljim, ta-

² Sv. Toma Akvinski, *Stožeri krčanske vjere*, Symposion, Split 1981., str. 97 i 224

kođer se biva i sretnijim. Prepoznati sreću po mjeri obične svakodnevnice većini ljudi ipak uspijeva, barem u starijim danima kad im svaki čas i to *malo* može lako izmaći. Ako poneki čimbenik potreban za sreću u malome i nedostaje, preostale je moguće rastegnuti i prekriti ogoljelo mjesto i sa skraćenim prekrivačem. Pa čak i onda kad ih nedostaje i više te čovjek po ljudski teško može biti sretan, tu je križ Kristov koji *sve okreće na dobro onima koji ga ljube*.³ Tako križ, ucrtan u krug nalik kamenoj hostiji i smješten usred onih latinskih slova natpisa na nadvratniku, sve centririra, uravnotežuje i pomiruje; nadoknađuje i ispravlja. Ako ga se smjesti u samo središte života, isto će tako sve ostalo dovesti u pravi omjer i veličinu. Postat će znak i putokaz koji usmjerava onamo gdje sve male sreće izviru i uviru, ali ne nužno i skončavaju – mogu se preobraziti u velike i najveće. A one najveće trebale bi nam biti cilj, jer u protivnom, kako ćemo rasti? Kao što je jedan velikan duhovnog života⁴ uzviknuo pred grupom svojih studenata: »Ne naprsto ono veliko i veće nego upravo ono najveće mora biti predmet našeg pojačanog nastojanja«, govoreći o »stupnju staleškog savršenstva i svetosti.«⁵

Biti zadovoljan s malim! Po svemu izgleda da je ovaj princip optimalnog minimuma i umjerenosti u zahtjevima sreće koliko nužan toliko i koristan, ali ni on nije ostvariv bez značajnog osobnog doprinosa i promjene stava – upravo po savjetu gore spomenute maksime s početka teksta. Ima ljudi koji nikako ne mogu mirno promatrati svoju sreću, osobito ne onu svakodnevnu, uporabnu, koju obično zovemo miran život. Traže makar kakvu sitnicu, brigu, prepreku, nezadovoljstvo ili prijekor pa da pomute mir i sklad; ili ih obligeće misao kako su zaslужili puno više. Pa uporno čeprkaju i probiru po svojoj sreći dok nešto ne pokvare, te istom tada shvate da je bila kad je više nema. Uz izvrsnu sposobnost mimikrije što ju posjeduje, sreća se katkad prikrije i neprimjetna je. Tek jedan prozirni sloj svjetlosti, prevučen preko svega što nas okružuje, čini stvari lijepima i ugodnima, čuva ih od habanja i vremena. Kao da nemaju prošlosti! Jer sreća umije ispremetati kalendare, pobrkatи uzroke i posljedice, izmiješati *prije i poslije*. Može zaustaviti prošlost, privući je u sadašnjost i zadržati, barem neko vrijeme dok pazimo na nju. Čim joj okrenemo leđa, otet će

³ Rim 8, 28

⁴ Joseph Kentenich, *Povelja osnutka* od 18. listopada 1914. Otac Joseph Kentenich (1885. – 1968.) utemeljitelj je međunarodnog Schöenstattskog pokreta.

⁵ Isto

se zagrljaju sadašnjosti i utonuti povučena gravitacijom prolaznosti. Sreća je u negativu često veća i paradoksalno jasnije uočljiva u daljini. Pred očima unutarnje čežnje, pred gladnim očima nutrine ona se približi i naraste, ali je i dalje nedodirljiva. Kao što zna biti nevidljiva, iako postoji, sreća se može isto tako pričinjati vidljivom, a ne postojati. Varljiva iluzija sreće – tako je zovemo – zna biti zamamna čak i više od stvarne. Dapače, to joj i jest najmoćnija značajka – pojavnosću pokušava prekriti sve ostalo što nema. Jedino joj preostaje bljesnuti i općiniti, snagom percepcije reducirati osobu na promatrača, kako bi od svih kompleksnih i moćnih struktura svojega mozga koristio samo dio vidnoga korteksa.

Kako živjeti sa svojim promašajima? Jer problem sa srećom nije samo u tome što je nema, nego što se taj nedostatak osjeća kao bol, u najboljem slučaju kao dosada. Pa nutrina viče, kriči, grebe i struze; hoće izići van i uzeti svoje, zgrabiti prvo što joj dođe pod ruku iako sluti da zamjene za sreću nema. A gubitak nade u konačnu sreću osobito boli. Što je u materijalnom svijetu crna rupa, u duhovnom se svijetu čovjekovom očituje kao nepresušna žudnja za savršenom srećom. Ona se nalazi u dnu svakog bića, uz rub svake duše, a najsnažnija je ondje gdje se zbog stanjenosti postojanja i manjka dobra razrijedila naša bit i na najtanjem mjestu provalila nezajažljiva praznina koja guta mnogovrsne čežnje, gladi i žeđi. Kako podebljati svoju sreću? Podcrtati je i *boldirati* masnim ispisom sretnih dana? Kad tako tanak sloj duše ostane na kraju nekih godina! Izlizan i istrošen vremenom. A kora srca također se stanji. I inače fragilna, fine izrade, teksture i izuzetne ljepote poput dragocjenog komada porculana – kako li samo takva šalica prija usnicama?!

Kažu, čovjek je biće ljubavi – utoliko je i biće sreće! Jer stvoren je za jedno i drugo. Samo ljubav idealno usklađuje sva dobra duše i tijela, ali ne na način blaženog mirovanja u nirvani ugasnuća svake želje i boli, nego tako da ih čini rasti, cvjetati i donositi plodove. Sreća nije pasivno stanje blažene opuštenosti, ona zadržava u sebi aktivni princip, djelovanje joj je bitna osobina – upravo se kroz njega i ostvaruje. Osobito kršćanski shvaćena sreća, koja je nerazdvojiva od radosne nade i vječnu sreću doživljava kao slavljenje zajedništva s Bogom, a ne prepuštanje uživanju i bezbrižnosti. I u vječnosti spašeni čovjek ostaje živ i djelatan. Jer Stvoritelj nikada ne prestaje činiti – oživljuje sve i zauvijek, zajedno s onima koji su u njemu. On voli sretan čovjeka, stvorio ga je za sreću. Iako sve usrećuje, sam darovatelj sreće ne može biti usrećen. Više je od toga – sreća sama! Kao što je to i svako drugo dobro u absolutnoj punini. I može usrećivati neo-

graničeno sve stvoreno, beskrajno i potpuno. Smijemo pomišljati kako ga vesele male sreće malih ljudi dok gleda osmijehe svoje djece koja ovom Zemljom pronose nebeske crte njegova lika na sebi. A svakome od njih na licu je ispisana vlastita povijest sreće, kako pojedinačna i zajednička, tako i ona ontološka i eshatološka. Osobna povijest sreće od začeća do smrti s predgovorom i pogовором.

Čovjekov život na Zemlji hod je prema sreći. Zapravo, putovanje u izgubljeni raj. Svatko putuje na svoj način, svojim sredstvom i o svojem trošku. Nekima se putovanje pretvori u nasumičnu potragu za Božjim vratom, drugima u lutanje bez cilja, a treći zapnu u nekom od mnogobrojnih usputnih labirinta. Ima ih koji završe pred neprobojnim zidom tame. Oni koji slijede mudrost, a mudrost je jedan od sinonima za sreću, odnosno njezin preteča i glasnik, čitat će znakove na putu i prepoznavati oznake na raskršćima te tako izbjegći bespuća i vrtnju u krug. Stvoreni i otkupljeni za konačnu sreću hrlit će joj ususret i zagledani u nju neće se obazirati natrag.

Duh sreće (osnove materijalizma)

Nedokazivo je tvrditi, no sreću čovječanstvo poima materijalno. I kada je na vagi, i kada je plod duhovne ustrajnosti, sreća je za čovjeka kategorija koja omogućuje – opipljivo, vidljivo, dotaknuto. Je li riječ o boljoj plaći, poziciji na poslu, samom zaposlenju, položenom ispitu, ostvarenom uspjehu – sreća je materijalizirana. Na svoj način, poraz je čovječanstva nagnuće prema materiji, postavljanje smisla življenja u utrci sa skupim vremenom, u kategorijama *imati* koje nadvladavaju *biti*. Ne pomaže sasvim ni Erich Fromm, ni poznavanje Staroga i Novoga zavjeta, ni silna načitanost. Ako čovjeku nije dovoljno da pod krošnjom stabla spozna ljepotu duhovnosti, prožet čitavim bićem milošću prizora, svijeta koji ima priliku gledati u kratkom vijeku – uzalud i esejiziranje sreće. Jer, što je sreća suvremenom čovjeku, oslonjenom na pametne telefone i još pametnija računala?

U svakodnevnoj, nametnutoj trci za preživljavanje, čovjek našeg doba, jedan od nas, jutrom pali automobil i odlazi, ako ima sreće (opet), probijajući se kroz avenije jednakih, psujući i maštajući da je sretan (!) ako izbjegne gužvu. Frekventnost raskršća ustrajno ga demantira, telefonske poruke stižu, mahom serijske na društvenim mrežama, i njegovo namršteno lice samo na trenutak biva promijenjeno u osmijeh, bljeskovito i kratkotrajno. Sreću mjeri činovničkim aršinom, ako omiljenoga peciva ima u najdražoj pekarnici, uz stereotipne razmjene konvencionalnih riječi s prodavačicama. Ne, čovjek našega doba ne razmišlja, kao ni o bolesti dok ne osjeti zdravstvene tegobe, da mu je sve nadohvat ruke. A odluka o *sreći svih sreća* isključivo je u njegovu srcu.

Reče mudrac: »Male odluke donose se razumom, a velike srcem.« Shvaća li tip u jutarnjoj gužvi veličinu tih riječi? Je li sreća znamenka više, datum ranije na kartici tekućega ili žiro računa? Znači li materija onu iskonsku radost, kakvu naši bosi i gladni preci nisu ni mogli pojmiti? Njima je materijalno postalo bitno onda kada je doživljena i okušena, kada su novcima kupljene misne košulje, a ne da čitave obitelji u jednoj slave euharistiju, i kada su bronzini, stari crni lonci umjesto palentom, više od jed-

nom tjedno punjeni mesom. Poanta? Posao je donio odjeću i sitost, no što je onda nostalgičan priziv prošlosti? Nekada se, što je danas nezamislivo, spavalо u zajedničkoj prostoriji sa životnjama, na dovratku očevoga komina, trčkaralo čekajući Badnjak, kada otac dovuće golemu hrastovu granu i zapali u topolini obiteljskoga doma. Jesu li naši stari znali da su sretni? Nisu, maštali su o hrani, životu u kojem neće ovisiti o prirodnim zakonitostima, a njihovi potomci izdvojeni i samostalni graditi *sreću* razdvojene individualnosti. I tada, kada postane dohvatljivo, a kronika intimne povijesti ružan san, čovjeka načnu sumnje – jesam li promašio put? I k tomu, u novinama nađe oglas kako se u Dalmatinskoj zagori iznajmljuje kokošinjac, za zajednički konak s peradi.

Ah, to zajedništvo, ponižena riječ u 21. stoljeću (omalovažena kao sreća u duhu) jer ono se umjetno gradi kolektivnim *bildanjem*, spavanjima u tim *antičkim* budžacima, među močvarnim blatom i komarcima, na raf-tinzima snalažljivosti – veslati valja bolje i snažnije nego u uredskim varljivim krivuljama. Idemo, čovječe, sve je mjerljivo kao televizijska gledanost, i nema veće sreće ako su *shareovi* pozitivni pokazatelji ispravnosti uređivačke politike. Nažalost, nitko ne vodi računa da se o toj *sreći* brine šestotinjak osoba s daljinskim upravljačima, čije rutinske navike određuju planove i programe golemyh televizijskih i oglašivačkih korporacija. Kome se žaliti kada pojede vuk magare, ako si spavao pored žrtve? Ako se učini kao skretanje s teme, potrebno je zamisliti oduševljenje, često i hvalisanje, zbog tisuća klikova i komentara na pojedini članak, uvjerenost da brojčanik određuje sreću, da broj ponavljanja omogućuje uspjeh. Svjestan je toga i onaj naš čovjek s početka priče, otvarajući referentne stranice, na kojima privatni život zamjenjuje događaje, a golotinja prodaje i posljednji slobodni stupac: – *Ovdje može biti i vaša reklama*. Sve je materijalno, brojivo, najčešće neubrojivo, ako je suditi po prevladavajućim medijskim sadržajima. Jednoumlje je naslijedeno prividom demokracije jer sloboda izbora podrazumijeva i slobodu izražavanja, no ona je tako selektivna, a i kažnjava ako joj se čovjek zainati.

I gdje dolazi, čemu stremi naš zaposleni čovjek, potomak torova označenih janjećom krvlju kao u faraonska, starozavjetna vremena? Odraditi svojih činovničkih osam sati, vjerujući u komunističku bajku o trijumviratu raspoređenoga vremena, propuštajući na svim jednakokračnim stranicama jer najviše radi u dokolici. Jasno, ovdje prijeti zamka generaliziranja, jer je menadžerski posao neusporediv s onim u propadajućem brodogradilištu, i jednadžba materijalne sreće lako izračunata: količina prodane

magle x koeficijent plaće + laž = sreća. Dovoljno za najsposobnije, one koje propast tvrtke promovira na više mjesto u sljedećoj *sretnici*. Teško je zamisliti nogometnoga trenera kojemu ispadanje iz lige donosi bolje plaćen ugovor. Opet, ništa novo pod kapom nebeskom. I tako, u ovom robotiziranom svijetu, grabi se kapom i šakom kako bi se ostvario ideal sreće.

Još teže, pomalo i tužno, jest promišljati umjetnost. Naslanjanje na državne grudi, ovisnost o stalnoj plaći za umjetničke poticaje društvena su konstanta i nema veće zavisti od kapanja finansijskih sredstava koja, barem nakratko, olakšavaju prazne papire piscima, neodigrane uloge glumcima, neotpjevane pjesme pjevačima. Uljuljani u varljivoj laži sigurnosti, umjetnici se prijavljuju za natječaje, ispisujući potrebnu dokumentaciju kao jedini kriterij koji ispunjavaju, čekajući muze na peronima kojima se i ne usuđuju prošetati. Bože moj, sreća je moći i prosvjedovati jer alibi nečinjenja ništa lakše ne može pravdati nego ljudsko licemjerje.

Eh, licemjerje, najbolnija točka promišljanja o sreći. Jer glumimo, kao naš ugužvani i ugruvani radni junak, glumimo da smo dobro i sretno, tipkajući predloške poruka o neodgodivom sastanku, bježeći od dodatnih obaveza, skrivajući se pod plaštem uhodanoga ritmičnoga dana, sigurni da ionako jedino naša obitelj ima pravo na pravo, privatno lice. Jesmo li sretni zbog šarenih neistina, tih bojanki *kruhovite svagdašnjice*? Istina, imalo se sreće, ako se nije stradalo u prometnoj nesreći, požaru, poplavi, ako Bog nije poslao deset egipatskih zala, ali naše spasenje ne ovisi o onome što smo zasada izbjegli, već što ćemo postići s darovanim talentima, i bit će neoprostivo, kako veliki Veselko Tenžera reče: *ako ih ne upotrijebimo na pravi način, u skladu s okolnostima i vremenom u kojemu živimo*. A svako je posebno teško, pa i ovo naše, kada nam je većina stvari nadohvat ruke. Upravo tu leži naša najveća nesreća. Ni za što se ne treba pomučiti, prijeći dulji put između dvije točke, čeličeći vlastitu duhovnost. Ona je ionako od početka nagrivena istočnim grijehom materijalnosti, ubavom kapom već od bolničkih troškova prvoga novorođenčetova plaća, preko skupocjenih pelena, izbora dječje hrane i odjeće. Ako prvorodenci prežive.

Naši živi djedovi, baš oni koji su se najviše obradovali materijalnom bogatstvu, ne sluteći rasipanje bogate duhovnosti, najviše se čude diktaturama malenih jer djeca roditeljima diktiraju dnevne menije i rasporede, kako u zaposlenom, tako i slobodnom vremenu. Naslonjeni na teror trgovачkih centara i oktroirane medijske ustave, očevi i majke hitaju ususret nabavkama kao da će sutra svanuti Sudnji dan, što je teološki opravdano, ali čak i egzistencijalno besmisleno. Ruke koje njišu kolijevku postale su

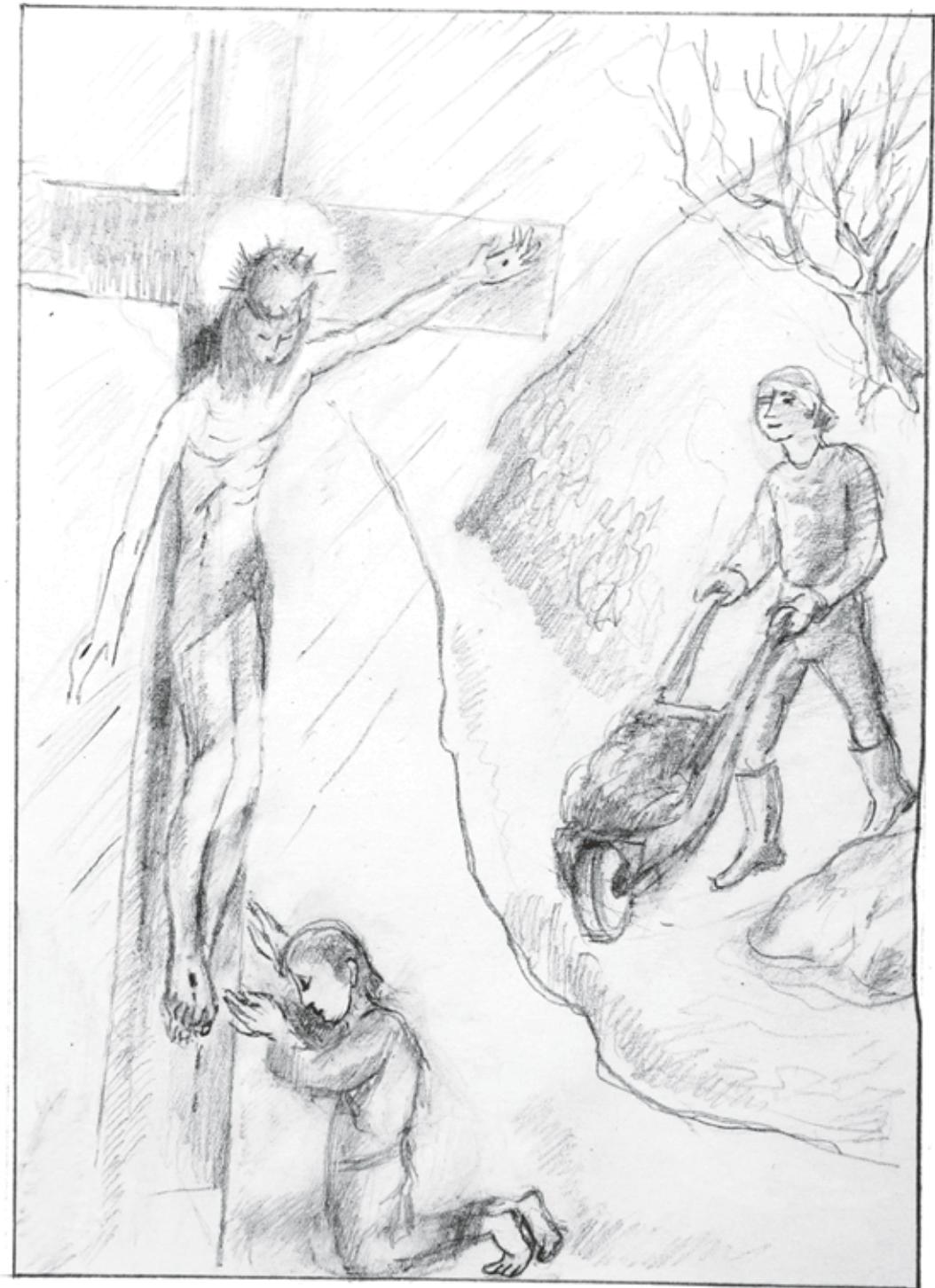
one dječje, a dudice u roditeljskim usnama, u tim ukotvljenim kavezima redovitosti, migaju lijevo – desno poput ptice trkačice, s jasno vidljivom provalijom koja za sobom vuče sve, ne samo zlonamjerne kojote ekonomskih računica.

I ponovno su stvari vraćene na početak, u kokošnjac. Kakofonija glasova izbjiga onu osnovnu čovjekovu pribranost, namjeru da u tišini, sklopljenih ruku, dok nevrijeme nadire s istoka i zapada, pojmi veličinu molitve, samotnoga razgovora s Gospodinom. Čak i kada bismo se postavili u oči nevjernika, promatrajući ljudski život pukim ciklusom pripitomljene životinje, u kojem je najvažnije preživjeti do sljedećega dana (i dima automobilskoga auspuha), osjećamo da nešto nedostaje, da nema potpunoga ispunjenja, ni u uzaludnosti prolaznoga bitka.

Sreća nije materija, sreća nije opipljiva, sreća nije izračunata. Sreća je osluškivati svaki udah kao svjesnu i jasnu namjeru da se življenje oplemeni, uskladeno s onim darovanim talentima. Jer, kada nestane struje, i punjači otkažu poslušnost, kada noć obuhvati kuće i stanove veličanstvenošću svojega mraka, ili se putnik namjernik zatekne pod krošnjom usamljenoga stabla, tada se začinje i smisao promišljanja o sreći. I nema veće sreće nego spoznati neponovljivost života sa svim njegovim radostima i tugama, ljepotama i nesrećama, jer, eto, dolazi nevrijeme i više nema sigurnoga zaklona, ako ga je ikada i bilo, samo ogoljeni čovjek s obje strane svoje kože. Nutrinom traži sreću, a vanjština će se već pobrinuti, kao Gospodin za ptice nebeske. Ustrajati, disati, živjeti, srećom. Da, srećom.

Moli i radi

MONODRAMA

Renata Dobrić

Kaštel Sućurac

Radi i moli i u Boga se uzdaj

Ispred kamene dalmatinske kuće za drvenim stolom prekrivenim bijelim izvezenim stolnjakom sjedi starica odjevena u tradicionalnu kaštelansku nošnju. U ruci joj krunica, a na stolu stare požutjene fotografije, molitvenik, mobitel i tanjurić s komadom torte.

E, Gospe moja, ma ko more platit ovoliku sriću. Puna kuća čejadi i jema bit da nikome još ne smetan. (*Gleda prema nebu.*) A ča ti, Frane, govorиш na ovo današnje slavje? Ma ča slavje, dvostruko slavlje... Blagdan o svetoga Roka i moj stoti rođendan. Jo, ča san danas sritna... Nima sritnije žene na svitu od mene. A još da si ti s nan ovod... Ma znan ja da ti na nas gledaš s neba i da se smiješ i veseliš zajedno s nan. E, e, sto godin. Fala Bogu, nije malo! A ča san sve proživila u ti sto godin... Bilo je, fala Bogu, i tuge i radosti, i smija i plača, i sriće i nesriće, baš ka ča Oliver piva: *Šaka suza, vrića smija, ča je život vengo fantažija.* Od divojke do matere, babe, prababe, a evo, fala Bogu, od nikidan san i šukunbaba. Je, je, Frane moj, šukunbaba. Jo, da ti je bilo vidit kako su se užvrtili oko mene. Ča ču ti poć govorit! Puna kuća svita, jedva su jemali svi di stat. Bili su danas ovod i naša Anka, Roza, Roko, Ante, Ivan... pa njijova dica, pa od nji dica. Ča dice, ča unučadi i praunučadi, bilo nas je ni manje ni više vengo točno trideset. I znaš ča još... (*Smije se.*) Napravili su mi tortu i tili su na nju stavit stotinu svićic, ali kad su vidili da bi to koštalo više vengo cila torta, skoro ji je afanal. Ali pametna su to dica, snašli su se. Zanamisto stotinu svićic kupili su tri sviće, jednu jedinicu i još dvi nule. Je, je, moj Frane, žena ti je postala prava zvezda. Da jeman koji 70 godin manje, još bi mogla poć u Hollywood. Ma ča je za me Merlinka! A i Marijana, naša praunuka, danas me slikavala kako gasin sviće na torti i rekla je da će sve slike stavit na kompjuter, nek svi vidu kakvu babu jema. A biće da ti i ne znaš ča je to kompjuter, a? Oli odozgar sve vidiš i znaš ča se doli kod nas događa. (*Sliježe ramenima.*) E, moj Frane, nek ti Bog da sto pokoji. (*Prekriži se.*) E, zato ti ja sve znan, jer gren i ja u korak s vrimenon. Pričaju meni unuke kako se današnja mladost zaba-

vja, a kažijedu mi i slike ča ji stavjaju na oti internet... I riceta za ovu tortu o čikolate ča mi je Anka napravila za rođendan je s interneta. Evo, baš gren malo pojist, dok čekan da dojdu po mene za poć na misu. (*Jede tortu.*) Samo moran pazit da se ne išporkan. Ščeta bi bila da ovu moju lipu kaštelnaku monturu uništin, kad san je kroz ovoliko godin uspila sačuvat. Vi-diš, sve je na meni još ka novo, ka da san sve jučer u dotu donila. Bože moj, kad taknen ovi kaštelnaci zlatovez, odma mi prid joči dojde dan kad smo se vinčali. (*Dira maramu.*) Jo, ča smo ti dan bili srtni, parilo nan je ka da je vas svit naš i da nan nikor ništa ne more. E, Gospe moja, kako smo se privarili. Ali ča ćeš, to ti je život. Čovik snuje, a Bog određuje. Svak jema svoj križ. Bože, neka bude voja Tvoja. (*Prekriži se.*) A znaš ča, Frane moj? Mogu ti reć da je lipa ova torta. U naše su se vrime činile samo dvi-tri vrsti slakoga... a ka jemali smo od čega slako činit, pogotovo poza rata, i prvoga i drugoga. A danas? E, danas ti jema svakega blaga Božjega. Svega jema, ma mi se isto čini da svima fali mira, jubavi i zadovojsstva. Svi uvik nigdi trčedu i nikad nimaju vrimena za odmorit se, a kamoli za pomolit se. Puno se tega prominilo, a je li naboje oli nagore, to samo dragi Bog zna. Ja san se trudila našu dicu odgojiti ka vridne, poštene i bogobojazne jude, a čini mi se i da su naša dica dobro odgojila svoju dicu. Fala dragome Bogu! Ma evo, dosta ti je bilo vidit ovo danas. Puna kuća čejadi, svi me grlu i jubu, svukud se širi vonj o ribe s gradel, a na stolu spize i slakoga svake vrsti... ma da ti pamet stane. A kad smo tek svi zajedno zapivali, suza mi je došla u joko. U pamet mi je doša cili život... svi oni dani kad san dici jedva jemala ča dat jist i kad su in criva krčala. E, tako je bilo onda, a danas... Danas san se osićala ka krajica. I eto, Frane moj... ma kud ćeš veće sriće o tega? Plakala san i o tuge i o sriće... Plakala san ča ti nisi s nan, plakala san za sve naše koji višje nima u ovoj suznoj dolini... Plakala san za sve one ča su kosti ostavili za ovu našu lipu Rvajsku, i plakala san radi tega ča ti nisi bija ovod kad smo našu samostalnu Rvajsku napokon dobili. Inšoma, nadan se da ste i ti i svi naši didi i babe, i svi naši mučenici i sveci to sa neba gledali i da ste se zajedno s nan radovali. Toliko smo godin patili, toliko su nas godin ugnjetavali... Zatvarali su nas i radi pivanja rvajski pisam. Ma ča zatvarali, ubijali su nas. Dobro je Radić govorija: »Ne srjajte ka guske u maglu«, ali ča ćeš, kad ga nisu slušali oni ča su s nan upravljali. I jopet je narod nastrada. Ma smo i mi njiman davali papra. Ka jedan put smo se potukli s žandariman kraja Aleksandra... E, moj sokole rvajski. (*Gleda prema nebu.*) Danas ti se sve more pivot jer smo svoji na svome, ali višje nikor ne piva. Ne sićan se kad san zadnji put čula *Vilu Velebita* ili *Glasna jasna*. E, baš

radi tega će mi danas naš župni zbor ispunit žeju i na misi će zapivat te dvi pisme i *Rajska Djevo, Krajice Hrvata*. Zato san ti se ovako lipo obukla jer će danas u našemu svetištu bit veliko slavje, ka ča je uvik na Svetoga Roka. Sveti moj Roko i Gospe moja, fala van za sve ča ste za me i za našu obitej isprosili. (*Križa se.*) E, moj Frane! Dobar si čovik bija, vridan i bogoboja-zan, i obitej ti je bila na prvomen mistu. (*Prebire po krunici.*) Znaš, nij mi bilo lako poza rata, sam mi je dragi Bog svidok. Ali ča san mogla? Nastavila san živit, molit i radit i odgajat ovu našu dicu ča smo ji iz jubavi izro-dili. Najteže mi je uvik bilo o Božiću i Uskrsu kad bi se cila obitej okupila oko stola, a tebe nima. Kako onda, tako i sad. Još smo dugo posli rata na stol stavjali još jedan pijat, jer smo se nadali da ćeš se svaki tren vratit. (*Stanka.*) Govoru judi da vrime liči sve rane, ali ja znan da me i dan-danas zna stegnit oko srca kad se sitin svi ovi godin ča san ji brez tebe proživila. (*Trlja oči.*) I tako... Radi, moli, radi, moli, i dan po dan, dodeš do stote. Gledala san samo kako ču dicu priranit i kako ču ji školovat. Ali eto, vridi-lo je, cinu oni sve to. Ma evo, sad bi se o puste sriće rasplakala. A Frane moj, a kako je tebi brez mene? (*Gleda fotografiju.*) Nadan se da nisi gori koju drugu naša? Ne, ne, nisi, nisi, ne bi to dragi Bog dozvolija. Ča Bog sastavi, neka čovik ne rastavi. Nikad neću zaboravit oni tren kad san te prvi put vi-dila, kad si u procesiji užežin Vele Gospe nosija njezinu sliku od župne cri-kve u mistu do Gospinoga svetišta podno Kozjaka, do grobja na kojemu počivaju naši najmiliji. Jo, ča si bija zgodan. Visok, ka o brda odvaljen, cr-nomanjast, ma sve su cure ispod joka u te gledale. A kad si i ti u me pogle-da, noge su mi se osikle... i kad si me još onako, ka, slučajno, turnija kad si kraj mene ispri crikve prolazija, znala san da san twoja za cili život. Srce bi mi zaigralo svaki put kad bi te vidila kad bi išla po vodu, a najdražje mi te bilo vidišt kako o kojemu blagdanu nosiš rvajski barjak ili barjak Srca Isusova. Fala Bogu, niste se ni ti, a ni twoji prijateji Radićevci bojali nikoga, a kamoli žandari kraja Aleksandra, i zato si mi bija još miliji. Svaki put kad bi se sukobili s orjunašima, srce bi mi stalo, jer me bilo straj da ne nastra-daš. Gospe moja, koje je to priteško i prikrvavo vrime bilo... Nisi smija reć da si Rvat, nisi smija zapivat rvajsku pismu, a kamoli mavat s rvajskon tro-bojnicon. Bili bi dali i krvi ispo vrata za vidišt našu Rvajsku slobodnu. E, baš radi tega našega barjaka Srca Isusova u Omišu je na Euharistijskon kon-gresu i naša Franica ostala brez ruke. Žandariman su zasmetali sućuraški i vranjički barjaci s trobojnicon, pa su zapucali na narod. Inšoma, ni ta je nesrića nije pokolebala u njezinoj viri i jubavi prema Bogu i našoj Rvajskoj. Bože moj, ni nju život nije mazija... a i njezinome Frani svaka čast. Čin se

rekuperala, vinčali su se i dobili dva sina. Ali, ča ćeš, nij prošlo ni deset godin, jopet Franicu tokalo plakat, i to užežin blagdana svetoga Nikole '43. Bože moj, koja je to nesrića bila za cilo selo. Od dvi ijade duš, koliko ji je onda živilo u selu, puginilo ji je 97, zajedno sa župnikom. Babe, didi, čaće, matere, dica... svi su ostali pod ruševinan crkve, a u komadu je osta jedino kampanel ka svidok. Ti je dan puginija i Frane, zajedno s jednin sinon. I eto ti ga na... Franica ostala udovica s malin diteton. Ali nije bilo vrime na za žalit nikoga jer je svak osta brez nikoga svoga. Sićan se ka sad one tužne povorke ča je išla put grobja. Pokopali smo onda i twoju i moju babu. (Stanka.) E, Gospe moja, svak je jema svoj križ. Malo je vrime prošlo, ostala i ja sama s petero dice, jer se ni ti iz rata nisi vratija. Znalo mi je bit puno teško, ali onda bi nedijon na misi vidila Franicu, i kad bih se sitila ča je sve ona prošla, i kako je nastavila živit s viron u Boga, rekla bih себi: »Mare moja, ugledaj se na Franicu, vazmi svoj križ i nosi ga uzdajuć se u dragoga Boga i Gospu.« (Prebire krunicu.) A znaš li ti, moj Frane, da moji u početku nisu bili baš zadovojni da pojden za te? Rekli su da nimaš njanci za postole, a kad nimaš za postole, kako ćeš jemati za priranit mene i dicu. Tili su da se odan za Matu, sićaš ga se. E, on ti je iz Jamerike čaći i materi pisa da mu najdu dobru, poštenu, vridnu i bogobojaznu divojku u našemu mistu. Onda su njegovi bili u moji i moji su Mati poslali moju sliku. Jema bit da san se Mati svidila i pisa je jopet nazad da oni sve dogovoru i da mene pošaju u Jameriku, i kad dojden tamo, da ćemo se vinčat. Mater me nago-varala: »Čerce, neće ti falit ni tičjega mlika, bit ćeš gospoja i živit ćeš ka u bumbaku.« Ali ja nisan tila ni čut. Oli ču poć za moga Franu, oli neću poć za nikoga, rekla san. Govorili su moji još nikoliko dan, ali ja – ni čut. »Mare moja, di jema pinez, tu jema i jubavi, a di nima pinez, tu nima ni jubavi«, govorija mi je čaća. Jo, kako su samo svi falili, a to su poslin i sami vidili. Ma ne bi ja svoj život s tebon minjala za trista Jamerik. Zanamisto mene, u Jameriku je išla moja prijatejica Ane i više se nikad nij vratila doma. Pričala mi je njezina sestra da je cili život patila za ovin našin moren, kamenon i suncen. A ča ćeš! E, a moji su bili sritni kad su vidili kakvi si čovik. Ma ča čovik, čovik i po. Reka si mi kad smo se vazeli: »Nek nan dragi Bog da samo života, zdravja i sriče, a za sve ćemo se ostalo nas dvoje snać!« I tako je i bilo. E, samo da mi te oni đavli rat nije odnija. Govoru dica da san bila pravi aranbaša. A ča san drugo mogla bit? Ko bi se za nji borija i izborija da nisan bila takva? Mogla san leć i plakatoli krenit dalje... a sva je ta gladna justa tribalo naranit i odškolovat. Znaš kako se reče: »Lakše je past, vengo ustati.« E, ja san odlučila ostan na nogan. Neću dušu grišit,

moran reć, puno su mi pomogli i moji i tvoji, a i ja san davalas sve od sebe. Svako bi se jutro digla iz posteje s prvin pivčevin kukurikon i sve bi po kući i okolo kuće sredila. Naložila bi oganj, uzavrila vodu, pomuzla kozu, skupila jaja iz kokošnjca ako ji je bilo i spremila onu siromašku marendu za svi u kući i za tvoju mater i tetu koje bi svaki dan išle u vinograd i u poje. To nas je spašavalo, ma je uvik tribalo molit Boga da ne udre nevera i da ne otuče svu intradu. »Kuću gradit, vinograd sadit i dicu gojit, to je oduvik bilo najteže«, govorili su naši stari. Inšoma, najteže je bilo dicu obuć, jer su resli ka iz vode, a bili su svi jedno drugomen do uva. Zafaljivala san dragomen Bogu ča znan šit, tako da su nan dica uvik bila čista, uredna i lipo obučena. Sićan se ka sad, kako san na onoj singerici ča san je donila u dotu provela cilu noć kako bi našoj Anki sašila novu veštu jer je staru prirasla. A kad je tu veštu prvi put obukla, svak ko bi je vidija reka bi: »Ajme lipe vešte, je li ti je kogod iz Jamerike posla?« Mare bi se nasmijala od uva do uva i s ponosom bi odgovarala: »Ovo mi je mater sašila.« I tako su ti, moj Frane, nakon ča san Mari iz jute potribe sašila tu veštu, na naša vrata počele kucat žene ča su tile da i njiman šijen, pa san, fala Bogu, sve malo-pomal, jemala pune ruke posla. A ka san jednu noć provela za singericon, dok bi svi spavali. Više puti nisan ni išla leć, vengo bi odma čin bi svanilo stala kužinavat. (*Stanka.*) E, moj Frane, koliko san suz za tebon prolila. Nalega bi u nike dane na me teret, parilo mi se ka da mi je na srcu kamen o trista kili. I ča ču, jadna ti san, onda bi u ruke vazela krunicu, prikrstila se blagoslovjenon vodon, i aj, Mare moja, ča dalje. Radi, moli, radi, moli... Gospo moja, koliko si se ti moji tužaljki naslušala... Ma da mi je, Frane moj, u tin teškin noćiman bilo samo stavit glavu u tvoja njidra, da mi samo rečeš: »Ne boj se, sve će bit dobro.« Ali ne, nisi mi to nikad reka, osin kad bi mi doša u san... a onda san bila sritna ka malo dite. Mazija bi me, jubija i grlja i sve ča uz to gre, i baš bi mi bilo lipo... sve dok se ne bi probudila i još u polusnu počela rukan pipat kušin i svojin nogan tražit tvoje noge po posteji. I kad bi mi u pamet došlo da san to sve samo sanjala i da tebe nima kraj mene i da je posteja prazna i ladna, a ja u njoj sama samcata, onda bi cili svoj jad u kušin isplakala, ali ti'o, da dica ne čuju. (*Uzdiše.*) Evo i sad se mogu sitit, iako je prošlo ko zna koliko godin, one jedne jematve od prij rata. Pun vinograd svita, tvoji, moji, braća, sestre, njijova dica, naša dica, kumovi, prijateji... Cika, vika, smij, pisma, radost, cvrčci pivaju, judi jedni druge štucigaju, i svak u svome redu puni krtole s rumenin grozdjen. Čujen tvoju mater kako tri reda dalje od nas fali Anku koja s ručican pokušava nabrat ča više grozđa: »Ane moja, niko nije nabra grozđa ka ti. Jo, ča

ti to lipo gre«, a Anka kad je to čula, još žešće prione na posal. Ogledan se po cilemu vinogradu, da vidin ča činidu Ivan, Roko i Roza, a oni svi sritni i nasmijani beredu grozdje i u isto vrime bobice o crjenka privrću po justiman, puštajući da jin se sok cidi niz prsi. Sritni i razigrani, bosi i polugoli trčedu po vinogradu, baš ka tice nebeske. Nasmijen se i okrenen prema tebi, i uvatin te kako se smiješ od uva do uva. Pogledi nan se sritnu i, ka sad se sićan, nismo mogli odvojiti oči jedno od drugoga. Srce mi je lupalo ka ludo i parilo mi se ka da će svaki čas iskočiti iz prsiju, a tilon mi se počeja širit oganj, koji se diza od nog prema prsimu, sve brže i žešće, sve dok mi nij u grlo došla ogromna vatrena balota. Ma ko zna ča je bilo u tin tvojin crnin očiman... znan samo da si me šnjiman oduvik zna smantat i omađijat, baš onako da ne znan za se. Inšoma, jema bit da nij ni tebi bilo laše, jer san vidila da si i ti cili smantan i da ti na čelu i na golin prsiman izbijaju kapje znoja. »Ajme meni, majko moja« rekla san naglas, i s tin san ričiman rekla sve ono ča mi se po glavi vrtilo. Priskočija si priko krtola s grozjen i usput ga privrnija, pa dotrča do mene i povuka me na zemju među trse. Kad si svoja justa stavija na moja i kad su tvoje ruke takle moje uzavrilo tilo, sve je stalo. Cvrčci su pristali cvrčat, čele su pristale zujat, čejad je pristala žamorit, sve je umuklo i utonilo u tišinu. Čula san samo tvoje srce kako bisno kuca uz moje i tvoje slake riči ča si mi ji šapja na uvo. Nisan višje znala ni di mi je glava, ni di su mi noge, ruke... sve se isprimišalo i smotalo u jedno klupko, i ruke, i noge, i mozdjani, i ti, i ja, i cili svit oko nas... Sve se pritvorilo u niki prilipi i pritopli osjećaj koji me cilu obuzeja. Kad smo se osvistili i pogledali jedno drugome duboko u joči, ka da smo u dušu pogledali. Grlo mi se steglo od velike jubavi, a ti si samo promuklo izustija: »Mare moja...«, i još jedanput me čvrsto zagrlijia, jubeć mi čelo, joči, obraze. »Ajme meni, vidić će svit da nas nima«, prošapćen i ja kad san uspila doć sebi, jer me u prsiman ništo sve ljuće peklo i tiralo u plač. »Je, jemaš prav. Baren nan radna mista nisu daleko«, odgovorija si pokušavajući mi namistit veštu. I ka i uvik, uspija si me nasmijat, iako mi se od tega treна u srce uvukla nika tuga. Zapravo, bila je to u isto vrime i tuga, i jubav, i srića, i svašta još. Nismo jemali puno i živili smo siromaški, ali smo živili u slozi, jubavi i zadovojstvu, i bili smo, baš mogu reć – sritni. Čini mi se da san se u tomen trenu pripala baš te privelike sriće. Znali smo svi da bi moglo bit rata, ali smo se nadali i molili da do rata ne dođe. (*Zastaje, pa se smješka.*) Sve smo ono ponovili još jedanput tu noć, ali ovi put u posteji, i reka si mi da nisi moga dočekat da zanoća, jer si me bija žejan sve okad si me pozapodne vidija kako u maštilu golin nogan i sa suknjom zavrnutom

do kolina u kaci mastin grozdje. (*Stidljivo pokrije rukama lice.*) Inšoma, ča je moralo bit, bilo je. Tega je lita dobro rodilo, i među trsiman i svukud okolo, pa se tako nakon devet miseci rodija i naš Ante. Naše peto i najmlađe dite. (*Stanka.*) I ča ćeš! Jesmo mi molili da rata ne bude, ma nan nij uspilo. Rat je uskoro počea bisnit na sve strane. U nas u mistu se nij znalo ni ko pije, ni ko plaća. Išli ča žandari, a došli Talijani, Nijemci, partizani... a sve ča smo mi tili bilo je samo vidi našu slobodnu Rvajsku. (*Kima glavom.*) Kako si ti bija jedini muški u kući, jer ti je čaća umra malo nakon ča se zaratilo, tvoja mater i ja nismo baš bile od voje pustit te da greš u rat. Nisi nas obadava i isto si iša, baš ka i svi twoji prijateji iz Rvajske sejačke stranke. Govorili ste da čete se izborit za slobodnu zemju, brez nacisti, fašisti i komunisti, samo Bog i Hrvati. E, Gospe moja! (*Vrti glavom.*) Bija si u Kozjaku zajedno s ostalima i svako bi malo poskrivečki doša vidi mene, mater i dicu. (*Stanka.*) Evo ka sad se sićan onega dana... Iz Gaja si doša oko tri ure po noći i sprema si se poči ča prij vengo svane. Inšoma, niko je Njemciman javija da se vas nikoliko spustilo u selo, pa su već oko pet uri ujutro počeli trčat od kuće do kuće i lupat puškan o vrata tražeći muške za koje su znali da se kriju u šumi i da se svako malo spusti u misto kako bi učinili koju diverziju. Inšoma, kako nisi na vrime uspija pobić, na brzinu si se sakrija u konobu ispod jarpe kukuruzne Perušine. Gospe moja, kad su ona dva vojnika s puškan i bajunetiman počeli lupat na vrata, srce mi je stalo. Čin san otvorila, s Anton na rukan, gurnili su me i počeli trčat po kući, uza skale i niza skale. Kako nikoga nisu našli u kući, skalali su se doli u konobu, a nas dvi i dica za njiman. Koliko san samo straja onda pritrpila! Ušli nji dva u konobu i počeli s bajunetiman badat po Perušini u kantunu. Misliša san da će mi srce puknit o straja, a ništa boje nij bilo ni twojoj bidnoj materi. U naručaju mi je bija Ante, a Anka, Ivan, Roko i Roza su mi se držali za suknu. Badaju oni bajunetiman, a ka da meni badaju po srcu. Mučin ja, muči ti mater, a na čelu znoj. I kako to više nisan mogla gledat, jer su svaki čas mogli pogodit na pravo misto, Antu san gurnila twojoj materi u ruke, a ja san krenila prema vojniciman, vatajuć jednoga od nji za rame, bisno ga gledajuć i govoreć: »Raus. Nur Frauen und kleine Kinder bis zu Hause! Raus! Raus!« Najprije su se oba dva ukopali u mistu i raširili oči u čudu, jer, jema bit, ništa nisu razumili, a onda je jedan od nji, oni stariji, stavija pušku na rame, udrija nogan o pod i učinija mot drugome da uklo ni pušku. Onda mi se naklonija i reka: »Entschuldigung«, a pozatin su, oda juć unazad, izašli kroz vrata. Jema bit da ji je smantalo to ča in se usudila suprostaviti ženica o metra i po, i to još na švapskon. Gospe moja, sićan se

da mi se tresa cili život i drćala san ka prut. Svi smo se tresli, ali kad smo tebe vidili kako glavon proviruješ ispod brda o perušine, svi smo se počeli smijat i plakat u isto vrime, padajući na kolina i zafaljujući Bogu ča je sve dobro prošlo i ča san znala dvi-tri riči švapskoga. Nakon tega si reka da tako više ne more i da više nećeš dolazit doma, jer će to bit najboje za svi nas. (*Stanka.*) Eto, Frane moj. I sad se sićan kako si me zagrlja i pojubija prij vengo ča si ti put iša ča. Onda si izjubija dicu i mater, pa onda jopet mene, i šapnija si mi na uvo: »Ne boj se, radi i moli, a dragi Bog i naša Gospe će pazit na vas dok se ja ne vratin«. Dici si reka: »Čuvajte mater«. I eto, dragi mi je Bog svidok da san te poslušala. Radila san i molila, i uzdala se u Boga, stavljajući sve u njegove ruke. Inšoma, kako si oni dan izaša iz kuće, više se nisi vratija. Sam dragi Bog zna di si zemju pognjojia. (*Dira krunicu.*) I tako... Radi, moli, radi, moli. Dica su naresla i završila škole. Ante je bija u zatvoru u Rvajskome proliću, a kad je doša ovi naš rvajski rat, sva su tri naša sina vazela pušku u ruke. Bilo me straj za nji, ali san u isto vrime bila i ponosna i sritna. Baš ka ča san sritna jer san doživila samostalnu Rvajsku, o kojoj su naši didi i pradidi, i oni prij nji sanjali. Oli je mala stvar nakon toliki pusti godin doć do svoje države, u kojoj slobodno moreš reć da si svoj na svome, da si Rvat, izvisit rvajski barjak i pivot rvajske pisme. Evo, slušaj me... (*Pjeva Vilu Velebita.*) Ajme meni, reć će judi da san skroz porrebanbila. Ma ča me briga! (*Smije se.*) Znaš, pitala me danas ona mala s televizije koja je moja riceta za doživit stotu. A ma ča ti ja čerce znan, oli san ja odlučila ovoliko živit... More bit da me dragi Bog ostavija na životu da na stoti rođendan doživin ovoliko sriće, radosti i vesela. I ča ja još više mogu poželit? A moja riceta za doživit stotinu godin? Radi i moli i u Boga se uzdaj. Kad ti je teško, vazmi krunicu u ruke, pomoli se i reci: »Isuse, misli ti. Stavjan sve u tvoje ruke.« Cili san svoj život proživila u viri u Boga, u radu i molitvi i za svakoga san jemala lipu rič. Jer, brez Boga se ne more živit, a lipa rič ništa ne košta. (*Uzima sličicu sa stola i čita.*) Fala Bogu, još vidin čitat brez očali... Evo, reka je i naš bl. Alojzije Stepinac: »Pazite da ostavite sinu za baštinu vjeru! Što mu koriste milijuni ako izgubi vjeru! Na protiv, ako mu ništa drugo ne ostavite, nego samo vjeru – bit će sretan!« I eto, kad vidin ovoliko vesela, sriće, radosti, vire, zajedništva i jubavi u ovoj mojoj obiteji, u mojoj jubjenoj državi Rvajskoj, sve ča mogu reć je: Fala Bogu, sritna san. Vridilo je. (*Zvoni mobitel i čuje se pjesma Glasna jasna.*) Evo, zovu me naši, vrime je za poć na misu. Bog! (*Prekriži se, ustaje i odlazi pjevajući.*)

Bilješke o autorima

ANDRIĆ-NOVINC, Nedjeljka (Garčin, 1949.), Slavonski Brod

djuro.andric@sb.t-com.hr

Pjesnikinja je i kantautorica. Književne radove objavljuje u časopisima, zbornicima, biltēnima i katoličkom kalendaru *Danica*. Sudionica je književnih recitala i natječaja na kojima je više puta i nagrađivana. Piše stihove za uglazbljivanje. Nekoliko pjesmama joj je izvedeno na glazbenim festivalima. Članica je nekoliko umjetničkih udruga.

Na 8. *Susretu hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnica je 1. nagrade za monodramu, a na 9. *Susretu 3. nagrade u istom žanru*.

Objavila je zbirke pjesama *Gdje je blago* (2003.), *U zaborav ja vas ne dam* (2006.) i *U otkucaju srca mog* (2007.).

ANUŠIĆ, Ružica (Koprivnica, 1972.), Zadar

ruanual@gmail.com

Diplomirala je na Katehetskom institutu Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. Piše poeziju, a književne radove objavljuje u zbornicima.

Na 5. *Susretu hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnica je 2. nagrade za poeziju.

BAJER, Natalija (Sisak, 1968.), Lukač

natalija.bajer@gmail.com

Diplomirana je inženjerka agronomije i profesorica strukovnih predmeta. Književne radove objavljuje u zbornicima susreta na kojima sudjeluje. Članica je *Hrvatskoga sabora kulture* i *Matrice hrvatske*.

Na 10. *Susretu hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnica je 3. nagrade za kratku priču, a na 11. *Susretu 2. nagrade u istom žanru*.

Objavila je zbirke poezije *U raskoraku* (2018.), *Pismo ispod klupe* (2018.) i *Divji ogenj* (2018.).

BAJZA, Željko (Poznanovec, 1946.), Zagreb

zeljko.bajza@gmail.com

Doktorirao je na Fakultetu kemijskog inženjerstva i tehnologije u Zagrebu. Književne radove objavljuje u časopisima i zbornicima. Sudionik je književnih recitala i natječaja na kojima je više puta nagrađivan. Nekoliko mu je pjesama izvedeno na glazbenim festivalima. Član je *Hrvatskoga zagorskoga književnog društva*, *Kajkavskoga spravišća* i *Kajkavijane*.

Na 8. *Susretu hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnik je 3. nagrade za monodramu, na 9. *Susretu* 2. nagrade u istom žanru, a na 10. *Susretu* 2. nagrade za poeziju i 3. nagrade za esej.

Objavio je deset knjiga različite tematike.

BEGONJA, Andeo (Privlaka, 1936.), Privlaka, Zadar

ivanabegonja@gmail.com

Diplomirao je filozofiju i teologiju na Teološkom fakultetu u Zagrebu, a nakon toga u Parizu završava poslijediplomski studij *Katehetski pastoral s humanističkim znanostima*. Književne radove objavljuje u brojnim časopisima, a osim na hrvatskom, piše i na francuskom, talijanskom i latinskom jeziku. Član je *Matrice hrvatske* u Zadru.

Na 11. *Susretu hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnik je 3. nagrade za poeziju.

Objavio je zbirke poezije *Bez maske* (1995.), *Iziđe sijač da sije* (2002.), *Vidhijadar* (2007.) i *Pod okom uštapa* (2015.) te zbirku eseja *Krik* (2015.).

BILOSNIĆ, Tomislav Marijan (Zemunik, 1947.), Zadar

tmbilosnic@yahoo.com

Na Filozofskom fakultetu u Zadru diplomirao je povijest umjetnosti i hrvatski jezik i jugoslavenske književnosti. Književne radove objavljuje u svim značajnim hrvatskim književnim časopisima. Uvršten je u mnoge domaće i strane književne preglede, antologije, leksikone i školske udžbenike. Sudjelovao je na više od tisuću književnih susreta i recitala u domovini i inozemstvu. Književni radovi prevedeni su mu na

više od petnaest stranih jezika. Član je *Društva hrvatskih književnika*, *Društva hrvatskih književnika Herceg – Bosne*, *Društva hrvatskih haiku pjesnika* i drugih udrug s područja kulture. Dobitnik je niza domaćih i međunarodnih književnih i umjetničkih nagrada i priznanja (*Nagrada Tin Ujević*, nagrada za *najbolji haiku Hrvatske*, nagrada *Mainichi Haiku Japan*, nagrada *Pasionske baštine* i dr.). Osim književnim, bavi se i likovnim stvaralaštvom te umjetničkom fotografijom.

Na 1. *Susretu hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnik je 1. nagrade za poeziju.

Objavio je više od stotinu knjiga (pjesme, romani, pripovijetke, kritike, feljtoni, putopisi, povjesnice, knjige za djecu i ostala monografska izdanja).

BLAGEC, Magdalena (Zagreb, 2003.), Donja Stubica

blagecmagdalena@gmail.com

Učenica je drugoga razreda gimnazije. Književne radove objavljuje u časopisima i zbornicima. Sudjeluje na književnim recitalima i natječajima. Dobitnica je nagrada na natječajima *Goranovo proljeće* i *Antun Mihanović* te nagrade *Ksaver Šandor Gjalski*.

ČONDRIĆ, Drago (Laktaši, Bosna i Hercegovina, 1944.), Split

dcondric@gmail.com

Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Splitu. Književne radove objavljuje u časopisima i zbornicima u domovini i inozemstvu. Sudjeluje na brojnim književnim recitalima. Član je *Društva hrvatskih književnika* i *Društva hrvatskih književnika Herceg – Bosne*. Dobitnik je više književnih nagrada: prve nagrade na trijenalnom natječaju *DHK* i *Pasionske baštine*, prve i treće nagrade fra *Martin Nedić*, nagrade *Antun B. Šimić* i godišnje nagrade Društva hrvatskih književnika *Tin Ujević*.

Na 11. *Susretu hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnik je 1. nagrade za poeziju.

Objavio je osam knjiga.

ČAVIĆ, Zdenka (Koprivnica, 1954.), Koprivnica

zdenka.cavic@gmail.com

Diplomirala je na Fakultetu za vanjsku trgovinu u Zagrebu. Književne radove objavljuje u časopisima i zbornicima. Sudjeluje na književnim recitalima i natječajima. Dobitnica je nekoliko nagrada. Članica

je *Matrice hrvatske, Hrvatskoga sabora kulture, Varaždinskoga književnog društva, Društva za promicanje kulture »Kvaka« i Literarne sekcije KUD-a Podravka*.

Objavila je zbirke pjesama *Kaj vu meni* (2015.), *Dotaknuti srcem: lirika o gradovima i prijateljstvu* (2016.) i *Cipele od senja* (2018.), a iz tiska joj upravo izlazi i knjiga kratkih priča *Niska crnih bisera*.

DOBRIĆ, Renata (Split, 1970.), Kaštel Sućurac

dobricrenata9@gmail.com

U Splitu je završila studij ekonomije, a na Filozofskom fakultetu u Mostaru odnose s javnošću i studij knjižničarstva. Trenutačno na istome fakultetu polazi poslijediplomski studij informacijske i komunikacijske znanosti.

Književne i novinarske radove objavljuje u časopisima, zbornicima i na internetskim portalima. Dobitnica je nekoliko nagrada među kojima i Osobne nagrade Grada Kaštela za 2013. za osobiti doprinos u promicanju kulturnog i društvenog života Grada Kaštela. Aktivna je promicateljica kulturne baštine svoga kraja.

Na 3. *Susretu hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnica je 2. nagrade za monodramu, na 5. *Susretu 3. nagrade* u istom žanru, a na 6. *Susretu i 11. Susretu 1. nagrade* ponovo za monodramu.

Objavila je knjigu *Sućuraška Golgota* (2013.) i zbirku nagrađenih monodrama *I dok je srca, bit će i Kroacije!* (2018.).

DOMINIS, Nikola (Supetar, 1984.), Zagreb

ndominis28@gmail.com

Studira na Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove u Zagrebu. Književne radove objavljuje u časopisima.

Na 11. *Susretu hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnik je 2. nagrade za esej.

Objavio je zbirke poezije *Kraljevstvo Božje* (2015.) i *U svijetu male braće* (2017.) te kratki povijesni roman *Lovrečina* (2019.).

DROZDEK, Neven (Zagreb, 1979.), Zagreb

drozdek.neven@gmail.com

Diplomirao je na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove te na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Književne rade objavljuje u Malom konciliu kao vanjski suradnik.

Na 11. *Susretu hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnik je 3. nagrade za esej.

Objavio je dva romana i tri slikovnice.

FUNDA, Željko (Varaždin, 1950.), Varaždin

fundazel@net.hr

Diplomirao je komparativnu književnost i engleski jezik na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Književne rade objavljuje u časopisima, zbornicima susreta na kojima sudjeluje te u antologijama u zemljiji i inozemstvu. Dobitnik je nagrada *Fran Galović, Katarina Patačić i Drago Gervais* te više od šezdeset književnih nagrada i priznanja za haiku, uglavnom u inozemstvu. Član je *Društva hrvatskih književnika*.

Objavio je šesnaest knjiga (romani, kratke priče, humoristični tekstovi, poezija).

GAŠPARIĆ, Božica (Koprivnica, 1966.), Starigrad, Koprivnica

bobagasp@gmail.com

Književne rade objavljuje u časopisima i zbornicima. Dobitnica je Priznanja Hrvatskoga sabora kulture za dvadesetogodišnji doprinos u razvoju kulturnoga stvaralaštva 2008. godine. Članica je *Društva hrvatskih književnika*.

Objavila je osam knjiga.

GAŠPEROV, Ružica (Split, 1957.), Split

ruzica.gasperov@gmail.com

Književne rade objavljuje u časopisima i zbornicima. Dobitnica je nekoliko književnih nagrada.

Na 10. *Susretu hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnica je 2. nagrade za monodramu.

GOLEŠ GLASNOVIĆ, Biserka (Novo Mesto, Slovenija, 1958.),
Zagreb

biserkagg@yahoo.com

Diplomirala je hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Piše poeziju, putopise, eseje i kritičke osvrte. Književne radove objavljuje u časopisima, zbornicima i na Trećem programu Hrvatskoga radija, a zastupljena je i u antologiji *Hvaljen budi, Gospodine moj: Sv. Franjo u hrvatskom pjesništvu*. Sudjeluje na brojnim književnim susretima na kojima je više puta i nagrađivana. Članica je *Društva hrvatskih književnika*.

Na 6. *Susretu hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnica je 2. nagrade za putopis, a na 9. *Susretu, 10. Susretu i 11. Susretu* 2. nagrade u istom žanru.

Objavila je četiri zbirke pjesama, zbirku putopisa, knjigu kritika i osvrta te slikovnicu.

HAJSEK, Ivanka (Martinišće, Zabok, 1952.), Krapinske Toplice
ivanka.hajsek@gmail.com

Na Pedagoškoj akademiji završila je povijest i geografiju. Književne radove objavljuje u časopisima i zbornicima. Sudjeluje na brojnim književnim natječajima i recitalima na kojima je više puta i nagrađivana. Članica je *Hrvatsko-zagorskoga književnog društva*.

JUZBAŠIĆ, Vinko (Vinkovci, 1971.), Bošnjaci, Srijem
vinko.juzbasic@gmail.com

Završio je Poljoprivredni fakultet u Osijeku. Pjesnik je i publicist. Književne radove objavljuje u časopisima *Vijenac, Hrvatsko slovo, Marulić* i dr. Član je *Matrice hrvatske*. Autor je, suautor, priređivač i izdavač dvadesetak knjiga.

JURDANA, Vjekoslava (Rijeka, 1967.), Lovran
vjurdana1@gmail.com

Na Filozofskom fakultetu u Rijeci stekla je naziv doktorice znanosti iz polja filologije. Sveučilišna je profesorica na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli. Stručne i književne radove objavljuje u časopisima i zbornicima. Sudjeluje na brojnim književnim natječajima i recitalima na kojima je više puta i nagrađivana. Dvostruka je dobitnica nagrade za najbolji tekst na Festivalu čakavske šansone *Čansonfest* u Kastvu. Dobitnica je

i posebnoga priznanja Grada Opatije za znanstveni rad i za područje kulture te nagrade *Ivan Filipović* za znanstveni i stručni rad. Članica je strukovnih i umjetničkih udruga te *Društva hrvatskih književnika*.

Na 8. *Susretu hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnica je 1. nagrade za putopis, na 9. *Susretu* 1. nagrade za esej, na 10. *Susretu* 1. nagrade za poeziju i kratku priču, a na 11. *Susretu* 1. nagrade za putopis.

Objavila je znanstvene monografije *Povijest kao soubina. Život i stvaralaštvo Drage Gervaisa* (2009.) i *Igri: mala zavičajna čitanka* (2015.), *Pašta i fažol. O književnosti i hrani uz izbor iz djela Drage Gervaisa* (2019.), zbirke pjesama *Kolajnica* (2013.) i *Zvonejske lumbreli* (2014.) te slikovnicu *Tončić Petešić* (2017.).

KANCIJANIĆ, Živka (Hreljići, općina Marčana, 1950.), Vodnjan
zivka_kancijanic@net.hr

Završila je Višu ekonomsku školu u Puli. Poeziju objavljuje u zajedničkim zbirkama i zbornicima recitala na kojima sudjeluje. Dobjitnica je više književnih nagrada. Članica je i suosnivačica *Literarne udruge »Cvitak«* u Vodnjanu.

Na 5. *Susretu hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnica je 3. nagrade za kratku priču, na 8. *Susretu* 2. nagrade za kratku priču, a na 11. *Susretu* 1. nagrade u istom žanru.

Objavila je tri zbirke pjesama: *Komo moje duše* (2009.), *Zrhi ud uđori* (2017.) i *Između Njega i mene* (2019.).

KARLOVIĆ, Pejo (Bukovica Velika, 1951.), Zagreb
pejo.karlovic@xnet.hr

Studij religiozne pedagogije i katehetike završio je na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, a nakon toga upisuje znanstveni poslijediplomski studij komunikologije. Književne rade objavljuje u časopisima i zbornicima. Sudionik je književnih recitala i natječaja. Član je *Matrice hrvatske i Društva prosvjetnih djelatnika*.

MALTAR, Zdenka (Varaždin, 1964.), Novi Marof
zdenka.maltar@gmail.com

Završila je studij upravnoga prava u Zagrebu. Piše poeziju i prozu na hrvatskom standardnom jeziku i na kajkavskom narječju. Radovi su joj objavljeni u zajedničkim zbirkama i u časopisima *Kaj, Poezija* i

Kolo. Sudjeluje na brojnim književnim natječajima na kojima je više puta i nagrađivana.

Na 2. *Susretu hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnica je 3. nagrade za putopis, na 3. *Susretu* 2. nagrade za kratku priču, na 4. *Susretu* 3. nagrade za kratku priču, na 5. *Susretu* 3. nagrade za poeziju, na 6. *Susretu* 1. nagrade za kratku priču, na 7. *Susretu* 1. nagrade za poeziju, na 8. *Susretu* 2. nagrade za putopis, a na 11. *Susretu* 3. nagrade u istom žanru.

Objavila je dvije zbirke kajkavske poezije: *Tebi, Erato* (2012.) i *Vesmir, dalečina, ti* (2019).

MARTINOVIĆ-VLAHOVIĆ, Ružica (Zagreb, 1950.),

Slavonski Brod

ruzicamartinovic@yahoo.co

Diplomirala je medicinu na Medicinskom fakultetu u Zagrebu. Književne rade objavljuje u časopisima i zbornicima, a zastupljena je i u antologiji hrvatske duhovne poezije *Krist u hrvatskom pjesništvu* (2007.). Piše i popularno-znanstvene rade iz područja medicine te se bavi uredničkim radom. Članica je *Društva hrvatskih književnika, Matice hrvatske, Hrvatskoga liječničkog zabora i Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva*.

Na 3. *Susretu hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnica je 1. nagrade za kratku priču, na 4. *Susretu* 1. nagrade za esej, na 5. *Susretu* 2. nagrade u istom žanru, na 6. *Susretu* 2. nagrade za poeziju i esej, na 9. *Susretu* 3. nagrade za esej, a na 10. *Susretu* i 11. *Susretu* 1. nagrade u istom žanru.

Objavila je deset knjiga (romani, pripovijetke, pjesme, haiku, stručne knjige).

MATKOVIĆ, Ljiljana (Čepin, 1959.), Zagreb

matkovic.ljiljana@gmail.com

Priče i drame objavljuje u časopisima i zbornicima. Sudjeluje na recitalima i književnim natječajima na kojima je i nagrađivana. Dabitnica je prve nagrade na natječaju *Ivan Raos* i treće nagrade na natječaju *Pasionske baštine*.

Na 11. *Susretu hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnica je 3. nagrade za kratku priču.

Objavila je romane *Muška krv* (2010.) i *Czarna Madonna* (2014.).

MATOŠEVIĆ, Antun (Davor, 1959.), Zagreb

antematos@yahoo.com

Duhovnu i domoljubnu poeziju objavljuje na blogovima i društvenim mrežama te u zbornicima susreta na kojima sudjeluje.

MESAR, Ana (Požega, 1964.), Lukač

amesar2@gmail.com

Književne radove objavljuje u časopisima i zbornicima. Piše poeziju za djecu i odrasle. Sudjeluje na književnim recitalima i natječajima na kojima je osvojila nekoliko nagrada. Pjesme za djecu uvrštene su joj u čitanku i uglazbljene u sklopu predstava.

OREŠIĆ, Sunčica (Leskovac, 1969.), Kalinovac

suncica.oresic@hotmail.com

Književne radove objavljuje u časopisima u zemlji i inozemstvu. Sudjeluje na brojnim književnim natječajima na kojima je više puta i nagrađivana. Članica je *Društva hrvatskih književnika*.

Objavila je zbirku kratkih priča *Na valovima emocija* (2012.), romane *Dravijana* (2015.) i *Siget-lego bitke* (2019.) te bajke za djecu *Pecka i Žara* (2016.) i *Joha i vilenjaci* (2018.).

SLIJEPEČEVIĆ, Božica (Nova Rača, Bjelovar, 1962.), Gradec,

Vrbovec

bozica.slijepcevic@gmail.com

Kemijski je analitičar. Književne radove objavljuje u časopisima i zbornicima. Sudjeluje na recitalima i književnim natječajima na kojima je i nagrađivana. Članica je udruge *Osebunjek*.

ŠOVAGOVIĆ, Tomislav (Šibenik, 1976.), Zagreb

tsovagovic@yahoo.com

Diplomirao je novinarstvo na Hrvatskim studijima u Zagrebu i teologiju na Institutu za teološku kulturu laika u Zagrebu. Piše poeziju i prozu. Sudionik je brojnih književnih recitala na kojima je više puta i nagrađivan. Dobitnik je tridesetak književnih nagrada među kojima su najznačajnije nagrada *Josip i Ivan Kozarac* za knjigu godine, *Dubravko Horvatić i Pasionska baština*. Član je *Društva hrvatskih književnika*, *Hrvatskoga društva katoličkih novinara* i *Matice hrvatske*.

Na 1. *Susretu hrvatskoga duhovnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnik je 2. nagrade za putopis, na 2. *Susretu* 1. nagrade za monodramu i 3. nagrade za esej, na 4. *Susretu* 3. nagrade za putopis, na 5. *Susretu* 1. nagrade za monodramu, na 6. *Susretu* 1. nagrade za putopis i 2. nagrade za monodramu, na 7. *Susretu* 3. nagrade za putopis, na 8. *Susretu* 2. nagrade za monodramu, na 9. *Susretu* 3. nagrade za putopis i 1. nagrade za monodramu, a na 10. *Susretu* 3. nagrade za putopis i monodramu i 2. nagrade za kratku priču.

Objavio je četiri zbirke priča i roman.

ZAGOREC, Danijela (Zagreb, 1968.), Križevci

danijela.zagorec@gmail.com

Diplomirala je hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Radi u struci kao učiteljica mentorica u osnovnoj školi. Voditeljica je literarne družine i s učenicima redovito sudjeluje na literarnim natječajima. Piše scenarije za školske priredbe i priprema učenike za natjecanja iz hrvatskoga jezika. Pjesme je do sada objavljivala u časopisima i zbornicima. Članica je *Matrice hrvatske* i *Udruge za promicanje znamenitih Križevčana »Dr. Stjepan Kranjčić«*.

Na 11. *Susretu hrvatskoga duhovnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnica je 2. nagrade za poeziju.

ZDRILIĆ, Ivanka (Zadar, 1968.), Zagreb

ivzdrili@gmail.com

Diplomirala je hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zadru, a u Osijeku knjižničarstvo. Pjesme objavljuje u časopisima i zbornicima.

Na 7. *Susretu hrvatskoga duhovnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić«* dobitnica je 3. nagrade za esej.

Objavila je zbirke pjesama *Raskrižja* (2012.), *Zavežljaj ljubavi* (2014.) i *Blagost domu* (2015.), a u tisku joj je zbirka *Obrisi neba* (2019.).

Bilješke o članovima Stručnog ocjenjivačkog suda

LONČAREVIĆ, Vladimir (Zagreb, 26. 7. 1960.), Zagreb

U Zagrebu je završio osnovnu i srednju školu te studij kroatistike na Filozofskom fakultetu 1985. Na spomenutoj fakultetu magistrirao je 2002. Doktorirao je 2004. na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu. U zvanjima je višeg znanstvenoga suradnika i izvanrednog profesora. Predavač je na Hrvatskom katoličkom sveučilištu i na Fakultetu filozofije i religijskih znanosti.

Radio je kao lektor i redaktor u izdanjima INA-e 1986. i 1987., u reviji za religioznu kulturu »Obnovljeni Život« 1988. i 1989. te izdanjima Zagrebačke banke od 1989. do 1994. Od 1994. do 1996. radio je pri Veleposlanstvu Republike Hrvatske u Ljubljani. Od godine 1997. bio je savjetnik u Ministarstvu obnove i razvijatka, a od 1. veljače 1999. radi u Uredu Predsjednika Republike.

Objavio je knjige: *Oslobađanje povijesti* (esej, 1997.), *Luči Ljubomira Marakovića* (znanstvena monografija, 2003.), *Književnost i hrvatski katolički pokret* (znanstvena monografija, 2005.), *Proroci i svjedoci* (znanstvena monografija, 2019.); priredio antologije *Krist u hrvatskom pjesništvu od Jurja Šižgorića do naših dana* (2007.), *Sveti Franjo u hrvatskom pjesništvu* (s B. Petračem i N. Videtek, 2009.) te *Križni put u stihovima hrvatskih pjesnika XX. Stoljeća* (2010.) i *Nikola Šubić Zrinski u hrvatskom stihu* (s J. Bratulićem i B. Petračem, 2016.). Osim više desetaka znanstvenih i stručnih članaka i studija u zbornicima, stručnim publikacijama, znanstvenim i književnim časopisima, pogovora i predgovora u knjigama, objavio je stotine raznih članaka u različitim listovima, novinama, revijama i časopisima i elektroničkim medijima, priredio je i (su)uredio više knjižnih izdanja i zbornika. Recenzent je školskih udžbenika i mentor na diplomskim i doktorskim studijima. Održao je niz javnih preda-

vanja i tribina o raznim temama te nastupio na više znanstvenih simpozija. Bio je glavni urednik lista *MI* (1992. – 1997.) i predsjednik HKZ MI (2003. – 2007.). Član je *Matrice hrvatske*, *HKD Sv. Jeronima*, *Društva hrvatskih književnika* i *Družbe „Braća hrvatskoga zmaja“*. Glavni je urednik biblioteke *Hrvatska katolička baština XX. stoljeća*.

NIKČEVIĆ, Sanja (Varaždin, 17. 8. 1960.), Zagreb

Teatrologinja i kazališna kritičarka, redovita profesorica teatrolologije u trajnom zvanju na Akademiji za umjetnost i kulturu u Osijeku (kolegiji iz povijesti drame i kazališta) gdje radi od 2007. Od 2003. do 2008. radila je na Odsjeku za anglistiku Filozofskoga fakulteta u Osijeku (kolegiji o anglo-američkoj drami). Vanjska je suradnica doktorskih studija u Osijeku i Zagrebu, a predaje i na komunikologiji Hrvatskoga katoličkoga sveučilišta.

Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu je diplomirala (1984.), magistrirala (1993.) i doktorirala (1998.) s temama iz američke drame, dva puta je bila Fulbrightov stipendist u SAD-u (1998., New York; 2002. Santa Barbara).

Radila je kao kritičarka i novinarka *Večernjega lista* (1985. – 1993.) i savjetnica za kazalište u Ministarstvu kulture (1996. – 1997.), osnivačica je i prva predsjednica Hrvatskog centra ITI koji je vodila od 1994. do 2004. Aktivna je u međunarodnim kritičarskim i teatrološkim udrugama, selektorica je *Festivala kršćanskoga kazališta* (2015. – 2019.), predsjednica *Hrvatskog društva kazališnih kritičara i teatrologa* (HDKKT) od 2010. do 2019., članica Glavnoga odbora *Matrice Hrvatske* (2014. – 2018.), a od 2015. pročelnica je odjela za kazalište i film *MH*. Bila je urednica časopisa *Hrvatska drama* i biblioteke *Mansioni* (Hrvatski centar ITI, 1994. – 2004.), časopisa *Kazalište* (AGM, 1999. – 2002.) te biblioteke *Ars Academica* (UAOS, 2009. – 2013.). Pokrenula je 2017. novu izdavačku kuću Citadela libri.

Kazališne kritike pisala je u *Večernjem listu* i *Vjesniku*, a danas u *Vijencu*, *Hrvatskom slovu* te za portale (kazalište.hr, bitno.net). Od 2016. urednica je emisije *Kazalište bez maske* na Radio Mariji. Objavila je više od stotinu znanstvenih i stručnih članaka u časopisima širom svijeta te sudjelovala na brojnim međunarodnim znanstvenim i stručnim skupovima. Uredila je pet antologija: američke (I i II tom, 1993.), prvu antologiju hrvatske drame objavljenu izvan Hrvatske (Skopje, 2003.) te tri antologije vezane uz dramu Domo-

vinskoga rata (*Hrvatske ratne drame*, 2011.; *Komedije*, 2013. i *Poratne drame*, 2014.) kao i zbornik na engleskome jeziku *Theatre Criticism Today* (2002.).

Objavila je 11 autorskih knjiga. Tri su o američkoj drami: *Američka subverzivna drama ili simpatija za losere* (1994.), *Afirmativna američka drama ili živjeli Puritanci* (2003.) i *Gubitnički genij u našem gradu* (2006.). Knjiga o nametanju trendova u europskom kazalištu *Nova evropska drama ili velika obmana* (2005., drugo izdanje 2011.) izazvala je reakciju u europskim kazališnim krugovima. Napadana je, ali i nagradjivana, prevedena na engleski, slovački i bugarski jezik te je literatura na mnogim fakultetima. Za prvu teorijsku knjigu u Hrvatskoj o kazališnoj kritici (*Kazališna kritika ili neizbjegni suputnik*, 2011.) dobila je nagradu A. G. Matoš Matice hrvatske.

O hrvatskoj drami objavila je 5 knjiga: *Što je nama hrvatska drama danas?* (2008.) i knjigu kritika *Druga slika hrvatskog kazališta ili izvan glavne struje* (2016.). Polemična knjiga *Mit o Krleži. Krležoduli i krležoklasti u medijskom ratu* (2016.) izaziva odjeke i promovirana je po cijeloj Hrvatskoj. O kazalištu i drami u ratu objavila je 2 knjige: *Kako prikazati ljudske rane na sceni. Ratne teme u hrvatskoj, bosanskoj i angloameričkoj drami* (2016.) i te *Slika Domovinskog rata u hrvatskom kazalištu od svetišta do nametnute krivnje* (2018.).

Godine 2000. odlikovana je Redom hrvatskog pletera za doprinos razvijetu i ugledu države, a 2018. dobila je na splitskim Danim kršćanske kulture Nagradu *Andrija Buvina* za iznimian doprinos kršćanskoj kulturi.

GAVRAN, Zdravko (Slavonski Brod, 3. 11. 1957.), Zagreb

U Slavonskom Brodu završio je osnovnu školu (1972.) i gimnaziju (1976.), a studirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (1976. – 1981.) te stekao zvanje profesora hrvatskoga jezika i književnosti i komparativne književnosti.

Radio je kraće vrijeme kao nastavnik u Krapinskim Toplicama i Slavonskom Brodu, zatim od 1985. do 1990. kao lektor *Glasa Koncila* u Zagrebu. Od 1990. do 1992. bio je novinar-urednik u novoosnovanoj Hrvatskoj izvještajnoj novinskoj agenciji (HINA). Od 1992. do 1993. bio je savjetnik predsjednika RH Franje Tuđmana za odnose s javnošću i promidžbu, a od 1993. do 1995. ravnatelj i glavni urednik *Glasnika HDZ-a*. Od 1995. do 1999. djeluje kao diplomatski službenik u rangu ministra-savjetnika u Veleposlanstvu Republike Hrvatske u Ljubljani. Po povratku sve do danas radi u Ministarstvu vanjskih (i europskih) poslova, niz posljednjih godina u diplomatskom rangu opunomoćenog ministra, u službi za analitiku međunarod-

nih odnosa. Sudjelovao je na brojnim međunarodnim susretima, konferencijama i u analitičkim konzultacijama. Autor je više desetaka internih analiza s područja međunarodnih odnosa.

Krajem 1980-ih uključio se u Zajednicu mladih MI, a u jesen 1990. postao je prvi predsjednik novoosnovanog Hrvatskog katoličkog (do dozvole od HBK: kršćanskog) zbora MI, a na toj je dužnosti ostao do 1992. Osobito je blisko surađivao s hrvatskim dominikancima, napose kao sudionik i voditelj pjesničko-duhovne tribine *Darovana riječ* u samostanu Kraljice Svetе Krunice na Koloniji. Poslije je povremeno nastupao na korizmenim tribinama u svojoj župi bl. Augustina Kažotića, u kojoj je i član župnog pastoralnog vijeća. Napisao je i pogovor monografiji o prvih deset godina postojanja te župe, ustanovljene godine 2000. na Volovčici.

Brojne priloge objavljuje u raznim listovima i časopisima. Lektorirao je periodiku (*Glas Koncila, Mali koncil*) i velik broj knjiga. Redigirao je niz knjiga, kod više njih lektorirao i redigirao prijevode s engleskoga i njemačkoga jezika s uvidom u izvornik, a i sam je s tih jezika preveo nekoliko knjiga i mnoštvo raznih tekstova.

Sudjelovao je na više književno-znanstvenih skupova, simpozija i kolokvija, među kojima i na svim trima dosad održanim simpozijima u Križevcima (*Hrvatska književnost kršćanskoga nadahnuća*). S nekoliko ostalih entuzijasta pokrenuo je 2006. biblioteku *Hrvatska katolička baština XX. stoljeća* (dosad objavljeno 35 monografskih svezaka) te priredio tri knjige s opsežnim predgovorima i bibliografijama: o Rajmundu Kupareu, Nedjeljku Subotiću i Mariju Matuliću.

Autor je mnoštva tekstova s područja književnosti, duhovnosti te društvenih i političkih kretanja. Posljednjih godina redovit je suradnik emisije Prvog programa Hrvatskoga radija *Duhovna misao*. Više puta sudjelovao je u radijskim i televizijskim emisijama, na tribinama i predstavljanjima. U posljednjih osam godina (2011. – 2019.) vodio je povjerenstvo *Društva hrvatskih književnika* koje svake godine organizira *Zagrebačke književne razgovore*. U knjigama i periodici objavio je mnoštvo književnih, književno-kritičkih, eseističkih i publicističkih radova. Osobito su mu bliske kratke forme. Pojedine pjesme uvrštene su mu u neke antologische izbore duhovnoga pjesništva. Član je *Društva hrvatskih književnika* i *Matrice hrvatske*.

Od knjiga književne, književnokritiče i publicističko-esejističke naravi objavio je: *Paprenjaci. Epigrami* (2003.); *Ivan Pavao II., suvremenih svijet i kraljevstvo Božje* (2003.); *Stijenj. Pasatističke pjesme* (2005); *Pod svodovima svoga neba. Književni ogledi i kritike* (2007.); *Svlačenje ljubavi. Aforizmi* (2008.); *Svjetla i sjene slobode. Razmišljanja o hrvatskom katolištvu u demokraciji* (2010.).

Sudionici (autori)

**11. Susreta hrvatskoga duhovnoga
književnoga stvaralaštva
»Stjepan Kranjčić« 2019.**

1. Nedjeljka Andrić-Novinc, Slavonski Brod
2. Marija Antić, Zagreb
3. Zorica Antulov, Zadar
4. Ružica Anušić, Zadar
5. Natalija Bajer, Lukač
6. Željko Bajza, Zagreb
7. Draženka Bakšaj, Ivanec
8. Andeo Begonja, Privlaka
9. Mia Behtan, Ivanić Grad
10. Slađana Benkus, Maruševec
11. Tomislav Marijan Bilosnić, Zemunik Donji
12. Ankica Bistrović, Koprivnica
13. Magdalena Blagec, Donja Stubica
14. Željka Blažević, Split
15. Dražen Bos, Zagreb
16. Nada Bošković, Samobor
17. Josipa Braut, Viškovo
18. Božidar Brezinščak Bagola, Hum na Sutli

19. Antonia Budim, Sesvete
20. Ana Ceković, Čazma
21. Zdenka Čavić, Koprivnica
22. Slavica Čizmić, Split
23. Drago Čondrić, Split
24. Zdenka Čorkalo, Split
25. Milan Desnica, Lučko
26. Igor Divković, Zagreb
27. Renata Dobrić, Kaštel Sućurac
28. Nikola Dominis, Postira
29. Radojka Dovranić, Zagreb
30. Boris Dragojević, Kiseljak (Bosna i Hercegovina)
31. Neven Drozdek, Zagreb
32. Zvonimir Đukanović, Vrginmost
33. Petar Elez, Vukovar
34. Željko Funda, Varaždin
35. Ivan Gaćina, Zadar
36. Božica Gašparić, Starigrad, Koprivnica
37. Ružica Gašperov, Split
38. Goran Gatalica, Zagreb
39. Božidar Glavina, Prelog
40. Biserka Goleš Glasnović, Zagreb
41. Ivanka Hajsek, Krapinske Toplice
42. Dario Higi, Osijek
43. Irena Ivetić, Požega
44. Branka Japec Orlović, Sveti Đurđ
45. Milica Ježovita Levak, Križevci
46. Vjekoslava Jurdana, Lovran
47. Jelena Jurić, Zagreb

48. Vinko Juzbašić, Bošnjaci
49. Živka Kancijanić, Vodnjan
50. Pejo Karlović, Zagreb
51. Lorena Kasunić, Karlovac
52. Zdenka Kirin, Zagreb
53. Josip Klarić, Gračišće
54. Petar Klarić, Zagreb
55. Ljiljana Klasiček Bencetić, Našice
56. Anđelka Kljenak, Osijek
57. Zrinka Knešaurek, Zagreb
58. Vilma Knežević, Viškovo
59. Sonja Kokotović, Zagreb
60. Marko Koprić, Križevci
61. Kristina Koren Kudelić, Zagreb
62. Aleksandar Kostjuk, Koprivnica
63. Marija Kovač, Pula
64. Zlatko Kraljić, Velenje (Slovenija)
65. Nikša Krpetić, Split
66. Mirjana Kučas, Ozalj
67. Stevo Leskarac, Zagreb
68. Marija Librenjak, Sinj
69. Stella Lučić, Zagreb
70. Štefanija Ludvig, Dubravica
71. Ivana Lukšić, Zagreb
72. Zdenka Maltar, Novi Marof
73. Bosiljka Mandac, Sinj
74. Tibor Martan, Novi Marof
75. Ružica Martinović-Vlahović, Slavonski Brod
76. Ružica Marušić-Vasiljević, Varaždin

77. Miro Matijaš, Zagreb
78. Ljiljana Matković, Zagreb
79. Antun Matošević, Zagreb
80. Tihana Matota, Zagreb
81. Ana Mesar, Lukač
82. Ivo Mijatović, Gradište
83. Keti Mijolović, Zadar
84. Mirjana Mikulec, Oroslavje
85. Željka Mikuljan, Rovišće
86. Siniša Miljević, Rijeka
87. Stipe Mlikotić, Split
88. Branka Mlinar, Omiš
89. Vlasta Molinar, Zagreb
90. Sead Muhamedagić, Zagreb
91. Ivan Nadilo, Metković
92. Mato Nedić, Tolisa (Bosna i Hercegovina)
93. Milan Novak, Varaždin
94. Lucija Ofenbeher, Petrijevci
95. Sunčica Orešić, Kalinovac
96. Ivka Ozuška, Zagreb
97. Snježana Pandžić, Zagreb
98. Milivoj Pašiček, Zagreb
99. Vinko Pavić, Zagreb
100. Jelka Pavišić, Velika Gorica
101. Vinka Pavlek, Novigrad Podravski
102. Eduard Pavlović, Opatija
103. Pero Pavlović, Neum (Bosna i Hercegovina)
104. Ivana Pekas, Zagreb
105. Ante Peran, Zagreb

106. Denis Peričić, Varaždin
107. David Pölhe, Zagreb
108. Nada Pomper, München (Njemačka)
109. Vera Primorac, Viškovo
110. Slavko Pušić, Poreč
111. Josip Sanko Rabar, Zagreb
112. Miroslav Radić, Rijeka
113. Mateja Raguž, Križevci
114. Ljubica Ribić, Varaždin
115. Zvonimir Rimac, Semeljci
116. Slava Rosandić, Zagreb
117. Mirjana Sačer Bobanac, Dubrava
118. Slavica Sarkotić, Lekenik
119. Lucija Saulić, Višnjevac
120. Božica Slijepčević, Gradec
121. Josip Stanić, Zagreb
122. Stana Šiljeg, Ljubaški (Bosna i Hercegovina)
123. Mario Šimudvarac, Oroslavje
124. Ana Emanuela Šimunić, Gospić
125. Blaženka Šitum, Kutjevo
126. Tomislav Šovagović, Zagreb
127. Ankica Špoljarić Mandić, Križevci
128. Vladimir Šuk, Oroslavje
129. Snježana Tišljarić, Ždala
130. Ana Tomašević, Grižane
131. Štefica Vanjek, Ivanić Grad
132. Jadranka Varga, Zagreb
133. Mirko Varga, Varaždin
134. Ljiljana Vasilj, Zagreb

135. Sanja Vidović, Zagreb
136. Zlatko Vidulić, Sisak
137. Ankica Vučetić Ćepulo, Vir
138. Katarina Zadrija, Vrbovec
139. Danijela Zagorec, Križevci
140. Ivanka Zdrilić, Zagreb
141. Mirjana Zeman, Zagreb
142. Marija Znika, Zagreb

Svim autorima zahvaljujemo na sudjelovanju!

U izvedbi

11. Susreta hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva »Stjepan Kranjčić« 2018.

sudjelovali su:

Organizator

Udruga za promicanje znamenitih Križevčana »Dr. Stjepan Kranjčić«

Pokrovitelji

Ministarstvo kulture RH

Grad Križevci

Gradska skupština Grada Zagreba

Župa sv. Ane Križevci

Župa BDM Žalosne i sv. Marka Križevčanina Križevci

Pokrovitelji nagrada

Hrvatska kapucinska provincija

Glas Koncila

Veritas – Glasnik sv. Antuna Padovanskog

Nacionalno svetište sv. Josipa Karlovac

Hrvatska dominikanska provincija

Doprinos Susretu

Radnik d. d.

KTC d. d.

Zadruga Žumbar

Pučko otvoreno učilište Križevci

Stručni ocjenjivački sud

Vladimir Lončarević (predsjednik), Sanja Nikčević, Zdravko Gavran

Suradnici

Roko Bašić, Nina Drakulić, Valentina Jurišić, Selma Picig,
Željko Picig, Željko Štubelj, Martina Valec-Rebić,
Marina Vidović Krušić (koordinatorica), Renata Vivek Božić,
Danijela Zagorec, Patricia Županić, Dijana Žuškin

Izvršni producenti Susreta

Stjepan Soviček i Dražen Hladuvka, križevački župnici

Interpretacija

Helena Buljan
Dubravko Sidor

Glazbeni program

Tamara Perc

Autorica Susreta, scenaristica i voditeljica

Tanja Baran

www.kranjcic.hr

www.knjizevni.kranjcic.hr

GK

ISBN 978-953-241-612-1

9 789532 416121

www.glas-koncila.hr

40 kuna